

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА**

На правах рукопису

ДАВИДЮК Микола Іванович

УДК: 32:316.72

**РОЛЬ СТУДЕНТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ У
ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕЛІТИ УКРАЇНИ: ПОЛІТИКО-
КУЛЬТУРНИЙ КОНТЕКСТ**

23.00.03 – політична культура та ідеологія

ДИСЕРТАЦІЯ

на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Науковий керівник
Корнієвський Олександр Анатолійович
доктор політичних наук,
доцент

Київ – 2015

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СТУДЕНТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЯК ЗАСОБУ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕЛІТИ.....	13
1.1. Концептуальне осмислення студентського самоврядування як політико-культурного явища	13
1.2. Феноменологія нової національної еліти: особливості та значення елітогенези в сучасній Україні	37
1.3. Студентське самоврядування в Україні як основа формування політичної та громадянської участі: історія та сучасний етап.....	58
Висновки до першого розділу.....	76
РОЗДІЛ 2	
СТУДЕНТСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ВНЗ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ ДЕМОКРАТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ МОЛОДІ	78
2.1. Соціокультурний підхід до розвитку демократичних цінностей у молоді засобами студентського самоврядування.....	78
2.2. Студентське самоврядування як інститут політичної соціалізації молоді: потенціал і функціональні можливості.....	101
2.3. Студентське самоврядування як ефективний механізм реалізації державної молодіжної політики.....	122
Висновки до другого розділу.....	143

РОЗДІЛ 3	
НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СТУДЕНТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕЛІТИ.....	145
3.1. Сучасні практики та ресурси розвитку студентського самоврядування у формуванні демократичної культури національної еліти.....	145
3.2. Організаційне та інноваційне забезпечення студентського самоврядування як умова виховання нової політичної еліти.....	171
Висновки до третього розділу.....	188
ВИСНОВКИ	190
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	196
ДОДАТКИ.....	230
Додаток А. Витяг із Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р.....	230
Додаток Б. Витяг із Положення про Всеукраїнську студентську раду при Міністерстві освіти і науки України від 03.09.2013 р.....	238
Додаток В. Витяг із Примірного положення про студентське самоврядування у вищих навчальних закладах України (Наказ Міністерства освіти і науки України № 1010 від 15.11.2007 р.).....	242
Додаток Д. Статут Студентської Ради Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.....	246

ВСТУП

Актуальність теми обумовлена зростаючим впливом політико-культурних чинників на соціальну активність студентства, а також суспільним запитом на нових політичних лідерів з національно-державницьким світоглядом у ході динамічних політичних трансформацій в Україні. Невідворотний характер політичних оновлень утверджується з вихованням у молодих людей культури громадянськості, що мотивує їх до свідомої та активної участі у процесах державотворення, проведення системних реформ у суспільстві, яке інтегрується до політико-економічного простору Європейського Союзу. Зважаючи на це, поряд зі зростанням громадської активності студентської молоді, якісно змінюються цілі та завдання підготовки вищими навчальними закладами (далі – ВНЗ) фахівців для різних сфер діяльності. Важливим стає розвиток смисложиттєвих, самореалізаційних орієнтацій студентів, формування у них високих моральних і професійних якостей, розвинутої патріотичної свідомості та відповідальності, любові до Батьківщини, турботи про спільне благо.

Сучасні тенденції суспільного розвитку в Україні супроводжуються не лише політико-економічними оновленнями, а й реформуванням системи освіти. Приєднавшись до Болонського процесу, Україна визнала студентство рівноправним партнером в управлінні вищою освітою, а студентське самоврядування – необхідним показовим атрибутом європейського ВНЗ. Тож інститут студентського самоврядування є важливою частиною політичної соціалізації молоді, який надає їй змогу на практиці ознайомитися зі системою представницької демократії.

Становлення студентського самоврядування у 90-ті рр. ХХ ст. в Україні відбувалося в умовах браку досвіду вітчизняної практики демократизації політичних і суспільних відносин, напівзакритого характеру політичної еліти, недоступності державної влади для молодих лідерів, нестійкості устоїв демократичного режиму, невирішеності проблеми

економічної реформи, ціннісної дезорієнтованості суспільства. Зазначене негативно відобразилося на розвитку студентського самоврядування, його спроможності суттєво впливати на формування політико-культурних орієнтацій молоді, навичок її соціально відповідальної поведінки та демократичного лідерства.

Студентське самоврядування є чинником не лише демократизації інституційного контексту освіти, а й розвитку політичної свідомості молоді, що актуалізує важливість аналізу соціально-практичного аспекту відповідної проблематики. Роль студентської молоді в політичних процесах досліджували зарубіжні учені Р. Арон, К. Мангейм, Г. Маркузе, К. Поппер; у контексті становлення громадянського суспільства – О. Соловйов, Ф. Шміттер. Серед досліджень з формування ціннісних орієнтацій та лідерських якостей студентства відзначимо наукові доробки вітчизняних вчених В. Андрущенко, В. Бакірова, І. Беха, Г. Волинка, М. Головатого, Л. Губерського, В. Євтуха, І. Зязюна, В. Якушика. Осмисленню ролі еліти у державотворчому процесі присвятили свої праці В. Бебик, І. Варзар, М. Дмитренко, М. Михальченко та інші. Проблема соціалізації молоді на широкому фактологічному масиві аналізується у публікаціях О. Бабкіної, В. Беха, О. Невмержицької, К. Потопи, Л. Хорішко, Г. Щедрової. Студентські організації та їх вплив на демократизацію вищої школи досліджували Я. Болюбаш, М. Степико, В. Шинкарук; як механізм державної молодіжної політики – Н. Авер'янова, О. Корнієвський, М. Перепелиця. У багатьох роботах акцент зроблено на формуванні політичного ідеалу молоді (В. Корнієнко), її гуманістичної культури (В. Кремень) та соціально-психологічних якостей (Г. Нестеренко).

Аналіз сучасних досліджень дозволяє зробити висновок про певну їх зосередженість на інституційно-правовій основі студентського самоврядування та деяку недооцінку його соціокультурного характеру. Тому важливе значення має вивчення інноваційного потенціалу студентських організацій як інструменту зростання громадянської участі, політичної

культури молоді, формування молодіжної еліти в контексті залучення особливо мобільної соціальної групи – студентства – до євроінтеграційних процесів у сучасній Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Обраний напрямок дослідження пов'язаний із комплексною науковою темою кафедри політичних наук «Проблеми політичної модернізації і трансформації: світовий досвід та українські реалії», що входить до Тематичного плану науково-дослідних робіт Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (науковий напрям «Дослідження проблем гуманітарних наук»), затвердженого Вченою радою університету (протокол № 5 від 23 грудня 2010 р.). Тема дисертації затверджена рішенням Вченої ради Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 10 від 29 червня 2011 р.).

Метою дисертаційної роботи є аналіз сутнісних характеристик та сучасних практик студентського самоврядування у формуванні національної еліти та політико-культурного середовища сучасної України. Реалізація цієї мети потребує вирішення таких *завдань*:

– систематизувати концептуальні підходи до розуміння студентського самоврядування та визначити методологічні основи дослідження особливостей формування ціннісних орієнтацій студентської молоді засобами студентського самоврядування;

– обґрунтувати консолідуюче на перехідному етапі розвитку українського суспільства значення національної еліти, сформованої на демократичних засадах, проаналізувати її характерні ознаки, механізми формування зі залученням можливостей студентського самоврядування;

– розкрити особливості студентського самоврядування в історичній ретроспективі та виявити основні тенденції його розвитку в умовах трансформації українського суспільства;

- дати змістовно-функціональну характеристику організаційним формам студентського самоврядування як засобу розвитку демократичних компетентностей та зростання політичної культури студентської молоді;
- здійснити прикладний аналіз інструментальних можливостей студентського самоврядування з урахуванням зміни мотиваційних орієнтацій сучасної молоді;
- проаналізувати студентське самоврядування як інструмент реалізації державної молодіжної політики; дослідити сучасний стан організаційного та інноваційного забезпечення студентського самоврядування у контексті виховання національної еліти у сфері вищої школи;
- розробити та обґрунтувати шляхи оптимізації організаційного та інноваційного забезпечення розвитку студентського самоврядування як однієї з найважливіших умов формування національної еліти.

Об'єктом дослідження є студентське самоврядування як феномен суспільно-політичного життя.

Предмет дослідження – політико-культурні засади формування національної еліти України засобами студентського самоврядування.

Методологічну основу дослідження становить поєднання наукових принципів (об'єктивності, системності, плюралізму, послідовності, цілісності, конкретності та інших), методів і методологічних підходів до обґрунтування можливостей, ролі та політико-культурного значення студентського самоврядування у формуванні національної еліти.

Діалектичний та концептуальний підходи, як основа пізнання політичної дійсності, дозволили дослідити суперечності розвитку студентського самоврядування у вітчизняному контексті. Застосування логіко-семантичного підходу дало змогу проаналізувати базові елементи понятійно-категоріального апарату дослідження студентського самоврядування та елітарності. Аксіологічний підхід сприяв комплексному аналізу цільових і ціннісних орієнтацій молоді в діяльності студентського самоврядування. Структурно-функціональний підхід дозволив змістовно

розглянути роль студентського самоврядування у політичному житті суспільства. За допомогою синергетичного підходу з'ясована суперечливість адміністративного контролю над студентськими організаціями та згубність намагань розвивати студентські ініціативи методами бюрократичного тиску. Цивілізаційний підхід відкрив можливість проаналізувати роль освіти у різних формаціях, окреслити значущість студентського самоврядування як ретранслятора загальнолюдських цінностей ще з часів перших університетів. Мотиваційні установки громадської активності студентів переосмислено за допомогою поведінкового підходу. Політико-культурний підхід дав змогу наголосити на неможливості однозначного оцінювання ефективності студентського самоврядування через широкий соціальний ефект його впливів на молодіжне середовище.

Методологія дослідження студентського самоврядування передбачала також комплексне використання трьох груп методів: філософських, загальнонаукових, спеціальних. Серед загальнонаукових методів широке застосування отримали системний, історичний, індуктивно-дедуктивний, метод моделювання. До спеціальних методів дослідження належать методи емпіричних досліджень, аналізу статистичних даних, спостереження за досліджуваним об'єктом, інформаційно-цільового аналізу нормативних документів, застосування яких дозволило сформулювати уявлення про соціально-політичний аспект функціональності студентських організацій.

У якості емпіричної основи дослідження використовувались матеріали Державного комітету статистики України, Національного інституту стратегічних досліджень, Інституту соціології НАН України, Фонду «Демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріва», Центру соціальних і трудових досліджень, результати проведеного дисертантом анкетування студентів Інституту іноземної філології та Інституту політології та права Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова за ситуативною вибіркою (250 осіб). У питаннях визначення особливостей функціонування студентського самоврядування, політичної соціалізації

молоді висновки дослідження базуються на спостереженнях дисертанта як безпосереднього учасника організації студентського самоврядування в НПУ імені М. П. Драгоманова (голова Студентської ради університету з 2007 по 2012 рр.).

Наукова новизна одержаних результатів полягає у спробі проаналізувати студентське самоврядування у політико-культурному вимірі як чинник формування лідерських якостей молоді, інструмент соціально-політичного розвитку студентства, а також середовище зростання національної еліти України. На захист виноситься низка положень наукової новизни.

Вперше:

– системно проаналізовано політико-культурний контекст й особливості впровадження та функціонування різних організаційних механізмів студентського самоврядування у формуванні національної еліти: управлінського, селективного, консолідуючого, професійного, інтеракційного, інформаційного, представницького та інших;

– виокремлено специфіку діяльності органів студентського самоврядування у порівнянні з державно-владними та іншими формами, у контексті якої стверджується необхідність вироблення стратегії розвитку студентських організацій на загальнодержавному, регіональному рівнях; водночас виявлена недоцільність ухвалення окремого закону щодо студентського самоврядування;

– окреслено змістовну трансформацію ролі студентського самоврядування в умовах політико-культурних перетворень: від формального та фіктивного інструменту адміністративного характеру – до зростання соціально-практичного значення, усвідомлення корисності його ресурсу у формуванні якостей політичного лідера та потреби участі у громадському управлінні.

Поглиблено:

– осмислення студентського самоврядування як вагомого чинника, дієвого механізму засвоєння лідерських якостей та політико-культурних установок молодим поколінням, якому іманентно властиві ознаки, важливі для здійснення прогресивних змін – мобільність, рішучість, впевненість у своїх силах, патріотизм, оптимізм, відкритість, адаптивність тощо; вивчення протиріч процесу формування нової національної еліти в Україні, аналіз ризиків і труднощів демократичного транзиту в умовах слабкості колективного та індивідуального політичного лідерства, що визначає особливу значимість останнього в перехідні періоди розвитку суспільства;

– розуміння причин послаблення позицій студентських організацій України на рівні окремих ВНЗ, зокрема через відсутність єдності, координації, погодженості спільних дій органів студентського самоврядування на загальнодержавному та регіональному рівнях. Обґрунтована значимість узгоджених і послідовних дій щодо захисту інтересів молоді у співпраці з органами місцевого самоврядування та державною владою. Організаційна невідповідність студентських організацій засвідчує потреби їх додаткової підтримки на перехідному етапі в умовах розвитку навичок використання нових можливостей, наданих самоврядуванню реформою вищої школи.

Отримали подальший розвиток:

– положення про взаємопов'язаність і взаємообумовленість процесів студентського самоврядування та демократизації у суспільстві, про те, що об'єктивною умовою стимулювання громадської активності студентської молоді є періодичне оновлення національної політичної еліти, готовність влади надати студентам повноваження впливу на мету та перебіг суспільних процесів;

– концептуальні підходи до розуміння взаємозалежності ступеню автономії студентських організацій та рівня автономії власне ВНЗ. Доведено, що в умовах суспільного запиту на формування у молоді культури

громадянськості, суспільно-політична активність студентів має корелюватися зі стратегічними цілями та виховною місією кожного ВНЗ; студентське самоврядування впливає на зацікавленість молоді у набутті знань, академічну успішність, сприяє зростанню авторитету ВНЗ, подоланню протиріч у навчально-виховному процесі, підвищенню ролі вищої школи у суспільному житті;

– визначення етапів, рівнів, показників розвитку лідерських якостей студентів у діяльності студентського самоврядування, а також критеріїв соціальної самовизначеності молоді, що у ролі усвідомлених суспільних цінностей стають складовою її політичної культури.

Теоретичне і практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані для подальшого розвитку наукових досліджень потенціалу студентського самоврядування у формуванні якостей еліти нації. Висновки дисертації будуть корисними не лише для уточнення загальних тенденцій і динаміки досліджуваного явища, а й розробки показників стану і прогнозування перспектив розвитку студентських організацій.

Узагальнення дисертації будуть значимими у процесі розробки та коригування державних програм підтримки молоді, розвитку її культури, професійної самореалізації, безпосередніх заходах організації студентського самоврядування у ВНЗ, системі підготовки студентського активу, лідерів, самоосвітній діяльності молодіжних активістів. Матеріали дисертації можуть бути використані у навчальному процесі при підготовці курсів навчальних дисциплін для студентів та аспірантів за спеціальностями політологія, соціологія, державне управління, педагогіка, при написанні методичної літератури з виховної роботи у вищій школі.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні наукові положення та висновки дисертаційного дослідження обговорювалися на методологічних семінарах та засіданнях кафедр політології та державного управління, політичних наук Національного педагогічного університету

імені М. П. Драгоманова, Першій науково-практичній конференції вузів, затверджених Урядом Москви (Росія, Москва, 2011), міжнародній конференції «Криза в політиці – політика в кризі?» (Словаччина, Пряшів, 2012); П'ятій Всеукраїнській науково-практичній конференції «Людина і держава – плебсологічний вимір» (Київ, 2012); міжнародній науковій конференції «Дні науки філософського факультету – 2013» (Київ, 2013); міжнародній науково-практичній конференції «Міжнародна освіта: стан та перспективи розвитку» (Київ, 2015).

Публікації. Основні наукові положення, теоретичні висновки та практичні рекомендації дисертаційного дослідження відображено у 10 наукових публікаціях, 6 із яких – у фахових виданнях з політичних наук (в тому числі 1 стаття – в іноземному науковому виданні), 4 тезах наукових конференцій.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ

ДОСЛІДЖЕННЯ СТУДЕНТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ

ЯК ЗАСОБУ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕЛІТИ

1.1. Концептуальне осмислення студентського самоврядування як політико-культурного явища

Студентство є основним резервом формування інтелігенції і як соціальна група завжди відрізнялося високою соціальною активністю. Характеризуючи сучасного студента слід зазначити, що він володіє підвищеною соціально-політичною збудливістю, героїчним максималізмом. І останні події в Україні (протестні акції 2013–2014 р., участь у боротьбі з військовим агресором) є тому підтвердженням.

Студентська молодь відрізняється від інших груп молоді високим рівнем соціалізації, у складі якої можна відзначити наступні компоненти: соціальне пізнання, тобто знання про самого себе, про взаємини з іншими людьми; засвоєння соціальних і культурних цінностей; знання про структуру суспільства і ролі окремих соціальних інститутів; оволодіння загальними і професійними знаннями, практичним досвідом, формування ціннісних орієнтації й установок; набуття життєвих і духовно-моральних орієнтацій, етики поведінки; соціальні комунікації; включення в активне, творче середовище професійної діяльності. У визначенні соціалізації ми розділяємо позицію Н. Завальної, яка підкреслює, що соціалізація – це процес «засвоєння індивідом соціального досвіду, у ході якого створюється конкретна особистість» [71].

Основні аспекти проблеми самоврядування особистості знайшли відображення ще в працях античних філософів. У працях мислителів Аристотеля, Демокріта, Сократа, Платона чітко прослідковується ідея про необхідність формування людини як суб'єкта власного життя, що неможливо

без делегування їй відповідних повноважень у процесі його освіти. У цьому напрямку цінною є ідея Аристотеля про тісний зв'язок фізичного, морального та розумового виховання. Натомість Платон більш чітко висловлюється про важливість здійснення самоуправління громадян [174].

Європейські студенти почали об'єднуватися у самоврядні спілки ще в період створення перших університетів (XII ст. – медична школа в Солерно, Вища юридична школа в Болоньї, перетворена в університет у 1158 р., потім 1168 р. – університет в Оксфорді), які набули свій самостійний статус у XV–XVII ст. У вищій школі Америки тенденції демократії і студентського самоврядування одержали найбільш повний розвиток у так званих нових університетах – Корнелівському (у штаті Нью-Йорк); університеті Джона Гопкінса у Балтіморі. Розвиток студентського самоврядування у вищезгаданих навчальних закладах було обумовлено соціальними факторами. Університети були приватними, самофінансованими об'єднаннями (платня лекторам виплачувалося за рахунок коштів студентів), а суспільство мало потребу в кадрах, підготовлених в університетах, тому поважало демократичними принципами організації університетів [28; 153; 176].

Одні з перших згадок про шкільне самоврядування (у широкому розумінні до цього поняття можна віднести студентське самоврядування як підтип) датуються XVI ст. і пов'язані з латинською школою В. Тротцендрофа, учні якої широко залучалися до виконання різних громадських обов'язків. Сучасна теорія самоврядування у навчальних закладах базується на важливому принципі, суть якого (за С. Гессеном) в тому, що «самоврядування повинно не копіювати форми державних установ, а створити форми, щоб відповідали матеріалу життя студентів, стосувалися б тих питань, які можуть бути ними вирішені і через вирішення яких будуть розвиватися їхні особистості» [цит. за 235, с. 10].

Теоретик А. де Токвіль вважав, що децентралізація влади є основою для свободи громадян, і що лише людина та спільнота людей мають право

визначати свої інтереси. І до тих пір, поки вони не наносять шкоди іншим, ніхто не має права втручатися у їхні справи. Можливе втручання повинно регулюватися системою права, сумісною з потребами самоврядування [248].

На початку становлення соціально-політологічного знання молодь, в тому числі студентство, вчені не розглядали як самостійний суб'єкт вивчення до 20-х рр. ХХ ст. [248]. Уявлення про студентське самоврядування як форму організації життєдіяльності молоді у науковій літературі та практиці виникло у другій половині ХХ ст. (І. Іванов, В. Коротов, Л. Новікова). У цей час педагог О. Залужний створив методику по вивченню організованості дитячого колективу, основний показник якого була наявність вожака. О. Залужний, вивчаючи взаємовідносини дітей, виявив типологію, розділив їх на ситуативних (лідер – інтелектуал, лідер – організатор, емоційний лідер) і постійних. Він не погоджувався із тогочасними уявленнями, що деякі діти «від природи» не здатні до лідерства і вважав, що лідером може бути і буває в дійсності при відповідних умовах практично кожна дитина: зараз одна, наступного моменту – інша [266].

Видатний педагог К. Ушинський бачив у дитячих спільнотах, що стихійно складаються потенційне джерело нових відносин, що розвиватиме дітей. Інший відомий педагог А. Макаренко розробив систему дитячого самоврядування, як провідний принцип організації колективу, і відповідну цій системі методику педагогічного керівництва дитячим самоврядуванням. Суть цієї системи полягає в організації керівних органів самоврядування на чолі з командиром загону та його помічником, у розподілі обов'язків між всіма учасниками самоврядування, наявності складної, але чітко структурованої системи колективних залежностей, що сприяють вихованню вміння керувати та підкорюватися. На ідеї цінності кожної особистості у розвитку і цілісності колективу будував свою виховну систему і В. Сухомлинський. Самоврядування як засіб виховання активної особистості досліджено у працях С. Шацьких.

Роль студентської молоді у соціально-політичних процесах досліджували Р. Арон, Г. Маркузе, К. Мангейм, К. Поппер. Над проблемою соціального самовизначення працювали А. Маслоу, К. Роджерс. У взаємозв'язку із перспективами становлення громадянського суспільства проблеми студентського самоврядування розглядалися у працях О. Соловйова, Ф. Шміттєра. Мотивацію політичної поведінки молоді в контексті акультурації, тобто засвоєння людиною нових для себе цінностей, розглядали К. Лукман і Ю. Хабермас. Новий етап розробок з даної теми відбувся у зв'язку з активізацією післявоєнних західноєвропейських молодіжних рухів і «молодіжних бунтів» 60-х рр. ХХ ст. Представники Франкфуртського інституту соціальних досліджень (Т. Адорно, Г. Маркузе, М. Хоркхаймер) висунули ідеї, згідно яким політична «революційна» ініціатива переходить до молоді (радикального студентства). Мотивація політичної активності студентства пов'язувалась із його відмовою від культури масового суспільства.

Задача формування громадянських якостей у студентів актуальна для ВНЗ багатьох країн. Так дослідники американської системи вищої освіти Дж. Грейсон і К. О'Делл, відмічають, що більшість випускників не можуть і не бажають працювати в колективі. Набагато більше уваги приділяється набуттю «пізнавальних» навиків (розуміння, мислення), ніж «непізнавальних», емоційних (відповідальність, самодисципліна, наполегливість), а громадянину і працівнику потрібні дві групи якостей [26]. Схожу точку зору демонструє і колишній президент Гарвардського університету Д. Бок, який дійшов висновку, що процес виховання громадянських якостей у студентів заслуговує рішучих дій і значної уваги не лише і не стільки зі сторони адміністрації та професорсько-викладацького складу, скільки зі сторони самого студентства [26, с. 24].

Різноманітні аспекти роботи в самоврядних соціальних системах розглядаються в працях таких вітчизняних науковців, як О. Батанов, О. Безпалько, Т. Семигіна. Проблема соціалізації молоді, становлення й

розвитку студентського самоврядування ставали предметом дисертаційних робіт І. Курліщук, О. Невмержицької, К. Потопи, О. Севастьянової. Студентське самоврядування як складову демократизації вищої школи вивчали відомі дослідники В. Андрущенко, М. Степко, Я. Болюбаш, В. Шинкарук, як механізм державної молодіжної політики – Н. Авер'янова, М. Головатий, О. Корнієвський. У багатьох вітчизняних публікаціях порушується питання виховання ціннісних орієнтацій молоді: проблема політичного ідеалу (О. Ковнір; Н. Панчук); формування її світогляду (Т. Артимонова, І. Ткачук); гуманістичної культури (В. Астахова, В. Рябченко); соціально-психологічних характеристик (Л. Білик, В. Іздебська, Г. Нестеренко, А. Похресник). Історія становлення організацій студентів стала предметом досліджень М. Григор'єва, Х. Кравчук.

Науковий інтерес у базі концептуальних досліджень з проблем ціннісних орієнтацій та лідерських якостей студентства складають праці В. Бакірова, І. Беха, Г. Волинки, Л. Губерського, В. Євтуха, І. Зязюна, В. Кременя, М. Михальченка. Засади самоврядування як соціального феномену було проаналізовано в роботах Т. Бондар, педагогічні умови організації студентського самоврядування – Л. Шеїної, як елементу управлінської структури ВНЗ – Л. Банах, О. Корольчук. Досвід європейських країн у сфері студентського самоврядування вивчалися Т. Буяльською, А. Коноваловим, Т. Яцків. Всі перераховані дослідники переконані, що студентське самоврядування дозволить підготувати молодь, яка гнучко реагуватиме на мінливі запити суспільства.

Загалом, у сучасній літературі практичні проблеми студентства стали предметом багатьох суспільствознавчих дисциплін, у першу чергу, загальної соціологічної теорії, соціології освіти і соціології молоді [44; 147; 156; 181], політології [137; 162; 195], психології [58; 90], педагогіки [67; 175]. Значний інтерес представляє дослідження В. Андрущенка і В. Савельєва, що визначають студентську молодь як мобільну соціальну групу, метою існування якої є організована по відповідній програмі підготовка до

виконання високих професійних і соціальних ролей у матеріальному і духовному виробництві [6, с. 27].

Основний акцент у дефініції студентської молоді академік В. Андрущенко робить на підготовку молодих людей до соціальної ролі і функцій інтелігенції, як «нової української еліти» [4, с. 357]. Студентство як соціальна група, на думку вченого, функціонує в системі вищої освіти, виступає як об'єкт виробництва, предметом якого є не річ, а сама особистість. Тому головною формою виробництва є освітня діяльність [4, с. 461].

До цієї точки зору близька позиція академіка В. Кременя, який відзначає, що основна діяльність студентів носить специфічний характер. Вона складається із засвоєння знань. Студенти, власне кажучи, не займаються професійною діяльністю, вона в них ще попереду [116, с. 464].

До розуміння студентства, як соціально-демографічної групи, досить близький автор монографії, присвяченої проблемам соціальної активності молоді М. Головатий. Він знаходить необхідним підкреслити, що студентська молодь – це специфічна суспільна група, що поєднує осіб, що одержують професійну підготовку на денних відділеннях вищих і середніх спеціальних навчальних закладів, основною діяльністю яких є оволодіння знаннями і практичними навичками для успішного виконання надалі соціальних функцій інтелігенції [53, с. 24–25].

Для іншого підходу до визначення поняття «студентство», названого «соціально-професійним», характерне неприйняття осмислення студентства лише як стану підготовки до заняття статусу інтелігенції. Так, С. Савченко дотримується тієї позиції, що «студентство володіє всіма необхідними характеристиками, достатніми для віднесення його до особливої соціальної групи, тому що воно відповідає всім сталим основним ознакам» [159, с. 91]. У підтвердження своїх висновків С. Савченко визначає студентство як групу людей молодого віку, об'єднану виконанням потенційно значимих для суспільства спеціальних підготовчих функцій, що тимчасово не беруть

участь у суспільно-виробничій праці, що володіють спільністю побуту, системою цінностей і соціальних ролей, що готуються до виконання в суспільстві ролі інтелігенції [200, с. 92]. Деякі російські автори – М. Руткевич і Ф. Філіпов вважають, що студентство не може розглядатися самостійною соціальною групою через свій перехідний характер. Підкреслюють проміжне становище студентів між тими соціальними групами, до яких вони належали до вступу у ВНЗ та інтелігенцією [цит. за 266, с. 10]. Дослідниця Л. Шеїна, на підставі аналізу різних типів суспільних утворень, вважає, що студентська спільнота належить до типу територіальних громад як об'єднання за принципом спільного навчання на засадах самоврядування [262, с. 10].

Теоретик Ю. Завалевський наголошує на ознаках, що об'єднують студентство – загальному типу праці (висококваліфікована розумова праця), просторовому зосередженні в університетських містах і гуртожитках, специфічних групових інтересах і самопізнанні, «тим більше що ця спільність доповнюється відносною віковою однорідністю студентської маси, сприяючи усвідомленню нею себе як представників одного й того ж покоління» [57, с. 12]. Він органічно включає в характеристику студентства і його націленість у майбутнє – призначення займатися «кваліфікованою розумовою працею в різних галузях науки, техніки і управління» [57, с. 13].

Як самостійне і специфічне соціальне утворення розглядає студентську молодь М. Приходько: «...студентство є специфічною соціальною групою, що характеризується особливими умовами життя, праці і побуту, соціальною поведінкою, системою ціннісних орієнтації» [189, с. 249].

Нині активно у цій царині вітчизняних наукових досліджень проблеми самоврядування як форми організації життєдіяльності молоді працюють О. Бабкіна, І. Василенко, Є. Васильчук, Л. Воробйова, В. Головенько, Ю. Завалевський, Ю. Мережна, Ю. Панейко, В. Пашков, Є. Ситниченко, О. Овчарук, Л. Шелюк та ін. Значний внесок у розкриття змісту і механізмів самоврядування в освітніх установах України внесли В. Згурський,

Е. Крохмалєв, О. Невмержицька, М. Приходько, В. Калюжний, О. Ступак, Т. Тертичний, С. Шмаров та ін. Принципи, методи, напрямки діяльності студентського самоврядування, форми підготовки студентського активу представлені в дослідженнях П. Плотнікова, Є. Подольської, Т. Сергієнко, І. Утюж та ін. Соціальну роль студентства розглядали в своїх наукових доробках Л. Дябел, Ю. Загородній, В. Зінчук, Н. Ісхакова, Т. Карабін, І. Курліщук, Г. Овчаренко, О. Поліщук, Н. Пробийголова, С. Савченко, С. Шатенко та ін. Психологічні аспекти виявлення лідерських функцій досліджували А. Бабич, В. Бобик, Д. Вергун, Н. Дембицька, Б. Кухта, В. Морарь, А. Пахарєв, Н. Теплоухова та ін. Вивчення й аналіз вітчизняного і закордонного (Т. Бондар, М. Назаров) досвіду свідчить про те, що залучення студентів у суспільну діяльність, зокрема в діяльність органів студентського самоврядування, впливає на розвиток у них якостей державно-управлінської еліти нації [13; 17; 22; 47; 56; 66; 81; 119; 132; 161; 165; 172; 229; 265 та ін.].

Проблеми лідерства досліджували ще древні філософи Платон, Аристотель, Сократ. Питання політичного лідерства ґрунтовно проаналізовано у доробках М. Вебера, Т. Гоббса, Н. Макіавеллі. Особливості свідомості політичних лідерів вивчали Г. Лассуелл і Б. Скіннер. Взаємовідносини харизматичних лідерів та їх послідовників стали предметом праць Т. Адорно, Г. Маркузе, Е. Фромма. Порівняльний соціокультурний аналіз ціннісних концепцій лідерства став предметом праць зарубіжних соціологів Т. Кучмарські, К. Ходжкінсона, Г. Фейєрхольма.

Термін «еліта» походить від латинського *eligere* і французького *élite* – кращий, добірний, обраний. Починаючи з XVII ст., його застосовували для позначення товарів найвищої якості, а потім і щодо «обраних людей», насамперед – вищої знаті. У Великобританії цим терміном окреслювали вищі соціальні групи суспільної ієрархії, проте до XIX ст. він не мав широкого застосування в суспільних науках.

Як окремий напрямок наукових досліджень теорія еліт оформилась на рубежі XIX–XX ст. Розробки Г. Моски, Р. Міхельса, В. Парето з даної

тематики склали цілісну політичну теорію еліти. Саме вони вважаються засновниками класичного елітизму, ними були визначені основні принципи та характерні ознаки політичної еліти. Окрім класичного елітизму існує також багато інших напрямків дослідження політичних еліт. Серед них можна виокремити: ціннісні теорії еліти (М. Бердяєв), теорії демократичного елітизму (М. Вебер, Дж. Шумпетер), вивчення мережі влади національної еліти (В. Бекхем), корпоратизм (Ф. Шміттер) та інші.

У вітчизняній суспільно-політичній думці дослідження проблеми формування та функціонування правлячого прошарку актуалізувалися лише у 20-х роках ХХ ст., особливо у світлі поразки української революції. Вчені істотно переосмислили систему поглядів стосовно головних рушійних сил українського національно-визвольного руху, висунувши на перший план ідею дієвості активної меншості у процесі державотворення.

У цьому контексті можна виділити переважно два дослідження ідей елітизму в українській політичній думці: націоналістичний (Д. Донцов, С. Дністрянський, В. Старосольський, О. Бочковський, С. Рудницький) та консервативний (В. Липинський, С. Томашівський, В. Кучабський). В основі консервативної ідеї лежав принцип аристократизму еліт, натомість прихильники націоналістичної течії відстоювали ідею формування національно свідомої верстви. Ідеалом консервативного елітизму був аристократ, а націоналістичного – революціонер.

Типологізацію еліт розробляли такі вчені, як Р. Арон, П. Бірнбаум, М. Вебер, Р. Мілс, С. Нейдл, В. Парето, та інші. Осмисленню ролі еліти як рушійної сили у державотворчому процесі присвячували свої праці відомі українські мислителі І. Лисяк-Рудницький, Є. Маланюк, Ю. Русов, А. Свідзинський, М. Сосновський, Д. Чижевський. Серед вітчизняних дослідників теорії еліт слід виділити В. Бебика, С. Вовканич, О. Дергачову, В. Журавського, В. Каспрук, Б. Кухту, О. Кучеренка, В. Корнієнка, О. Лазоренко, В. Литвина, М. Михальченка, В. Полохала, О. Потехіна, С. Приходька, В. Скуратівського, Н. Теплоухову, В. Фесенка, Л. Харченко.

Останнім часом активізувалися дослідження української політичної еліти таких науковців, як В. Андрущенко, А. Бичко, І. Белебеха, В. Горський, В. Журавський, О. Забужко, Б. Кухта, М. Михальченко, І. Надольний, М. Пірен та інших. Політичну еліту нині аналізують Б. Гаврилишин [49], Л. Козловська [98], Н. Круглікова [118], О. Крюков [119], Б. Кухта [125], К. Михайлова [147], С. Наумкіна [154], М. Пірен [173], О. Пустоловська [197], М. Сунгуровський [229], Н. Теплоухова [231], Г. Щокін [273] та ін. Окремим науковим доробком є дослідження державно-управлінської еліти В. Бебика [16], І. Белебехи [19], В. Медведчука [59], А. Іванової [81], В. Корнієнка [109], О. Крюкова [119], О. Майбороди [132]; Л. Харченка [252], О. Шморгун [268], правлячої еліти – Т. Вознюк [47], Л. Мандзій [137], партійної еліти – М. Томенко [238] та ін. Питання лідерських якостей ставало предметом праць Д. Барінової, І. Василенко, В. Курила, С. Савченко, Р. Сопівник, Н. Чибісової.

Розвиток лідерства студентів в цілому не отримало належного наукового висвітлення. Даний напрям наукового пошуку тим більше важливо у контексті висновку багато чисельних досліджень, згідно якому не дивлячись на те, що багато в чому лідерська поведінка є проявом характеру, лідерським здатностям і вмінням можна навчитися при певних умовах. Наприклад, теорія важливості окремих рис лідера Р. Стогділла передбачала пошук універсальної лідерської риси і набору рис. Методологічні основи розроблених теорій лідерства можна знайти у роботах Л. Виготського, С. Рубінштейна.

У даному дослідженні ми будемо виходити із застосування різних підходів до розвитку лідерських якостей молоді у діяльності студентського самоврядування, зокрема:

- 1) філософсько-антропологічний підхід, що визначає лідерство у філософсько-антропологічній інтерпретації ціннісних орієнтацій студентської молоді;

2) компетентнісний підхід, що передбачає засвоєння вмій успішно діяти у проблемних ситуаціях громадсько-значимого і особистого життя;

3) аксіологічний підхід, що обумовлює розвиток лідерських якостей молоді в діяльності студентського самоврядування з точки зору духовно-моральної і світової культури.

У політології самоврядування визначається природним станом, іманентно властивим суспільству як системі. Однак його існування, як соціального явища, поза діалектичною єдністю з управлінням неможливо. Основною ланкою процесу розгортання управлінських відносин у трудовому колективі є пошук і утвердження конкретно-історичного ступеню співвідношення централізації і децентралізації в управлінській діяльності. Цей ключовий момент визначає і конкретне наповнення відносин субординації і координації, ініціативи і дисципліни в діяльності трудових колективів.

Аналіз управління і самоврядування розкриває сутнісне співвідношення цих діяльностей, як самостійних систем, при яких виникають відносини зовнішньої координації і підрядності. При цьому внутрішня структура кожного виду діяльності, як змістовного компонента структури управління, практично залишається незмінною. У залежності від конкретної обстановки, складності реалізованих задач один з видів діяльності управління і самоврядування) домінує над іншим. При наступному розвитку, видозмінюючи за ступенем складності і вписуючи у відносини координації і супідрядності, залежні відносини змінюються. У цьому випадку взаємодіють окремі компоненти змісту структури управління, що усе більше пов'язуються відносинами координації. Отже, відносини управління-самоврядування об'єктивно виникають у спільній діяльності людей, що спрямована на реалізацію цілей і мають загальну спрямованість, що і є засобом відтворення і розвитку особистості [117, с. 41–43].

Самоврядування, з одного боку, спирається на корінні інтереси всіх соціальних груп і прошарків суспільства, з іншої сторони, – воно

диференційовано, пов'язано з урахуванням конкретних інтересів різних соціальних груп суспільства. Отже, самоврядування – система відносин і взаємодії між людьми й у процесі здійснення влади [142, с. 397].

У зарубіжному суспільствознавстві термін «самоврядування» вживають соціологи, політологи, правознавці. Включений він і у лексикон політиків, журналістів і пересічних громадян. У цьому зв'язку становить інтерес стаття Е. Дебруссе-Пелюаль «Уявлення про самоврядування». У ній автор, ґрунтуючись на результатах вибіркового дослідження, проведеного у Франції в середині 80-х рр., приводить різні трактування поняття, уявлення про нього людей «неспеціалістів» і «неактивістів». Дослідником виявлено, що найчастіше у пересічного француза поняття «самоврядування» асоціюється з «участю в управлінні», «участю у виборах», «виробничою демократією», «колективним прийняттям рішень» [112, с. 132].

Загалом, термін «самоврядування» має давню історичну традицію. З кінця ХІХ ст. він використовується як відображення в суспільній свідомості тенденції подолання відчуження суспільства від влади. Суть самоврядування одним з перших була визначена К. Марксом як «управління народу за допомогою самого народу». Поняття «самоврядування» означає, що та область, на яку воно поширюється і застосовується суспільством або суб'єктом, є сферою самоорганізації, виключаючи тим самим примусову поведінку, тобто без участі і згоди автономного суб'єкта. Це поняття найбільш близьке і за змістом примикає до поняття «автономія». Етимологічно термін «автономія» походить від грецького слова «autos» — «сам» і «nomos» – «закон», що означає «самокерований» (область, підприємство, соціальний інститут і т.д.), що сам себе детермінує, а не є провідником чужої волі, тобто не виконує чужі накази [180, с. 10].

Оскільки поняття самоврядування може відноситися до різних сфер суспільного життя і діяльності або до таких організацій, як, наприклад, церковні громади, установи, університети тощо, тому в різних мовах наявні різні його визначення. В англійській мові «self-government», у французькому

«auto-government» є синонімом безпосередньої демократії, українською мовою це суть «народовладдя». У цьому контексті поняття «самоврядування» пов'язано з місцевим характером [83, с. 133]. Інша область, до якої застосовне поняття «самоврядування», відноситься до господарських організацій, професій (англ. – local management, франц. – auto-gestion) [83, с. 132]. З політологічного підходу самоврядування – це колективне управління, участь усіх членів організації, всього населення в діяльності відповідного органа управління, включення виконавців у процес вироблення і прийняття загальних рішень [180, с. 592].

Вітчизняний дослідник О. Безрук під самоврядуванням розуміє самостійну діяльність громадян, соціальних груп щодо врегулювання суспільних відносин у різних сферах суспільства, створення державних і громадських структур і забезпечення на цій основі життєдіяльності соціальних спільнот [18, с. 363]. Зауважимо, що теза про самоврядування, як соціальної діяльності з управління, у результаті якої реалізуються різноманітні інтереси людей, є однією з найважливіших у методологічному плані для розуміння самоврядування як соціального інституту [167; 264].

Створення умов для розвитку творчої активності людей у різних сферах життєдіяльності, забезпечення зацікавленої, відповідальної і свідомої участі в управлінні суспільними справами є метою самоврядування. Ця мета витікає з об'єктивних і суб'єктивних потреб людей. Як окремі особистості, так і цілі суспільні групи мають потребу в самостійному управлінні своєю діяльністю, прагнуть реалізувати себе в ній. Тривалий час у нашому суспільстві ця потреба не могла бути задоволена. При існуванні авторитарного режиму участь в управлінні для більшості населення була формальною. Сьогодні, внаслідок демократизації громадського життя, ця можливість стає реальною [55, с. 146].

Самоврядування характеризується відповідним ступенем нормативної упорядкованості суспільних відносин. Діюча система нормативної поведінки людей має містити у собі різні соціальні норми – права громадян, суспільних

об'єднань, мораль, звичаї, традиції, що виступають регуляторами розвитку прогресивних і припинення негативних відносин. Соціальні норми, що діють у системі самоврядування, можна підрозділити на дві великі групи. Одна з них включає правила, що є продуктом функціонування політичних інститутів – це політичні і правові норми. Виражена в них воля оформляється у вигляді відповідних актів (резолуцій, законів, рішень). Інша група соціальних норм складається в результаті своєрідної саморегуляції життєдіяльності соціальних спільнот – націй, груп, колективів. До їхнього числа відносяться мораль, традиції, звичаї. Ці норми, звично, не оформляються у вигляді актів. Вони передаються з покоління в покоління як моделі найбільш доцільної соціальної поведінки. Велике значення мають норми, створені колективом, групою на основі подібних уявлень про належне, припустиме, небажане, що стають стандартом поведінки членів цієї спільноти. Найчастіше вони виражаються в статутах, положеннях, вироблених спільно і прийнятими всіма членами організації [87]. При неналежному виконанні рольових функцій набирає сили система санкцій. Оскільки система самоврядування охоплює великий соціальний простір, система санкцій самоврядування теж різноманітна [104, с. 212–217]. Поряд з тим, система самоврядування є своєрідним «клапаном для випускання пари, негативної енергії», засобом реалізації творчої енергії людей, прагнення до самоствердження, тобто своєрідним засобом оптимізації всієї суспільної системи.

Отже, самоврядування можна розглядати як соціальний інститут, що забезпечує цілісність суспільного організму, виявлення інтересів і волі різних спільнот, участь усіх верств населення у здійсненні влади, прийнятті управлінських рішень і їхньої реалізації. Необхідно відзначити складний, комплексний характер цього інституту, тому що він містить у собі ряд більш вузьких інституціональних утворень, кожне з яких регулює відповідну групу відносин. Якщо розглянути компоненти системи самоврядування з погляду їхніх цілей, функцій, системи ролей і норм, можна побачити, що самі

компоненти системи самоврядування можуть розглядатися як соціальні інститути [56, с. 306–310].

У вітчизняній науковій літературі представлені різні трактування поняття студентське самоврядування, що відображає різноманітні авторські позиції і різний ракурс розгляду проблеми. Зокрема, студентське самоврядування розглядається як:

- самостійна суспільна діяльність студентів щодо реалізації функцій управління вищим навчальним закладом, що здійснюється ними у відповідності з метою і задачами, що поставили перед студентськими колективами [141; 186 та ін.];

- елемент загальної системи управління навчально-виховним процесом у ВНЗ, що передбачає максимальне врахування інтересів, потреб студентів на основі їхньої громадської думки [145; 191 та ін.];

- форма і спосіб життєдіяльності студентських колективів, поєднання самодіяльності, ініціативи, активності студентів у забезпеченні діяльності ВНЗ [58; 200 та ін.];

- умова реалізації творчої активності і самодіяльності в навчально-пізнавальних і культурних відносинах [122; 134 та ін.];

- реальна форма студентської демократії з відповідними правами, можливостями і відповідальністю [156; 264 та ін.];

- засіб соціально-правового захисту [117; 193 та ін.];

- як осередок виховання лідерів [17; 55; 151 та ін.].

На думку В. Іванова, самоврядування – це самодіяльність, направлена на розробку, прийняття і здійснення рішень. Вивчення ролі самоврядування у студентському колективі показує, що в ролі одного з головних факторів, що стимулюють ріст колективу, виступає усвідомлення суб'єктами своєї відповідальності і самостійності, що можливо лише при певному ступені зрілості колективу в цілому і кожного члена окремо [цит. за 81]. Серед інших можна виділити такі підходи до розуміння студентського самоврядування: самостійна громадська діяльність студентів з реалізації функцій управління

ВНЗ, яка здійснюється у відповідності із метою діяльності студентських колективів; форма і спосіб діяльності студентських колективів, поєднання самодіяльності, ініціативи, активності студентів у забезпеченні діяльності ВНЗ; умова реалізації творчої активності і самодіяльності у навчально-пізнавальному і культурному відношенні; реальна форма студентської демократії з відповідними правами, можливостями і відповідальністю; засіб соціально-правового захисту.

Студентське самоврядування як сутнісна характеристика демократично налаштованих освітніх закладів потребує відповідних умов організаційно-змістового, економічного, кадрового характеру для реалізації студентських ініціатив. Більшість дослідників наголошують на таких принципах самоврядування, як добровільності, врахування індивідуальних особливостей; основними формами самоврядної діяльності називають конференції, семінари, збори, дискусії, школи самоврядування, змагання, походи, експедиції, головними методами діяльності – покладення, делегування повноважень, зміна виконавчих функцій і обов'язків, звітність, прийняття рішень шляхом погодження та консультацій; засадничими засобами – науку, моральні та матеріальні цінності, персоналії.

Самоврядування – це різновид соціального управління, що передбачає спільне вирішення учасниками суспільних відносин їх спільних справ і спільну діяльність щодо здійснення прийнятих рішень. Самоврядування відображає процес демократизації управління, коли прийняття і реалізація управлінських рішень стає все більш масовими, а виконавці стають активними учасниками цих процесів. Потенціал самоврядування передбачає наявність свідомого, цілеспрямованого, організуючого і регулюючого впливу людей на власну громадську, колективну, групову життєдіяльність у формах самоврядування, наділену такою атрибутивною властивістю, як безпосередність впливу. Причому, слід відмітити суб'єктність діяльності, самостійність, незалежність, і автономність суб'єкта діяльності, його

активність та творчість. Межі, за рамками яких самоврядування носить руйнуючий характер точно визначає його нормативна регламентація.

Виходячи з відзначеного, ми можемо дати своє розуміння студентського самоврядування як процесу реальної участі осіб, що навчаються, в управлінні та керівництві діяльністю свого колективу у взаємодії зі всіма органами управління вищим навчальним закладом, провідний фактор активізації навчальної діяльності, виховання лідерських та організаторських якостей, соціальної активності, громадської відповідальності та свідомості, гармонійного розвитку майбутнього фахівця, основа розширення демократизму та підвищення ролі вищої школи як соціальної системи. Отже, студентське самоврядування не лише репрезентує студентську громаду свого вищого навчального закладу, а й покликане ефективно діяти у багатовекторному форматі: від захисту прав студентів до раціональної організації їхнього дозвілля. Самоврядування є ознакою громадянського демократичного суспільства, спосіб захисту інтересів асоційованої меншості, окремих груп людей, засіб організації зворотного зв'язку в системі «народ – влада», а студентське самоврядування – форма організації життєдіяльності студентів, що забезпечує розвиток їх самостійності у прийнятті і реалізації рішень для досягнення суспільно значимих цілей, засіб формування стійкої громадянської позиції молоді.

Якщо визначити такий компонент громадянської позиції, як громадянськість через співпричетність особистості до загальних справ держави, психологічне відчуття себе громадянином, повноправним членом суспільства, активне і свідоме залучення суб'єкта у проблеми суспільства за наявності певних переконань [257], то самоврядування є проявом культури громадянськості, у якій найбільш повно відбувається самореалізація особистості, її потреб, інтересів та ціннісних установок.

Необхідність становлення громадянської позиції передбачає формування громадянського самовизначення, усвідомлення внутрішньої свободи, відповідальності за власний вибір і діяльність. Це вимагає від

студентів наявність таких специфічних морально-етичних якостей як громадянська мужність, сміливість, чесність, порядність. Більш високий рівень громадянської позиції інтенсифікує процеси росту професіоналізму. У рамках студентського самоврядування можна побудувати творчу, цікаву і значиму для особистості форму діяльності, що пояснюється діалоговими формами спілкування, спільним пошуком істини, різноманітною творчою колективною діяльністю через направленість розвитку особистості і її суб'єктивний досвід.

Зарубіжні дослідники В. Галстон, Д. Джонс, М. Кінгвелл критеріями громадянськості в демократичній державі вважають співробітництво, пильність, дорадчу досконалість та повагу до закону (політичний аспект); відданість демократичному суспільству, толерантність, пріоритетність права (морально-етичний аспект); громадську активність, автономність, відповідальність та стриманість (аспект самоврядування). Провідні дослідники громадянськості наголошують, що в основі усіх її аспектів лежить почуття власної гідності, правосвідомість, законослухняність, громадянська культура [36, с. 7]. Наприклад, у сучасній вищій школі Канади специфіка діяльності студентського самоврядування диктується метою громадянського виховання і полягає у формуванні законослухняного громадянина, переконаного в непорушності конституційних прав і свобод, фундаментальних загальнолюдських цінностей; лояльного до встановлених в державі порядків, законів, інституцій влади, готового до участі в створенні вільного і демократичного устрою, з почуттям власної гідності та навичками широкої соціальної комунікабельності, відкритості, відповідальності та толерантності [36, с. 14].

Очевидно буде логічним розглядати поняття студентського самоврядування через призму поняття самоврядування в цілому, що досліджується в науці на міждисциплінарному рівні [141; 142; 143]. Так у теорії менеджменту самоврядування розуміється як компонент більш широкого поняття – управління, що може здійснюватися за умови тісного

взаємозв'язку управління і самоврядування, причому останнє передбачає послідовну трансформацію об'єкта управління в його суб'єкт [8, с. 127].

Студентське самоврядування – один з найдієвіших напрямків соціального становлення молоді. Сучасна освіта, система освітніх установ, окремо узята навчальна установа, не можуть розвиватися в ізольованому середовищі, бути відірваними від суспільства [12]. У даний час діяльність студентського самоврядування здійснюється на основі Конституції України, міжнародних нормативних актів і нормативних документів Міністерства освіти і науки (далі – МОН) України (див. Додаток А).

Першим міжнародним правовим документом про самоврядування була «Загальна декларація прав людини» (прийнята і проголошена резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р.) [72]. Стаття 23 цього документу декларує: «Кожна людина має право брати участь в управлінні своєю країною безпосередньо або за посередництвом вільно обраних представників. Кожна людина має право рівного доступу до державної служби у своїй країні. Воля народу повинна бути основою влади уряду». Наступним нормативним актом у цій галузі стала «Конвенція про права дитини» (прийнята резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1989 р.). Дана Конвенція орієнтована на дотримання прав дитини, що актуально і для ВНЗ, тому що багато студентів-першокурсників є неповнолітніми. Документ визначає: «Держави-учасники визнають право дитини на свободу асоціації і свободу мирних зібрань» (ст. 15), «Держави-учасники погоджуються в тім, що освіта дитини повинне бути спрямована на: а) розвиток особистості, талантів і розумових і фізичних здібностей дитини в їх самому повному обсязі; б) виховання поваги до прав людини й основних свобод; в) підготовку дитини до свідомого життя у вільному суспільстві в дусі розуміння, миру, терпимості, рівноправності чоловіків і жінок і дружби між усіма народами, етнічними, національними і релігійними групами, а також особами з числа корінного населення; г) виховання поваги до навколишньої природи» (Ст. 29).

У Конституції України зазначено: «Громадяни України мають право на об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних культурних та інших інтересів...» (Ст. 36.), «Громадяни України мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевому референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування» (Ст. 38) [102, с. 9]. Порядок створення і діяльності громадських об'єднань визначений Законом України (далі – ЗУ) «Про громадські об'єднання», що гарантує можливість створення громадського об'єднання в сфері вищої і післядипломної професійної освіти у формі громадської організації. Право студентів на участь в управлінні освітньою установою прописано в ряді інших законів.

Перераховані вище визначення студентського самоврядування відображають, як правило, одну або кілька сутнісних характеристик досліджуваного феномена. Однак, його глибинне розуміння вимагає, на наш погляд, системного підходу, що дозволить розглядати студентське самоврядування в єдності всіх його сторін і проявів, ознак, властивостей і структурних компонентів. Одну зі спроб такого розгляду робить В. Згурський, який вважає, що робота зі створення і розвитку системи самоврядування у ВНЗ включає створення системи діючих адміністративних і громадських органів, досягнення максимальної простоти такої системи шляхом її очищення від різного роду дублюючих елементів, політологічне і психологічне обґрунтування системи самоврядування [78, с. 30–32].

На наш погляд, у рамках системного підходу студентське самоврядування можна визначити як цілісний комплекс взаємозалежних елементів, що знаходяться в постійному розвитку і як систему, що утворює особливу єдність із зовнішнім середовищем. Виходячи з постулатів інституціонального підходу, студентське самоврядування можна розглядати як специфічний соціально-політичний інститут [123]. У цьому контексті

можна погодитися з позицією Д. Норта: «Якщо інститути – це правила гри, то організації є гравцями» [158, с. 73]. Не виключенням у цьому плані є студентська організація. Тому в роботі зі студентськими організаціями ВНЗ повинен створити такі правила гри, щоб забезпечити синергетичний ефект діяльності соціально активних гравців. Як підкреслюють В. Кремень, М. Поздняков, у силу синергетичного ефекту студентські організації у вищій школі здатні за певних умов виступати в якості суб'єкта педагогічної діяльності, що забезпечує реалізацію ефективного зворотного зв'язку в управлінні навчальним процесом [115].

Соціолог Т. Парсонс «соціальний інститут визначає як «стійкий комплекс формальних і неформальних правил, принципів, норм, установок, що регулюють різні сфери людської діяльності й організують їх у систему ролей, які утворюють соціальну систему [168, с. 117]. При розгляді в якості соціального інституту студентського самоврядування, виділені нами ознаки втілюються в наступних конкретних формах:

- коло суб'єктів, що вступають у процесі діяльності у відносини стійкого характеру – студентські ради, студентські профкоми, старостати, студентські громадські організації – та знаходяться в стійкому взаємозв'язку із суб'єктами, що не відносяться до студентського самоврядування, але активно взаємодіють з ним (ректорати, деканати, адміністрація, педагогічні колективи, адміністративно-господарські органи ВНЗ й ін.);

- формалізована організація – студентська рада, профспілковий комітет, старостат і громадські студентські організації мають стійкий юридичний статус, їхня діяльність регламентована статутними документами; при цьому спектр юридичного статусу може бути досить широкий – від цілком самостійної громадської організації, що є юридичною особою, веде самостійну фінансову діяльність до номінального органу інтегрованого у вишівську структуру;

- наявність специфічних соціальних норм і розпоряджень, що регулюють поведінку людей у рамках органів студентського самоврядування.

Це комплекси документів, що регламентують форми взаємодії між їхніми співробітниками (положення про студентські ради, статuti студентських рад, профкомів й ін., договори про співробітництво й ін.);

- соціально значимі функції органів самоврядування – ряд функцій, характерних для органів самоврядування, що не реалізуються іншими органами ВНЗ (наприклад, залучення студента до соціально-значимої діяльності, навчання навичкам самоорганізації).

Політологічний підхід фіксує особливу увагу на соціальних функціях інституту [213, с. 93–94]. У цьому плані Н. Смелзер виділяє п'ять таких основних функцій:

1) функції визначення, закріплення і відтворення зв'язків і відносин. Кожен інститут виробляє систему цінностей, норм і зразків поведінки, що закріплюють, стандартизують поведінку своїх членів, роблять її передбачуваною. Стосовно студентського самоврядування такі норми набувають вигляд відтворюваних у часі форм активної соціальної взаємодії між студентами, у процесі яких вони одержують навички саморозвитку, адміністрування, організації діяльності й ін.;

2) регулятивна функція, що полягає у впорядкуванні взаємин між членами суспільства шляхом вироблення цінностей, норм і зразків поведінки. Ця функція охоплює всіх членів суспільства. Стосовно до студентського самоврядування ця функція набуває важливого значення, тому що в процесі ділової взаємодії студенти зіштовхуються зі складними психологічними, моральними й іншими колізіями, у ході самостійного розв'язання яких відбувається формування особистісних якостей. Очевидно, що це має величезне виховне значення, сприяючи досягненню вищої мети ВНЗ – формування високопрофесійної і різнобічно розвинутої особистості;

3) інтегративна функція містить у собі процеси згуртованості, взаємозалежності і взаємовідповідальності членів соціальних груп, спільнот, що відбуваються під впливом інституціональних норм, правил, санкцій і систем ролей. Інтеграція в соціальному інституті супроводжується

упорядкуванням системи взаємодій, збільшенням обсягу і частоти контактів. У рамках студентського самоврядування інтегративна функція передбачає позиціонування його учасників щодо базових форм самоврядування й одержання навичок взаємодії з різними структурними підрозділами для досягнення поставлених цілей. Необхідність врахування їхніх регламентів, виконання відповідних соціальних ролей формує навички відповідальної доцільної поведінки студентів;

4) комунікативна функція здійснюється на основі особистої взаємодії й обміну інформацією. Комунікативні зв'язки членів соціального інституту здійснюються через систему інституціоналізованих ролей. Інформація, відтворена в соціальному інституті, поширюється як усередині інституту з метою управління і контролю за дотриманням норм, так і у взаєминах між інститутами. Студентське самоврядування в цьому сенсі виконує унікальну роль, забезпечуючи встановлення стійких комунікацій між членами студентського колективу на основі їхньої добровільної взаємодії в рамках і за межами процесу навчання. Неформалізоване, творче спілкування, що виникає в результаті, стає найважливішим наслідком реалізації цієї функції;

5) трансляюча функція, виявляється в результаті передачі соціального досвіду. Кожен інститут має відповідний механізм, що дозволяє індивідам соціалізуватися на основі засвоєння цінностей, норм і зразків поведінки. Органи студентського самоврядування здійснюють дану функцію шляхом залучення студентів на добровільній основі до роботи існуючих, регламентованих, стійких органів самодіяльності, робота в яких дає необхідний досвід активної соціалізації.

Спираючись на аналіз наукової літератури, ми можемо визначити студентське самоврядування як соціальний інститут, що передбачає активну участь студентів у підготовці, прийнятті і реалізації управлінських рішень, щодо життєдіяльності ВНЗ або його окремих підрозділів, захист прав й інтересів студентів, освоєнні ними громадянських компетентностей, включення студентів у різні види соціально значимої діяльності. Суб'єктами

студентського самоврядування можуть бути студентські рухи, студентські організації, виборні суспільні органи, ініціативні групи або окремі студенти, що представляють інтереси студентської групи.

Найбільш поширеною організаційною формою студентського самоврядування є студентська організація. Студентська організація – це об'єднання студентських активістів, створене на основі спільної діяльності молоді для захисту її інтересів протягом навчання у ВНЗ, сприяння їхньому громадянському, соціальному і професійному становленню. Особливостями студентської організації є наявність статуту або положення, що визначають її мету, напрямки діяльності і структуру, а також формально закріпленого членства. Студентська організація є найбільш поширеним суб'єктом студентського самоврядування сучасного ВНЗ, тому, найчастіше, студентська організація і студентське самоврядування використовуються як ідентичні поняття. Студентська організація сприяє реалізації творчого потенціалу студентської молоді в інтересах студентства і всього суспільства. Вона розширює можливості молодій людині у виборі життєвого шляху, конструюванні професійної біографії і досягненні особистого успіху.

Слід мати на увазі, що багато студентських рухів виходять за межі окремої держави і переслідують глобальні цілі: боротьба за мир, ненасильницьке розв'язання конфліктів, сприяння вирішенню екологічних проблем світу. У цьому випадку мова йде про міжнародні студентські рухи, що по своїй суті є динамічними організаціями особливої масштабності як щодо визначення значимих для студентів усього світу концептуальних ідей, так і аспекті радіусу їхньої дії. Наприклад, найбільш яскраво освітянський аспект студентського самоврядування виявляється в об'єднанні студентських організацій під впливом Болонського процесу. Участь «Європейського студентського комітету» у формуванні загального європейського освітнього простору обумовлюється бажанням і необхідністю захисту реальних інтересів і потреб сучасного студентства в надскладному процесі об'єднання різних систем вищої освіти країн Європи [43].

Таким чином, студентське самоврядування у ВНЗ – це особлива форма самостійної суспільної діяльності студентів і аспірантів з реалізації функцій управління життям студентського колективу у відповідності з метою і задачами, що стоять перед ним. Студентське самоврядування є елементом загальної системи управління навчально-виховним процесом у ВНЗ і передбачає максимальне врахування інтересів, потреб студентів на основі вивчення їхньої громадської думки.

1.2. Феноменологія нової національної еліти: особливості та значення елітогенези в сучасній Україні

На думку багатьох вітчизняних дослідників, на сьогоднішній день в Україні розпочався досить стрімкий процес створення нової еліти, яка прагне рішучих кроків у конструктивному реформуванні суспільства, прискоренні якісного перетворення суспільного життя в усіх його сферах [236]. Нова інтелектуальна еліта сучасної України – це, значною мірою, молоді люди, які активно і творчо діють в усіх основних сферах життєдіяльності українського суспільства: господарській, соціальній і духовній. Це молоде покоління відзначається високим рівнем освіти, професіоналізмом у своїй сфері, знанням основ сучасного менеджменту, чим досягають високих показників у професійній діяльності.

Результатом напружених пошуків змісту філософії освіти в сучасній Україні стала розробка концепції формування національної управлінської гуманітарно-технічної еліти як фахівців-лідерів, яким поряд з високою професійною компетентністю, притаманні висока духовність, морально-етичні переконання і загальна культура, інноваційний характер мислення і системний підхід до аналізу складних виробничих ситуацій. Однак чи не найголовнішою вимогою до них є глибоке усвідомлення самоцінності людини...» [236, с. 6].

Варто вказати, що результати психолого-педагогічних досліджень та соціологічних опитувань з проблем становлення сучасної української еліти показало, що розвитку ефективного політичного лідерства в Україні перешкоджають такі фактори: 1) особиста стурбованість; 2) фрустраційність та амбівалентність мислення; 3) схильність до конформізму; 4) страх перед власною некомпетентністю; 5) низька самооцінка; 6) суб'єктивне ставлення до інновації; 7) почуття загрози втратити статус; 8) нездатність до прийняття самостійних рішень, які вимагають ризику [84]. Завдання освіти в такому контексті – допомогти молодій людині знайти відповіді на етичні, релігійні, культурні, історичні, соціально-політичні, правові, національні, державні питання, дати їй надійну ціннісну орієнтацію у повсякденному житті. Наразі виховна робота у ВНЗ розвиватиметься в тісному зв'язку з посиленням національної домінанти при трансформації всього наукового й освітнього потенціалу, із новим звучанням проблем консенсусу та діалогу у лексиконі нової еліти нації.

Категорію «еліта» у науковий обіг ввів В. Парето. У теорії вченого можна виділити два визначення еліти – широке, що охоплює всю суспільну еліту і вузьке, що стосувалося лише правлячої еліти. В. Парето вважав, що до складу еліти входить невелика кількість тих індивідів, що досягнули висот у своїй сфері діяльності, вищого ешелону професійної ієрархії.

За даними політологічного енциклопедичного словника, еліта (від франц. *elite* – кращий) – це люди з найвищим соціальним статусом у галузі їх персональної відповідальності (В. Парето), з великими моральними та інтелектуальними якостями та високим почуттям відповідальності (Х. Ортега-і-Гассет), творча меншість (А. Тойнбі), організована на здобуття влади меншість (Г. Моска) тощо [68]. Окремі теоретики (Р. Арон, Р. Даль, Д. Трімен) обґрунтовують концепцію множини еліт, що передбачає присутність у будь-якому соціумі таких типів еліт – політична, економічна, адміністративна, технологічна, військова, духовна. Причому мистецька, наукова і релігійна еліта не прагнуть прийти до влади, як політична, і це

створює рівновагу у процесах витворення національної еліти. Плюралістична концепція еліт є перспективною у дослідженні посттоталітарних суспільств. Як визначає С. Вовканич, «національні еліти за своєю подвижницькою працею та моральними чеснотами не є закритим станом, а відкритою системою, до якої може долучитися кожен здатний своїм інтелектом, творчістю та особистими якостями збагатити національну скарбницю цінностей та здобутків» [46, с. 191].

На думку П. Куліша, національна еліта – це інтелігенція, обернена обличчям до народу, що виконує історичне призначення щодо об'єднання нації. Справжню політичну еліту не можна розбудувати без національної культури і це є дуже довга справа. Підкреслюючи важливість національної еліти для розбудови державності, письменник зазначає: «Без справжньої національної еліти, яка діятиме на благо свого народу, Україна ніколи не буде мати власного дому» [цит. за 236].

Довгий час в Україні був відсутній ефективний політико-владний механізм оновлення владних структур, що вело до бюрократизації публічної влади, злиття інтересів політичної та економічної еліти і державної бюрократії, практично нічим не обмежене їх взаємопроникнення. Досить своєрідний прояв закону зміни політичних еліт, напівзакритий характер і невисока мобільність української владної еліти, що зберігалася в пострадянський період сприяла розвитку і укріпленню таких інституціональних викривлень як корупція, клієнтелізм, непотизм. Корпоративні інтереси еліти докорінно відрізнялися від публічних інтересів і першочергових завдань демократичного державного будівництва. Тільки протестні події 2013–2014 рр., що зумовили суттєві демократичні оновлення вплинули на склад владної еліти, її ціннісні орієнтири, способи взаємодії з населенням.

Відомий український вчений В. Андрущенко у своїй праці «Організоване суспільство» зазначає, що характерною особливістю сучасної української еліти є наявність у всіх галузях суспільного життя – в політиці,

управлінні, економічному житті, науці і культурі – практично одних й тих же людей: «Наприклад, поети І. Драч і Б. Олійник, письменники В. Яворівський і П. Мовчан, співаки Д. Гнатюк і О. Білозір є не лише представниками художньої еліти, але й творцями сучасної української політики. Наділені високими депутатськими повноваженнями, вони засідають в парламенті, чисельних комітетах, агітують за партійні програми, беруть участь в опозиційних акціях тощо. Де і яким чином вони можуть принести більшу користь народові? Відповісти важко. Однак відомо, що замість того, щоб у відповідності з покликом власного таланту створювати художні шедеври – писати, співати чи грати – вони засідають! І що ж, чи багато змінилося від їх засідань? У політиці – навряд чи, в культурі – багато: культура практично втратила митців, духовних пастирів нації, які ... не зростили того духовного підґрунтя, без якого прокультурне національне відродження, а значить і зміцнення державності, не може бути й мови. Україна здобула пересічного політика і одночасно втратила талановитого художника...» [4, с. 360]. Отже, на переконання В. Андрущенка, українська еліта – це досить вузька, динамічна, рухлива за своїм складом група людей, які з переходом до іншої сфери діяльності (зокрема, до політики) частково або цілком втрачають свої «елітні якості».

Сучасне розуміння поняття «еліта», на думку академіка В. Андрущенка, має декілька значень:

- 1) кращі представники суспільства або його окремих груп (наукова еліта, культурна еліта тощо);
- 2) особистості, які належать до так званого вищого класу людей – групи особистостей, які здійснюють організаційну й управлінську функцію (наприклад, керівна, урядова еліта тощо) [4, с. 357].

Вчений стверджує, що сьогодні процес формування і переформатування української еліти триває [4, с. 390]. До її складу входять, як і раніше, керівники держави, керівники провідних партій, відомі науковці, митці, письменники, релігійні діячі, військові, спортсмени.

Вітчизняна дослідниця В. Карлова вважає, що там, де національна еліта була слабкою, асимільованою, неповною, націогенеза розтягувалась у часі, національних держав зіштовхувалося зі значними труднощами: «В умовах державної незалежності, коли виразно виявляється стратегічна невизначеність України, велика відповідальність за майбутнє нації і держави покладається на національну еліту, яка повинна виробити національно-державницьку ідеологію, консолідувати суспільство, спрямувати його енергію. Тому роль, суспільні функції і ступінь відповідальності національної еліти особливого значення набувають у перехідні періоди розвитку суспільства» [91].

Відомий філософ Платон надавав великого значення проблемі формування правлячої еліти, яка полягає у відборі в еліту гідних та освічених потенційних лідерів. Виходячи зі свого призначення, еліта вимоглива насамперед до себе. Право управляти, на думку Платона, забезпечується тільки і, насамперед, дотриманням моральних норм [174, с. 14].

На думку І. Косовської, наразі в Україні тільки напрацьовується політико-правовий механізм оновлення владних структур, зі зміною нових цінностей, орієнтирів представників державної влади, корпоративні інтереси яких раніше надто відрізнялися від публічних і першочергових задач державного демократичного будівництва. На думку дослідниці, формування національних еліт пов'язано із трансформацією бюрократичної моделі управління, яку частково досі реалізують політичні еліти [цит. за 91].

У ході дослідження було з'ясовано, що у вітчизняній літературі мало уваги приділялося формам інституціалізації еліт в умовах конвергенційності (адаптивності) політичної системи України, способів впливу на різні види елітогенези в Україні, виявлення особливостей політико-правової інституціалізації еліт та способів державного впливу на ці складні процеси.

Розуміння елітогенези в сучасному політичному просторі пов'язано з ціннісною концепцією, в рамках якої національні політичні і економічні національні еліти завжди розглядалося в ролі конструктивного елемента

системи інститутів публічної влади, громадянського суспільства, що здатні впливати позитивно на життєдіяльність громадян. Політико-правова інституціоналізація національної еліти, її зміст і результати тісно пов'язані з інтегративно-стабілізуючою функцією (об'єднання різних політичних сил, регулювання важливих суспільних відносин, вирішення протиріч) політичних еліт. У вітчизняній практиці вона слабо проявлялася через властиві тривалий час сильні конфліктогенні характеристики національної еліти. У сучасній Україні формальні вимоги до нового покоління національних лідерів, як інституціональні фільтри, поки в процесі формування, а на першому плані знаходяться неформальні критерії їх легітимації. Форми інституціоналізації національних еліт мають включати інновації, відповідні тенденціям економіко-політичного розвитку суспільства. На нашу думку, висока конкуренція особистостей і ідей не має призводити до втрати наступності, консенсусних та ціннісних традицій, необхідних в умовах становлення нової державницько-правової парадигми. Національна еліта України є внутрішньо диференційована, можна виділити різні типи еліт у її складі.

Еліта як складне утворення є основним джерелом керівних кадрів для інститутів влади. Для демократичного суспільства першочерговим завданням є не боротьба з елітарністю, а вирішення проблеми формування найбільш кваліфікованої, результативної та корисної для суспільства еліти і своєчасного якісного її оновлення. Причому національна еліта вирізняється, передусім, моральним, ціннісно-культурним аспектом. Деякі вчені стверджують, що структура національної еліти включає два компонента «лідери» і «бюрократи» [91].

Конфлікти еліт, що не сформувалися, послаблюють суспільство та державу на етапі ранніх демократичних трансформацій. Національна еліта повинна бути тією референтною групою, на яку орієнтується суспільство. На ній лежить функція вироблення цінностей, моральних орієнтирів, творчої ідеології.

Рівень політики, що здійснюється в різних сферах держави і суспільства залежить від волі, ціннісних орієнтацій політичних та економічних еліт. Тривалий час українська еліта була значною мірою закритою, клановою групою осіб, що приймали рішення і впливали на прийняття рішень. Однак, будь-які демократичні перетворення приречені на невдачу, якщо не буде реформовано апарат державної влади.

Актуальним питанням для процесі державотворення у незалежній Україні було рекрутування місцевих патріотичних еліт з врахуванням необхідно важливого для збереження демократичних інститутів ідеалу. Тривалий час консервативний потенціал провінції, її політична інертність, що відображається у особливостях функціонування місцевої еліти, продукувала місцевих лідерів не здатних до сприйняття різних реформаторських інновацій, що переслідують лише власні інтереси.

Говорячи про національну еліту, філософ, письменник, колишній політв'язень радянських концтаборів Є. Сверстюк наголошує, що в Україні впродовж радянської доби виробилася міцна партійна номенклатура, яку деякі помилково ототожнюють із справжньою елітою. На думку вченого, справжньою елітою прийнято називати людей великого дужу. Феномен еліти в суспільстві потребує підготовленого ґрунту для своєї появи. Представники еліти – це особистості, які відповідають тому, що від них чекає суспільство; це те, що залишається, коли розпадається якась структура або змінюються обставини [258]. Є. Сверстюк переконує, що у країні можуть змінитися обставини, можуть вибрати нового президента, змінити уряд, але інтелігенти, які були визнані інтелігентами, при будь-якій зміні ситуації залишаються особистостями. Вартість еліти в тому, що вона залишається постійною, незалежно від зміни політичних обставин чи кон'юнктури [258]. Логічно виникає запитання: що треба зробити в державі, щоб викристалізувалася еліта, які необхідні передумови для її створення? На думку відомого дисидента, це створення здорового морального клімату в галузі культури, але, передусім, порядку в економіці і в моралі [258].

На думку українського політолога К. Бондаренка, за політологічним визначення в Україні, звісно, є еліта – це Президент і його оточення. Але не всі її представники є національною, державною елітою [258]. К. Бондаренко стверджує, що ті, хто зараз здійснює владу, є, дійсно, структурованою елітою. Однак, в Україні українська національна еліта перебуває в опозиції до нинішньої еліти, тієї фактично пострадянської еліти, яка виховувалась на старій радянській школі, і яка зараз перебуває при владі. Якщо говорити про те, що сталося з Україною після 1991-го р., то, на думку політолога, доречними будуть слова португальського письменника Дж. ді Лампедуса: «Найкращий спосіб нічого не міняти – це поміняти прапори» [258]. У 1991 р. Україна змінила прапори, фактично нічого, не змінивши. А пострадянська еліта залишилася при керівництві. В опозиції до неї перебувають паростки якоїсь нової еліти, яка, можливо, прийде до влади за якийсь час [258].

Інший український політолог А. Матвієнко зазначає, що еліта – це добірне товариство, яке є в усіх суспільствах. Причому, хтось його вибирає, хтось призначає чи створює йому умови бізнесу. Але є й поняття інтелігент. Інтелігент – це той, хто ставить духовність і мораль найвище у своїх думках і вчинках [258]. А. Матвієнко переконаний, що в демократичних суспільствах еліта є інтелігентною, а в диктаторському – ні.

Отже, рівень демократичності суспільства визначається рівнем інтелігентності еліти. На думку А. Матвієнка, якщо ми сьогодні маємо рівень інтелігентності в державі практично близьким до нуля, то це і є рівень консолідованої демократії суспільства. В демократичних суспільствах рівень інтелігентності еліти складає 60–70%. За таких умов можна говорити про адекватну перспективу розвитку тієї чи іншої спільноти на чолі з такою елітою [258]. До того ж, інтелігентність не визначається лише освіченістю. Це та частина суспільства, яка ставить моральність і духовність найвищою цінністю.

За часів СРСР українська еліта поділялася на 2 умовні групи – номенклатурну й андеграундну. Перша, сформована компартією, чітко

проводила її лінію у всіх сферах життєдіяльності суспільства, і за це заохочувалася державою. Друга, знаходилась в опозиції, переслідувалася, вона допускалася вільнодумства, мріючи про суверенну Україну. Але, отримавши незалежну державу, ця еліта так і залишилася у андеграунді з ностальгією за минулим та сподіваннями на майбутнє. Про неї згадують лише тоді, коли вона потрібна владі.

На думку В. Скуратівського, ті люди, які працюють над націотворенням і є національною елітою [211]. На думку вченого, інтелект сучасної України не україноцентричний. В Україні довгий час не було національно налаштованого середовища, і це не дозволяло створювати серйозні духовні цінності. В. Скуратівський переконаний, що якщо говорити про національну еліту, то в Україні її раніше просто не існувало. Вона винищувалася або перекупувалася, а створення еліти – це процес тривалий. Дослідник вважає, що якісна освіта молоді закладає основи справжньої еліти [211]. На думку іншого вітчизняного вченого К. Ващенка, Україна має перехідну еліту, а говорити про те, що в Україні вже сформована національна еліта, особливо на рівні державних менеджерів, чи політичних діячів зарано [39]. Вчений вважає, що Україна має квазіеліту, котрій притаманні багато ознак номенклатури. Треба згадати, що номенклатура, на відміну від еліти, виділяє людей лише за критерієм посад, які вони займають. А еліта – це ще й моральний авторитет, і авторитет у суспільстві, це люди, до думки яких дослуховуються, люди, що мають неформальний вплив на соціум. К. Ващенко переконаний, що на жаль, на сьогодні ми можемо говорити, що в Україні є лише окремі особи, які можуть претендувати на зарахування до категорії еліти, але про еліту як таку, говорити складно, особливо якщо брати сегмент політичної або державної еліти [39]. І навіть, якщо взяти наукову еліту, то вона теж сформована іще за СРСР. Така сама ситуація і з елітою освітянською, чи виробничою. Вони знову ж таки не сформовані. Тобто ще немає української еліти в повному розумінні, є лише окремі її представники [39].

На нашу думку, поява власне української національної еліти, буде залежати від формування демократичних інститутів громадянського суспільства. Національна еліта в широкому розумінні цього слова – це люди, які наріжним каменем своєї діяльності визначають реалізацію національних інтересів. Така еліта не з'являється сама по собі. Вона є продуктом суспільства і відповіддю на виклики, які сьогодні формуються. Тому держава повинна створити умови для розвитку еліти в усіх сферах, щоб така з'являлася. Теоретик К. Ващенко наголошує, що зараз у міністерствах, відомствах і серед народних депутатів ми бачимо чимало керівників, які вже в молодому віці зробили кар'єру, по суті, потрапили до рангу еліти. Цього не було за радянських часів, коли з одного боку була школа, яка формувала еліту, а з іншого – чітко було визначено, що хай у 20 років ти інструктор чи райкому комсомолу, потім у 25 (не раніше) ти йдеш у міськом комсомолу, потім десь у 28 ти повертаєшся вже інструктором міськом партії. Тобто все було заплановано наперед, коли з одного боку людей вели по життю, а з іншого – існувала чітка регламентація їхнього кар'єрного росту. З часу розпаду СРСР така регламентація нівельована, тому і еліти мають ознаки відкритості. Особа може потрапити до числа еліти суто завдяки своїм особистим якостям. Однак, на думку К. Ващенко, в Україні ще не склалася власна усталена традиція елітарності [39].

На думку дослідника І. Каганця, «еліти взагалі» не існує, а у конкретному суспільстві є духовна, владна, бізнесова і професійна еліта [88]. Елітою вона є тому, що у відповідній сфері суспільної діяльності є найкомпетентнішою, тобто краще за інших виконує 4 системні функції – духовно-світоглядну, владну, бізнесову чи спеціалізовану професійну функцію. Теоретик переконаний, що вітчизняна еліта не завжди здатна брати на себе обов'язок перед суспільством за визначення пріоритетних цілей і їх досягнення, пропонувати легітимні суспільні цінності і сама їх дотримуватися, займатися розробкою «смыслів», образу майбутнього України. І. Каганець стверджує, що еліта за визначенням має бути здатною

розробити стратегію розвитку України і втілити цю стратегію в життя — швидко, ефективно, енергійно, масштабно. На сьогоднішній день вітчизняна еліта досі знаходиться у стані пошуку оптимальної моделі майбутнього [88].

Головний ресурсом національної еліти є володіння знаннями, вміння подавати їх у мистецьки досконалій формі та наявність незламної віри у свою націю як найвищого прояву політичної волі. І лише поєднання цих трьох компонентів може відкрити перед елітою невичерпний доступ до матеріальних ресурсів. Дослідник І. Каганець вважає більш обґрунтованим, з точки зору політологічної науки, замість терміну «державна еліта» вживати термін «пануюча верхівка» або «істеблішмент», тому що носії державної влади далеко не завжди є елітою [88]. Що ж стосується якостей національної еліти в Україні, то вона передусім повинна бути українською. Тобто, окрім носія найвищої духовної, владної, бізнесової і професійної компетентності, вона має бути вкоріненою в українську землю і українську культуру. Врешті-решт, без цієї вкоріненості неможлива компетентність у виконанні чотирьох базових системних функцій. На думку дослідника, українська еліта повинна мислити по-українськи, а для цього вона повинна говорити українською. Лише українська мова органічно притаманна цій землі, оскільки ідеально відповідає її енергетиці, клімату, ландшафту, тваринному і рослинному світу. Володіння українською мовою надає духовної сили еліті, забезпечує її природний зв'язок з духами предків і духом рідної землі [88].

На думку експерта О. Литвиненко, основним завданням першого покоління істеблішменту (еліти) було створення держави Україна. Зараз формується друге покоління еліти, у якого буде не менш складне, проте вже інше завдання: зробити державу такою, щоб вона більше подобалась своїм громадянам [129]. О. Литвиненко зазначає, що є дві основні елітистські теорії. За теоріями Г. Моски і В. Парето, еліта – це ті, хто займає переважно вищі позиції і володіє основними важелями впливу на прийняття рішень в тих чи інших площинах суспільного життя, посідає найвищі щаблі у відповідних соціальних прошарках (еліта злочинців, військова, мистецька

еліти). За іншою теорією під елітою розуміють людей, які здатні на вчинок. У одного російського поета є рядки «Истории нужен сгусток воли. Партийность и программы безразличны» [цит. за 129]. Серед українських науковців таке уявлення про еліту мали Д. Донцов і В. Липинський. Концепція українського консерватора В. Липинського «національної аристократії» полягає в тому, що ні етнографічна маса людей, як така, ні мова і окрема територія автоматично не творять нації. Це здійснюється активною групою цієї нації, на ґрунті культурних, моральних і політичних цінностей якої й формується нація [68, с. 183]. Зокрема, В. Липинський розділяв тогочасних українців на свинопасів і козаків [127]. Лише козаки, в його розумінні, були національною елітою в ролі поводителів суспільства.

Як стверджує О. Литвиненко, згідно з підходом В. Липинського, в сучасній Україні еліта відсутня, навіть немає умов для її формування, а замість еліти є український істеблішмент [129]. Причина в тому, що вітчизняний істеблішмент не усвідомлює свою відповідальність за долю суспільства, а саме здатність брати на себе відповідальність за майбутнє відрізняє еліту від усіх інших суспільних прошарків. Еліта – це, насамперед, не права, а обов'язки, тому еліта завжди функціональна, це ті, хто дійсно працює заради майбутнього.

Водночас закономірним і природним виглядає зв'язок еліти з державою. В свою чергу, як вважав Х. Ортега-і-Гасет, держава – це насамперед символи. То ж коли ми починаємо говорити про національну еліту, перш за все ми повинні проаналізувати, які існують типи держав. Нація, як суспільна реальність, фактично існує після 1789 р. (Великої Французької революції), яка окрім свободи, братерства і рівності проголосила ще й націоналізм. До цього існували держави імперські, релігійні (теократичні), демократичні (в сенсі полісній), деспотії. Кожному типу держав відповідає свій тип еліти. Національній державі відповідає національна еліта. За такого розуміння, в Україні буде сформована національна еліта, коли буде міцна національна держава. Проте, як зазначає О. Литвиненко, у вітчизняних ситуаціях, коли

виникають реальні виклики, український істеблішмент спроможний досить адекватно реагувати. Українській еліті потрібно вчитися у Заході, при цьому залишаючись самими собою. Тому одним із головних завдань сучасної української еліти є адаптація західних ідей до нашої реальності [129].

На думку О. Литвиненка, великі зміни в Україні відбудуться, коли до влади придуть молоді люди народжені після 1983 р. як покоління, основний етап соціалізації якого припав на період після великої кризи. Адже, на думку експерта, те покоління, яке зростало у кризу перебудови є активним, однак, воно спрямовано на самозахист. Це покоління буде успішним у бізнесі, науці, але не в політичній діяльності, бо його мета вижити, пристосуватися. Покоління, яке зростає після кризи, навпаки, є соціально активним і хоче змінити світ. При цьому завдання громадянського суспільства є контроль за періодичною оновлюваністю та гарантіями відкритості еліти. Загалом, активне громадське самоврядування здатне ефективно запобігти можливим ситуаціям закритості еліти.

Академік В. Андрущенко визначає три історично сформовані й відносно самостійні елітні групи сучасного українського суспільства [4, с. 361] Першу з них складають «романтики-шестидесятники» та провідники національного відродження, які зазнали свого часу гонінь та репресій з боку існуючого в СРСР тоталітарного режиму. Характерна активність цієї групи в перші роки незалежного розвитку з часом затихла, а її лідери відійшли у тінь. До конструктивної відповідальності (окрім опозиційних настроїв) цей пласт патріотичної й талановитої когорти державотворців виявився, на жаль, не підготовленим. Другу, досить чисельну соціальну групу, з числа якої формується сучасна українська еліта, на думку вченого, складають представники колишньої партійної номенклатури. «Нами керують все ті ж люди, які зовсім недавно сердечно переконували народ у торжестві принципів соціалістичної справедливості, запально проголошували гасла з чергової доповіді генерального секретаря ЦК, користувалися пільгами, передбаченими для «слуг народу». Нині вони стоять у перших рядах

«будівників нової України»; майстерно хрестяться в храмах, проголошують гасла типу «Слава Україні» й звинувачують демократів в тому, що національна ідея в Україні «не спрацювала». Пересівши з чорних «Волг» у «Мерседеси» та інші іномарки, вони, як і раніше, дивляться на народ як на «матеріал», з якого можна вибудовувати незалежність і не бачать Людей, які мають право на повноцінне життя, забезпечене власною працею», – стверджує вчений [4, с. 363]. Як наголошує В. Литвин, не всі колишні партійні, державні і господарські керівники перейшли в нові структури влади за переконанням, а, переважно, в силу традиційного пристосування і звички до влади. Цю її частину є всі підстави характеризувати «демократами за обставинами» [128, с. 5]. Третю групу «сучасної української еліти складають особистості, які сформувалися на хвилі незалежного поступу, демократичних і ринкових перетворень, міжнародної комерційної співпраці тощо. Її представниками стали лідерами студентського голодування 1991 р., молоді підприємці, що виростили з кооперативного руху та «човникової індустрії», колишні комсомольські працівники, які сформували «стартовий капітал» і відразу ж «пішли в політику»... Характерною особливістю цієї «нової еліти» є зневіреність у будь-яких, крім комерційних, ідеалах, моральних цінностях і ідеологіях. Вона цілеспрямована й прагматична, не визнає авторитетів, покладає надії лише на себе і, як правило, перевагу віддає короткотерміновим, економічно обґрунтованим планам. Серед когорти «нової еліти» ... немало кар'єристів і різноманітних авантюристів, які впливли на поверхню» суспільного й політичного життя за допомогою соціальної та національної демагогії» [4, с. 364]. Як зазначає В. Андрущенко, єднання елітних груп, між тим, проходить суперечливо. «Колишні» не хочуть поступатися звичним впливом і авторитетним голосом; «нові», маючи солідні кошти, не бажають дослухатися до всього того, що, як вони вважають, не дозволило «колишнім» утримати у своїх руках державну владу, зміцнити власну могутність. Характерною особливістю означених елітних груп, на думку академіка, є те, що вони «співіснують не розрізнено, а в

органічному сплетінні одна з одною. Колишні номенклатурні працівники, дисиденти і «нові» співіснують в одних і тих же партіях та фракціях.

Корінним інтересом кожної з елітних груп є участь в організації і здійсненні державної влади. Сучасна політична арена України є ареною боротьби еліт за владу. Центральним при цьому є питання про доступ до її фінансових важелів, за якими прозоро прослідковуються як групові, так і особисті (приватні) економічні інтереси. Державні інтереси, а тим більше інтереси народу, вважає В. Андрущенко, знаходяться на периферії індивідуальної, групової та суспільної свідомості елітних груп будь-якого штибу і їх тимчасових об'єднань. [4, с. 364–365]. І тоді вчений задається питанням: «то ж чи є когорта сучасної «нової номенклатури» дійсно елітою українського народу? Чи може так звана українська «еліта» є такою лише за поняттям». І відповідає: «Мабуть справедливим є останнє: називати сучасну українську «еліту» «елітою» модна лише умовно, з певною часткою допуску, з урахуванням історично-перехідного моменту й того простого факту, що й інших людей в Україні поки що дійсно немає» [4, с. 365]. Тому, національну еліту треба виховувати, вирощувати, готувати. На думку В. Андрущенко, для організованого суспільства – це принцип, через реалізацію якого воно зміцнює своє єство, динамізує розвиток, употужнює загальну суспільну цілісність. Таку ж точку зору поділяє В. Литвин: «Все буде залежати від міри розумності еліти і ефективності самоорганізації громадян і суспільства. Від цього залежить майбутнє України – стане вона цивілізованою державою чи буде скніти на задвірках історії» [128, с. 334].

Як вважає теоретик Дж. Мейс, національні еліти – це особистості, які мають моральний авторитет, фактично, носії і провідники національних цінностей, для яких українська державність була споконвічною мрією [144, с. 61]. На початку 90-х рр. ХХ ст. головними проблемами національних еліт в Україні, на думку Дж. Мейса, було романтичне сприйняття держави, економіки, суспільства та завдань державного розвитку, неконсолідованість. Тому вони просто розчинилися у постноменклатурі [144].

Відомий дослідник К. Манхейм виділяв політичну, організаторську, інтелектуальну, художню, моральну і релігійну еліти. Відповідно до своїх основних функцій різні види еліт можна об'єднати в окремі елітарні групи: духовну (інтелектуальну), політичну, економічну. Функції формувати суспільні цінності та ідеали, спрямовувати енергію нації на розумні та корисні справи лежить на інтелектуальній еліті, тому вона має найважливіше значення для суспільства [цит. за 144]. Інтелектуальна еліта відзначається позитивними владними принципами та особливою чуттєвістю до актуальних проблем суспільства, чітким баченням їх розв'язання. Багато представників такої еліти входять до складу інших еліт. Але зазвичай вона відділена від влади і немає достатньо ресурсів для здійснення владного впливу. Зв'язок її з суспільством здійснюється через інформацію, за допомогою якої вона формує свідомість і цінності соціуму. Важливо те, що запорукою ефективного функціонування інтелектуальної еліти є постійне оновлення її складу. Ще античні філософи Платон та Аристотель вважали, що тільки демократична по суті освіта сприятиме розвитку інтелектуальної еліти [цит. за 144]. У сучасному розумінні така демократична освіта має включати широку автономію ВНЗ, складовою якої є дієве студентське самоврядування, як той «соціальний фільтр», що має виконувати селективну функцію і створювати нові канали поповнення інтелектуальної еліти нації.

Вітчизняна дослідниця В. Карлова зазначає, що поняття «національна еліта» більшість дослідників застосовує для означення провідної, національно свідомої верстви суспільства, яка метою своєї діяльності визначає побудову національної держави та реалізацію національних інтересів, несе особливу відповідальність за державотворчі завдання у конкретній історичній ситуації і найголовнішим своїм обов'язком визнає служіння народу і батьківщині. Національна еліта є носієм національної ідеї, ініціатором прояву національної активності, а тому виступає потужним чинником формування національної самосвідомості. Саме ці критерії визначають національну еліту будь-якої національної спільноти [91].

За визначенням відомого українського діяча Л. Лук'яненка, «національна еліта – це частина нації, це та інфраструктура представників народу у різних сферах діяльності, де вони у своїх середовищах є носіями української національної ідеї та промоторами втілення її в життя. Вони, елітні особистості, не складають весь колектив, наприклад, офіцерський корпус армії, але в середовищах офіцерів становлять національно свідоме, безоглядно віддане Україні осердя, яке надає армії національний дух і постійну готовність захищати незалежність своєї держави, аж до власної смерті. Це – військова еліта. Політична, наукова та інші загони національної еліти з тою ж самовідданістю служать єдиній батьківщині у своїх професійних галузях. Еліта концентрує в собі сутність народу більше, ніж сам народ. Еліта – та українська людність, яка, незалежно від соціального становища й фаху, прагне величі України й віддає всі свої сили для об'єднання українського народу в монолітну українську націю та побудови міцної української держави» [цит. за 91].

Дослідник С. Вовканич виділяє специфічні для України функції та ролі, які повинна виконувати національна еліта, а саме: роль вирівнювача рівнів окремих регіонів України щодо державницьких і духовних цінностей, національної свідомості, історичної пам'яті, традицій; роль консолідатора нації в політичному, регіональному, мовному та культурному аспектах, тобто створення єдиної етнічної та політичної української нації; роль втілювача національної ідеї, мрії, їх трансформації в нових історичних обставинах, морального розвитку нації; турботи про майбутнє, надання «життєвого ліфту» молоді та прийдешньому поколінню; роль продуцента та відповідального за якість рішень, тягар їх вибору, тактику та стратегію реалізації в системі внутрішньої і зовнішньої життєдіяльності України щодо її державотворчих завдань та національних інтересів [45].

На думку В. Карлової, історія України доводить постійну актуальність проблеми національної еліти, здатної розв'язувати складні націє- і державотворчі завдання. Перша серйозна спроба відродити українську

державу за часів Б. Хмельницького закінчилася поразкою саме через брак національно свідомих, компетентних лідерів. Вдруге в історії представники національної еліти вийшли у своїй діяльності на державницький рівень, під час Української революції 1917–1920 рр. Однак, М. Грушевському та його соратникам не вдалося створити й виховати життєздатну й авторитетну національну еліту, результатом чого стала чергова втрата власної державності. Планомірно знищувалася українська національна еліта як носій національної ідеї у радянський період. З перших років незалежності України великі надії покладалися на «нову» українську еліту, яка почала формуватися переважно як носій національно-культурних ідей і цінностей. Потенційно наріжним каменем творення новітньої української держави, як вважалося в той час, мала стати тисячоліттями нереалізована національна ідея.

Переважна більшість сучасної української еліти виросла в умовах СРСР, при домінуванні радянської ідеології, в ситуації української бездержавності, має ментальність та стереотип поведінки, звички того просторового часового режиму, тому й запропонувала суспільству систему цінностей, що близьку їй самій. Директор російських і азійських програм вашингтонського Інституту світової безпеки М. Злобін зазначає: «Я глибоко переконаний, що українська еліта сьогодні не є національною. Це випадкова еліта, тимчасова, яка монополізує право називатися елітою, опинившись нагорі в результаті розпаду СРСР і якихось випадкових зв'язків, знайомств, грошей, доступності власності, розподілу майна, компромісу тощо. Але це не еліта, яка пройшла через нормальний процес політичного відбору, навчання, конкуренції. Національні лідери не народжуються так, як народжувалися лідери пострадянського простору... Тому сказати, що потрібно країні, вони не можуть. Вони можуть сказати, що потрібно їм та групі їх інтересів, але це група спеціальних інтересів..., насправді немає еліти і немає якогось консенсусу в суспільстві» [цит. за 91].

Виходячи з вищезазначеного, специфіка України полягає у тому, що у країні не сформувалася еліта у новій якості, як носій національної ідеї,

національної самосвідомості суспільства. Більш менш вона існує у розірваному, фрагментарному виді в гуманітарній сфері. Це, насамперед, діячі мистецтва, науки, релігії, освіти. Так, зокрема, суспільству відома патріотична позиція Л. Костенко, Д. Павличка, М. Поповича, Є. Сверстюка, які своїм життям заслужили повагу українського народу, правдиво висвітлюючи стан його історичної пам'яті, і своїми діями не раз довели відданість ідеї незалежної Української держави. Саме цей соціальний прошарок апелює до національних почуттів, сприяє формуванню відповідної морально-психологічної атмосфери в суспільстві, наголошує на невідкладних завданнях формування національної самосвідомості, патріотизму громадян як необхідної умови розбудови Української держави. Водночас, слід зазначити, що значна частина гуманітарної еліти відійшла від виконання своїх суспільних завдань, орієнтована переважно не на загальне благо, а на власні корпоративні інтереси, робить кар'єру, стоїть в черзі за новими нагородами.

На думку В. Карлової, зрощення політичної еліти з бізнес-елітою в одних і тих особах, соціальних структурах є підставою стверджувати, що національні інтереси не є головним мотивом їхньої діяльності. Максимізація прибутку стала для них не лише метою, а й життєвою необхідністю. Внаслідок цього сучасна українська еліта не змогла стати чинником консолідації і мобілізації суспільства, виявилася неспроможною вирішувати загальнодержавні завдання, не знайшла консенсус стосовно вироблення загальнонаціональної стратегії, шляхів її досягнення, виявилася не готовою взяти на себе сміливість пояснити суспільству як потрібно жити зараз, які виклики можуть виникнути завтра і, головне, – не визначила мети, до якої потрібно рухатись. Як стверджує І. Розпутенко, дилема, яку ідею, модель покласти в основу формування української держави – ліберально-демократичну чи національно-демократичну, звелася до обговорення власне псевдodemократичних, скалькованих з інших суспільств, принципів [198, с. 16]. Це зумовлювало уповільнення державотворчих процесів в Україні,

політико-культурного розвитку української нації, не сприяло зміцненню національної самосвідомості. У суспільстві періодично поширювалися настрої зневіри, апатії, втоми від політики, почуття втрати загальнонаціональної перспективи.

На думку В. Андрущенка, залежно від «якості еліти», її інтелектуального, професійного і морального рівня, від її взаємозв'язку з народом – суспільство має цивілізований чи маргінальний вигляд, рухається сходами прогресу чи скочується в прірву соціально-історичних збочень [4, с. 358]. Національна еліта повинна розробляти світоглядні, моральні та ідеологічні засади практичної політики, а для цього вона має бути наділена державницьким мисленням, розвинутою національною самосвідомістю, здатністю до захисту загальнонаціональних інтересів. Наприклад, український консерватор В. Кучабський пояснював причини поразок українських національно-визвольних змагань слабкістю національної політичної еліти, яка спричинена відсутністю власної держави.

Сучасна українська еліта є досить суперечливим суспільним феноменом. Не можна заперечувати ту значну й активну роль, яку відіграли певні елітарні прошарки суспільства на початку становлення України як незалежної держави та формування її базових інституцій. Водночас, на думку В. Карлової, не можна знімати з еліти відповідальність й за прорахунки на цьому шляху [91]. Слід зазначити, що за весь період незалежної держави українська еліта не займалася пошуком і узгодженням системи духовних цінностей, яка була б зрозумілою і близькою кожній людині, незалежно від її політичних, релігійних та інших поглядів і переконань, становища в суспільстві і виступала б основою національної консолідації.

Отже, національна еліта – це та суспільна група, яка відповідає за стратегію розвитку суспільства і держави, за збереження нації. Після протестних подій 2013–2014 рр. в Україні простежується приплив представників молодого покоління у політичну, економічну, інтелектуальну еліту суспільства. Національній еліті належить провідна роль у

державотворчому процесі, а її головне завданням – спрямування духовної енергії суспільства на розбудову власної держави.

На думку В. Андрущенка, виховання еліти розпочинається з сім'ї, школи і ВНЗ, з освіти і високої культури, моралі та духовності в широкому розумінні цього слова. Старше й середнє покоління від колишніх ідеологічних стереотипів остаточно не звільнилося; молодь отримати належну політичну освіту не завжди мала змогу [4, с. 365]. Політичні цінності й оцінки тих та інших, як правило, мають статус простої, сформованої на вузькому власному досвіді, думки, не узгодженої з досвідом поколінь, науковими надбаннями епохи, культурно-історичною традицією. Тому, сьогодні надзвичайно актуальною постає проблема формування національно свідомої еліти, здатної працювати на українську національну ідею, а отже, нового змісту набувають вимоги до цього процесу. Це є надзвичайно складне завдання, яке потребує певного часу та великих зусиль, починаючи від сім'ї, школи, ВНЗ і аж до державних інститутів. Пріоритетними напрямками державної політики щодо формування української національної еліти мають стати відбір, виховання і цілеспрямоване навчання талановитої молоді, реалізація прийнятої Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді України. На думку В. Карлової, навчально-виховний процес, поряд з фундаментальною підготовкою, повинен мати практичне спрямування – формування лідерських якостей, організаторських здібностей, виховання патріотизму, світогляду майбутніх політиків, управлінців, в основі якого лежать демократичні, моральні, національні цінності [91]. Виокремлення ядра, елітарної серцевини та залучення її до політичної і управлінської діяльності, створення спеціальних механізмів висування на керівні посади в державі також сприятиме становленню повноцінної національної еліти в суспільстві. Потрібні якісно нові підходи до підготовки повноцінної еліти, яка б інтелектуально, морально і фахово відповідала своєму покликанню – генерувати політичні новації.

Студентське самоврядування володіє значним арсеналом організаційних форм роботи з молоддю. На сьогоднішній день більшість заходів студентських організацій в Україні спрямовані на виконання завдання формування лідерських якостей, ціннісних орієнтацій, активістської політичної культури, управлінських та фахових компетентностей молодого покоління у відповідь на запити українського суспільства, що розвивається згідно з євроінтеграційним вектором та усвідомленим принципом самоцінності демократії.

1.3. Студентське самоврядування в Україні як основа формування політичної та громадянської участі: історія та сучасний етап

Розвиток студентського суспільного руху, був обумовлений бажанням молоді здобути певні соціально-економічні та політичні права у суспільстві. Участь студентів Наддніпрянської України у суспільно-політичному житті у другій половині XIX ст. значною мірою виявлялася у формі так званих «заворушень» – сходинок, колективних протестів, прокламацій тощо, спрямованих на захист та розширення власних, передусім, академічних прав. Певні кола студентів брали участь у різного роду таємних гуртках. З часом студенти почали висувати й політичні вимоги. Так, у 80-ті рр. XIX ст. серед студентства були досить популярними ідеї народництва, а студентський рух набув ознак не тільки корпоративного, а й політичного. Наприкінці XIX – на початку XX ст. спостерігається процес політичної диференціації університетської молоді. Ступінь радикалізму студентства в цей час досяг найвищого рівня. В кризовий період розвитку держави студенти, як і інші верстви населення, все активніше долучалися до політичного руху, що виявлялося у створенні різного роду організацій, до яких належали соціалістичні, ліберальні та консервативні об'єднання. Серед форм роботи політичних студентських організацій були складання відозв і маніфестацій,

проведення страйків, пропагандистська робота серед селян та інших верств населення тощо.

Думки викладачів щодо студентської корпоративності залежали від розуміння ними змісту університетської корпорації та університетської автономії. Дехто з них вважав студентську корпорацію частиною загальноуніверситетської корпорації, дехто взагалі не визнавав її існування. Як правило, університетське керівництво та професура підтримували діяльність студентських об'єднань соціально-економічного та творчого характеру, а навколо деяких професорів склалися неформальні гуртки самоосвіти. Однак політичні об'єднання університетської молоді зазвичай не сприймалися з боку професорсько-викладацького складу.

Як зазначає вітчизняна дослідниця К. Потопа, на початок ХХ ст. перемагає ліберальна точка зору щодо студентської корпоративності, необхідність студентських організацій визнається переважною більшістю викладачів [186]. Діяльність студентських організацій свідчила про активну громадську позицію університетської молоді, її прагнення до відстоювання академічних прав та свобод. З впевненістю можна стверджувати, що студентські організації були формою діяльності, за допомогою якої університетська молодь не лише інтегрувалася до суспільного життя, а й виробляла зразки власної субкультури [186].

До 20-х рр. ХХ ст. більша половина студентських організацій зосереджувалась на культурно-просвітницькій діяльності. У той час у ВНЗ функціонували ради студентських представників, що мали широкі повноваження. У 20-х рр. ХХ ст. центром студентського самоврядування у радянській вищій школі було Тимчасове бюро пролетарського студентства, яке займалося всіма питаннями життя студентів. Радянська влада бачила в студентських колективах силу, здатну впливати на зміни політичного клімату у ВНЗ країни, і тому була зацікавлена розвитку студентського самоврядування. На етапі становлення вищої школи у СРСР з цією метою була створена структура самоврядування, що включала такі неполітизовані

органи, як загальне зібрання студентів ВНЗ та рада старост. Представники студентства ввійшли у склад президій ВНЗ і ради факультетів з правом вирішального голосу. Такі заходи дозволили консолідувати студентський колектив на певний час. Виникли форми студентського самоврядування, що отримали розвиток у наступному: академічні комісії, курси по підготовці молоді у ВНЗ, студентські наукові гуртки, самообслуговування у навчальних корпусах та гуртожитках. Політика радянської держави, орієнтована на модернізацію вищої школи, передбачала залучення молоді до організації життя всередині ВНЗ, що мало прискорити процес реформ. Але пролетаризація вищої школи створила сприяючі умови для домінуючого впровадження постулатів соціалістичних ідей, і моноідеологізації вищої школи.

У 20-ті рр. ХХ ст. у розвитку студентського самоврядування виявились деякі тенденції, що визначили його діяльність у наступні періоди, і, передусім, зосередження функцій самоврядування у руках комсомольських організацій у ВНЗ. Комуністичні політичні лідери почали політику поступової заміни студентських самодіяльних демократичних організацій, відомих з дореволюційних часів, новими, штучно утвореними студентськими угрупованнями (Політичні студентські організації Центральне бюро комуністичного студентства (ЦБПС) та місцеві бюро ЦБПС, партійні осередки КП(б)У і осередки комуністичної спілки молоді), які були покликані сприяти проведенню у вищій школі радянської політики у галузі освіти. Вирішальним фактором, що визначає ступінь участі студентських колективів у організації життя всередині ВНЗ була політична обстановка, що складалася в країні. До кінця 20-х рр. ХХ ст. всі молодіжні організації, що не відповідали політиці правлячої партії через жорсткий партійний контроль за обов'язковою ідеологізацією і політизацією діяльності трансформувались за ідеологічним вектором ЛКСМУ (Ленінської Комуністичної Спілки Молоді України). Не будучи фактично знищені, вони залишились позбавлені будь-яких можливостей здійснювати функції студентського самоврядування у

сучасному розумінні. На початок 40-х рр. ХХ ст. питання громадянського виховання студентів повністю зливається із ідейно-політичним вихованням. Таким чином, комсомольські організації вишів тривалий час виконували функції основних органів самоврядування. Студентські ініціативи стали повністю залежними від адміністрації і партійних організацій. Змінились методи роботи студентських структур – вони почали зводитися до контрольних функцій за відвідуваністю та успішністю молоді, а також покарання порушників дисципліни. У 30-ті рр. ХХ ст. відбувається процес сповільнення розвитку самодільних початків у житті ВНЗ. Усі адміністративно-педагогічні функції були передані безпосередньо в управління ВНЗ, виборність – замінена призначенням, під повний контроль адміністрації потрапили функції розподілу стипендій, відмінено виробничі збори студентів та викладачів, різко зменшилось представництво студентів у органах керівництва ВНЗ. Рамки самоврядування обмежилися лише виконавчими функціями.

У другій половині 50-х рр. ХХ ст. різко зростає громадянська активність студентської молоді як наслідок демократичних перетворень у суспільстві. Це звільнило ініціативу і енергію студентської молоді і створило можливість використання її в інтересах підвищення якості навчання. Демократизація суспільства багато в чому змінила стиль діяльності комсомолу, що сприяло деякому посиленню впливу студентських колективів на організацію навчально-виховного процесу, формуванню партнерських відносин з професорсько-викладацького складу. Не дивлячись на те, що в арсеналі студентського самоврядування залишилися методи адміністративно-командної системи, превалювали методи, що надавали реальну допомогу студентам. Як стверджує дослідник О. Трегубов, це звільнило ініціативу і енергію студентів і створило можливість використання її в інтересах підвищення якості навчання [239, с. 17]. Демократизація суспільства багато в чому змінила стиль діяльності комсомолу, що зосереджував в руках функції органів студентського самоврядування. Це посприяло посиленню впливу

студентських колективів на організацію навчально-виховного процесу, партнерські відносини з професорсько-викладацьким складом. У цей час на ідеї цінності кожної особистості у розвитку і єдності колективу будує свою виховну систему В. Сухомлинський. Ідея студентського самоврядування починає розроблятися у науковій літературі в різних напрямках.

Після нетривалої відлиги 50-х рр. ХХ ст. адміністративно-командна система обмежила студентську ініціативу жорсткими рамками. Тогочасні студентські структури сприяли у підготовці молоді до участі в управлінні виробництвом. Але посилювався вплив ланок комуністичного союзу молоді і профспілкових секцій, що почали концентрувати у своїх руках всі функції, властиві у сучасному уявленні органам студентського самоврядування. Надалі ця тенденція призвела до повного і кінцевого поглинання органів студентського самоврядування комсомольськими і профспілковими організаціями, що виявилось закономірним результатом впливу політичної системи, що склалася в державі. У тогочасній діяльності ВЛКСМ можна виокремити ряд недоліків, зокрема те, що вони не зуміли у повній мірі створити умови для укріплення існуючих раніше форм самоврядування, поширення передового досвіду.

Суттєвим недоліком всього радянського періоду у розвитку студентського самоврядування була жорстка однозначність установок на політизацію свідомості молоді в рамках лише комуністичної ідеології, одноманітністю форм суспільної роботи, недостатнім врахуванням інтересів окремої особистості, відмежуванням більшості студентського колективу від прийняття рішення у стратегічно важливих справах ВНЗ. Разом з тим, всупереч загальній тенденції скорочення студентського самоврядування, у ряді ВНЗ виникли його оригінальні форми: науково-виробничі об'єднання, студентські поліклініки, студентські деканати. Це свідчить про наявність великого творчого потенціалу, який несе у собі студентська молодь, і який може проявитися навіть у несприятливих умовах.

Студентське самоврядування належить до продуктивного типу громадської діяльності. Оскільки участь студентів у самоврядуванні є творчим процесом, у ході якого змінюються і самі студенти, і їх відношення до соціальної дійсності, студентське самоврядування сприяє підготовці висококваліфікованих спеціалістів, а також виконує ряд виховних задач. Можна зробити висновок, що студентське самоврядування у радянські часи розвивалося у недовгі етапи демократизації суспільного життя, що свідчить про взаємопов'язаність та взаємообумовленість цих процесів. Ствердження адміністративно-командних методів управління деформувало студентське самоврядування, що виразилось у втраті самостійності та ініціативності у діяльності студентських колективів. Вони стали повністю залежним від адміністрації і партійних організацій. Молодіжна політика держави, що визначалася КПРС була направлена на виховання «соціалістичного типу молоді», основними задачами визначалися формування марксистсько-ленінського світогляду і, лише після цього, ряду громадсько-значимих якостей – працелюбності, патріотизму, відповідальності, самостійності, ініціативності, компетентності.

Під час періоду перебудови зростала недовіра студентів до офіційних державних і політичних структур, значна частина студентської молоді тяжіла до відторгнення комсомольських організацій у ВНЗ, хоча участь у самоврядних процесах сприймала як дуже значиму і гостру. У той час відбувався пошук оптимальної реформи вищої освіти, однак повільно стверджувалось розуміння того, що студент – це основний об'єкт і активний суб'єкт навчально-виховного процесу у ВНЗ.

У 70-80-ті рр. ХХ ст. виховна робота зі студентами формалізується, впроваджуються комплексні програми в цьому напрямку. Радянським науковим дослідженням з проблеми студентського самоврядування властива односторонність, відсутність критичного аналізу діяльності ВЛСКМ, ігнорування поступового зниження авторитету комсомолу у молодіжному середовищі і формалізація його діяльності. Автори розглядають молодь

односторонньо, виділяючи лише позитивні аспекти у її житті, опускаючи проблеми, що виникають. Більшість досліджень студентського самоврядування радянського періоду також визначають пріоритет ідеологічних задач, що вирішувались студентськими організаціями.

У 80-х рр. XX ст. у науковій думці актуальним постало питання про створення самостійних органів студентського самоврядування (чи збереження їх функцій за комсомольськими організаціями) [239, с. 17]. Наявність протилежних точок зору пояснюється тим, що у другій половині 80-х рр., з однієї сторони, найбільш активна частина студентів ВНЗ прагнула до об'єднання поза рамками ВЛКСМ, а з другої – ідея створення деполітизованих органів студентського самоврядування широкої підтримки не отримала і на практиці реалізована не була. Невирішеність на теоретичному та практичному рівні даного питання призвела до створення складної ситуації, коли після розпуску ВЛКСМ студентське самоврядування залишилось без організаційної структури, що різко змінило ефективність його діяльності. Таким чином до кінця 1980-х рр. повноцінного студентського самоврядування у авторському розумінні у ВНЗ СРСР практично не було.

Заходи по демократизації вищої школи у другій половині 80-х рр. XX ст. були непослідовними, бо не враховували контексту переходу суспільного розвитку до ринкових відносин. Можна стверджувати, що старі форми молодіжних студентських організацій не витримали перевірку часом. Студентство ставало багатоліким, демонструвало неоднозначні погляди на сучасне суспільство, плюралізм думок. Його не можна було стереотипно сприймати як однорідну масу, що піддається впливу вихователя.

Наприкінці 80-х рр. XX ст. студентське самоврядування ефективно виконувало функцію по організації дозвілля та вирішення побутових проблем. Менш результативним виявилась його участь у навчальному процесі і в науково-дослідній роботі, переважала точка зору, що група має оцінювати працю кожного. Однак, за результатами тогочасних досліджень,

40% студентів не хотіли брати на себе обов'язки участі у діяльності органів самоврядування. Це засвідчило наявність стереотипного сприйняття діяльності студентських організацій як органів із суто традиційними виконавчими орієнтаціями.

Протягом етапу демократичних перетворень 80-х рр. ХХ ст. 80% студентів вважали доцільним надати студентським організаціям широких повноважень щодо призупинення деяких рішень адміністрації ВНЗ, оцінки роботи педагогів, участі у переобранні професорсько-викладацького складу. Однак, в той час студенти протирічно оцінили соціокультурний аспект студентського самоврядування: на питання що дає участь у громадській роботі особисто їм, кожен другий відмітив успішність адаптації в колективі, 40% – розвиток комунікативних навичок, і лише 20% відмітили підготовленість до майбутньої ролі керівника і організатора колективу [14].

Студентське самоврядування в СРСР було невід'ємною частиною навчально-виховного процесу, засобом ціленаправленого формування у студентів активності, відповідальності перед суспільством і державою за наслідки професійної діяльності. Наприкінці 1980-х рр. у результаті демократизації всього життя вищої школи студентське самоврядування отримало новий вектор розвитку, але подолання технократичного підходу до вищої освіти і, відповідно, до виховання студентства проходило дуже повільно. Відмова від традиційного підходу до студента не відбувалося швидко. Поступово стверджувалось розуміння, що мета науково-освітньої діяльності професорсько-викладацького колективу полягає у розвитку особистості майбутнього спеціаліста.

Після розпаду СРСР в умовах політичної та економічної нестабільності питання виховання політичної еліти виявилось далеко не пріоритетним. Можна виокремити два напрями тогочасних досліджень, що стосуються студентства: перший пов'язаний із роллю студентського самоврядування у розвитку вищої школи, інший – в межах проблематики молодіжного руху (у складі студентського сегменту молодіжних громадських організацій).

Реактуалізований ріст інтересу до розширення функцій студентського самоврядування у ВНЗ можна відмітити у 80-90-ті рр. ХХ ст., коли його починають пов'язувати з потребою активізації підготовки молоді до управлінської діяльності. У вітчизняних ВНЗ починають створюватися і продуктивно працювати студентські ради, парламенти, сенати, колегії.

Перший етап розвитку студентського самоврядування у сучасному розумінні можна позначити хронологічними рамками 1990-1998 рр. Значна політизація студентського руху, активна участь молоді у політичних подіях, зокрема членство у політичних партіях, і намагання партій використати потенціал молоді у політичних процесах характеризують цей етап. Рівень студентської активності у роботі органів самоврядування у порівнянні із етапом 80-х рр. ХХ ст. суттєво збільшився і становив 12% [239]. Студенти виступали за ідею створення студентських комітетів, що захищали б інтереси студентів і мали право вето на рішення Вченої ради. На початку 90-х рр. ХХ ст. 25% опитаних студентів вважали, що потрібно збільшити до 50% представництво студентів у Вчених радах ВНЗ. З позицій сьогодення дня ілюзорність цих настроїв очевидна, але саме вони відображали піднесену атмосферу тих років. Романтичне сприйняття дійсності (з усвідомленням того, що заборонене стало дозволеним) і переоцінка функціональних можливостей самоврядування її лідерами не сприяли прогресивному розвитку цього інституту. Ситуація погіршилася із поглибленням економічних проблем в Україні, що негативно вплинули на загальну активність студентства.

Загалом, за часів незалежності український студентський рух пройшов складний шлях у своєму розвитку, перетворюючись на дієву структурну складову самоорганізації українського суспільства. Він все активніше заявляв про себе в алгоритмі суспільного життя країни як учасник формування та реалізації молодіжної політики [55].

Другим етапом розвитку студентського самоврядування можна вважати період з 1998 р. і до сьогодні. Загальне завдання етапу – вирішення

соціальних проблем студентів та участь в управлінні ВНЗ. За цей час було суттєво підвищено можливості органів студентського самоврядування щодо впливу на керівництво ВНЗ, визначено джерела для зміцнення організаційно-фінансового забезпечення їх діяльності.

Студентське самоврядування нерозривно пов'язане з соціальним інститутом вищої освіти і аналіз студентського самоврядування опирається на уявлення про сутність вищої освіти, її соціальну роль та функції. Сучасний етап розвитку студентської молоді у порівнянні з етапом середини 90-х рр. ХХ ст. характеризується ростом його громадської активності та намаганням держави створити умови, що сприяють неперервному особистісному росту кожного студента, формуванню професійно значимих якостей майбутнього спеціаліста. Основний пріоритет органів самоврядування на сьогоднішній день – організаторська діяльність у студентському середовищі, захист інтересів і прав студентів, формування конкурентоздатного спеціаліста. Наразі це відповідає цілям навчально-виховної діяльності всього колективу ВНЗ. З одного боку, представники студентського самоврядування, відстоюючи свою активну позицію й права, мають на дії довести ефективність свого функціонування, спроможність співкерувати та впливати на навчально-виховний процес студентської молоді. З іншого боку, керівництво та викладачі ВНЗ мають прийняти та надати значну увагу студентському самоврядуванню як фактору формування основ управлінської культури та демократичних (громадянських) компетентностей молоді. Адже, як стверджує сама молодь, студентське самоврядування є не засобом реалізації амбіцій активної групи студентів, а необхідним гвинтиком у системі вузівського виховного процесу [55].

Характерним явищем розвитку студентських організацій початку ХХІ ст. стали недостатня активність та відсутність пропагандистської діяльності. Більше того, за даними соціологічних досліджень, у 2001 р., порівняно з 1993 р. навіть збільшилася кількість молоді, яка нічого не знає про діяльність студентських організацій (від 38% до 66%) [157].

Наразі в Україні незалежно діють Українська асоціація студентського самоврядування, що має представництво у кожному регіоні країни, та Національний студентський союз як демократичні всеукраїнські об'єднання студентів та органів студентського самоврядування України. Але оцінювати ефективність діяльності молодіжних об'єднань на національному рівні важко, оскільки здебільшого вони створюються задля формального схвалення уже прийнятих владою рішень або, якщо вони висловлюються на «не за форматом», чи немає єдиної позиції всіх студентських організацій [94].

Важливо те, що у рамках програми «Tempus» (співробітництво країн ЄС у галузі вищої освіти) саме студентське самоврядування визнано одним з пріоритетів для України в освітній галузі. На актуальності розвитку студентського самоврядування як важливого фактора в системі вищої освіти послідовно наголошується і в інших документах міжнародного рівня. Зокрема, в комюніке Всесвітньої конференції з вищої освіти «Нова динаміка вищої освіти і науки для соціальної зміни і розвитку» (ЮНЕСКО, Париж, 5–8 липня 2009 р.) йдеться про «забезпечення активної участі студентів в академічному житті, зі свободою висловлювання і правом організації» [224].

Із входженням України в Європейський просторі вищої освіти у 2005 р. академічне самоврядування у вітчизняних ВНЗ отримало додатковий організаційний ресурс для розвитку. Однак, з одного боку, має місце заангажованість, заполітизованість і відсутність реального системного діалогу з органами влади; з іншого – молодь повинна взяти на себе відповідальність і усвідомити, що сама повинна стати ініціатором державно-громадського партнерства, шукати форми і механізми взаємодії, формувати власну конструктивну позицію, брати активну, а не декларативну, участь в управлінні вищою освітою.

Останнім часом в Україні суттєво підвищено можливості органів студентського самоврядування щодо впливу на керівництво ВНЗ, визначено джерела для зміцнення організаційно-фінансового забезпечення їх діяльності.

Важливість державної підтримки молоді відображена у Стратегії розвитку державної молодіжної політики на період до 2020 р. (27.09.2013 р.), ЗУ «Про вищу освіту» (01.07.2014 р.), Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді (16.06.2015 р.). Ефективна діяльність органів студентського самоврядування суттєво сприяє демократизації інституціонального контексту вищої освіти в світлі імплементації ЗУ «Про вищу освіту України», що передбачає вихід на значно більш високий рівень підготовки ефективних фахівців і нової генерації української еліти. Однак, поряд з розуміння того, що демократія ВНЗ – складова суспільної демократії у новому ЗУ «Про вищу освіту», у ньому відсутній детальний опис механізмів, за якими органи студентського самоврядування можуть скористатися новими можливостями у сфері співуправління ВНЗ.

У транзитному суспільстві, де відбувається різка зміна політичних норм, цінностей, орієнтирів, політичних відносин і форм політичної діяльності, неминує виникає криза системи політичної соціалізації, що несе за собою політичну аномалію та відчуження особистості від політики. Через слабкість молодіжних та громадських організацій вища школа як суспільний інститут грає головну роль у політичній соціалізації студентства і виступає одним із важливих факторів формування його соціально-політичних орієнтації через курси суспільно-політичних дисциплін, залучення у студентське самоврядування, громадську та наукову роботу. Однак вітчизняна практика у ВНЗ свідчить про недостатню готовність як студентів до участі у самоврядуванні, так і адміністрації та викладачів ВНЗ у сприйнятті ініціатив молоді як об'єктивно необхідного та важливого елементу функціонування вищої школи. Для сучасного студента засоби масової комунікації практично перетворилися у стихійний фактор політичної соціалізації, роль якого постійно збільшується і може мати маніпулятивний характер. Через нерозвиненість інфраструктури і обмеженість ресурсів, молодіжні, громадські організації ВНЗ несуттєво впливають на політичний процес.

У контексті прийняття нового Закону України «Про вищу освіту», одна з проблем сучасних наукових досліджень студентського самоврядування стало співвідношення студентського самоврядування та самоврядування самого вишу. На нашу думку, за структурною ознакою студентського самоврядування і самоврядування ВНЗ студенти є частина колективу ВНЗ, тому за студентське самоврядування і самоврядування ВНЗ слід розглядати як частину і ціле. Але у будь-якому разі студентське самоврядування відображає принцип демократичного, державно-громадського характеру управління освітою.

У 2013 р. студентський рух в Україні пережив кризу через намагання Міністерство освіти і науки України контролювати Студентську Раду Києва через нав'язаного Міністерством координатора. Методи тиску з боку профільного міністерства на органи студентського самоврядування йшли врозріз з політикою членства України у Європейському просторі вищої освіти та Раді Європи. Згідно прийнятих міжнародних зобов'язань, держава навпаки мала забезпечити належні умови для використання студентами своїх демократичних прав і свобод.

Студенти є носіями позитивних суспільних змін. Якщо представники влади, на нашу думку, намагаються нав'язати студентам власну позицію, це є не тільки порушенням міжнародних зобов'язань, принципів Болонського процесу, а й вкрай негативно відображається на активності та ініціативності студентів. Ілюстрацією цього є наступна ситуація. Коли у березні 2013 р. студенти почали відстоювати перед Міністерством освіти і науки України свої права на вільні вибори очільника Студентської Ради Києва, акція «Студенти – не ляльки міністерства» зібрала лише 60 осіб.

Студентське самоврядування характеризується наявністю певної нормативно-правової регламентації: конституційне право кожного на об'єднання; державно-громадський характер управління освітою; право студентів на участь в управлінні ВНЗ, право громадських організацій студентів представляти їхні інтереси, визначення самоврядування одним із

принципів створення і діяльності громадських організацій; право молодіжних об'єднань, їх асоціацій брати участь у здійсненні державної молодіжної політики; державні гарантії навчання в умовах, що забезпечують захист прав особистості студента в навчальному процесі.

На рівні навчальних закладів студентське самоврядування регулюється:

1) Статутом вищого навчального закладу (приймається вищим колегіальним органом громадського самоврядування ВНЗ – загальними зборами (конференцією) трудового колективу, включаючи виборних представників з числа осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі – за поданням Вченої ради ВНЗ);

2) Положенням про студентське самоврядування у ВНЗ (ухвалюється вищим органом студентського самоврядування ВНЗ – загальними зборами (конференцією) осіб, які навчаються у ВНЗ, – та затверджується вищим колегіальним органом громадського самоврядування ВНЗ);

3) актами самих органів студентського самоврядування, прийнятими у відповідності до законодавства України та наведених вище документів.

Здійснення реформи вищої школи [76] передбачає першочергову розробку механізму управління цим процесом. Адже управління торкається не тільки сутнісних характеристик навчального процесу у ВНЗ, комплектування професорсько-викладацького і допоміжного персоналу, матеріально-технічного забезпечення навчального процесу, але і створення системи студентського самоврядування.

Значення вищої школи у перетворенні економічного і техніко-технологічного потенціалу країни підкреслюється розробниками інноваційної політики вищої школи України [114]. Освіта має готувати людину, здатну приймати зміни, творити їх, розцінювати змінність як органічну складову способу життя. Інноваційний характер сучасної цивілізації й економіки потребує інноваційного типу людини, яку зможе сформувати лише інноваційна за своєю сутністю освіта [114]. По суті мова йде про саморозвиток самоврядування установ вищої професійної освіти на

основі інноваційних технологій освітнього процесу, що передбачають активну участь студентів в освітніх, науково-технічних і професійних програмах. Разом з тим, слід зазначити, що цей процес не може бути «самоприскореним» без детальної розробки його елементів і застосування стратегічного підходу «послідовних дій» [164, с. 157]. Перш за все, необхідно перебороти синдром кризи вищої школи, що негативно позначається на позиціонуванні студентів як в освітньому процесі, так і розвитку студентського самоврядування. Це обумовлено тим, що у свідомість абсолютної більшості громадян країни введене поняття кризи освітньої системи, що привело до падіння престижу освіти, втрати інтересу до одержання знань, зниження культурного рівня громадян, переваги мозаїчної культури, духовної кризи суспільства [176].

Тому найважливішу проблему можна сформулювати як розвиток навичок самоврядування в умовах сучасної вищої школи. Аналіз філософських, соціологічних, політологічних і психологічних досліджень, проведених у вищій школі, виявив розбіжність прагнень дорослих і молодого покоління. Молодь, що живе й одержує освіту на сьогоднішній день, багато в чому позбавлена світоглядних орієнтирів. Процес деідеологізації, привнесений у ВНЗ, призвів до вилучення визначальних цінностей, на якому вибудовувалася усвідомлена пізнавальна діяльність особистості. Тому у зв'язку з трансформацією освітньої парадигми і перенесенням акценту переважно на освітню діяльність у навчальних закладах менше уваги стало приділятися проблемам виховання [36; 70; 80].

Слід зазначити, що кожен ВНЗ розробляє свою концепцію розвитку професійних і світоглядних якостей потенційної еліти нації. Разом з тим, в умовах демократичної політичної системи в Україні всі концепції пронизують загальні, об'єднуючі ідеї [217; 218; 264]. Зокрема, такі як: солідарний розвиток, соціокультурна толерантність, дисципліна і відповідальність, інституціональне закріплення права і моралі, прав особистості й академічної свободи, демократизму і відкритості освітньої

діяльності у ВНЗ, свободи вибору індивідуальної освітньої траєкторії, плюралізму, багатокладності, варіативності, альтернативності [66; 110]. У той же час, у самому загальному вигляді, вказується і на проблемах сучасного студентства. Зокрема, у багатьох концепціях наголошується на «руйнуванні» ціннісних орієнтацій, життєвих установок, моральній деформації сучасної молоді, що певною мірою поширюється і на студентство. Разом з тим відзначається, що студентство є особливою групою молоді, що істотно відрізняється своїми устремліннями, життєвими орієнтирами, потенційними інтелектуальними можливостями, рівнем духовного, соціального, загальнокультурного розвитку, спрямованістю поведінки і цінностей від представників інших груп молоді. Для студентів характерно активне відношення до дійсності, прагнення до пошуку способів самопізнання, самовизначення і самоствердження як суб'єкт суспільного життя [117, с. 41–43].

У ряді концепцій відзначається соціально-психологічна нестійкість студентської молоді. Основною причиною соціально-психологічної нестійкості в цьому віці, є прояв імпульсивності, ілюзорного й екзотичного романтизму, розчарованості і песимізму, скептицизму і нігілізму, негативного максималізму і вольової дисгармонії, недостатньої соціальної відповідальності [36; 37].

У 2011 р. була розроблена Концепція розвитку студентського самоврядування в НПУ імені М.П. Драгоманова, що визначила стратегію взаємин «ректорат – деканат – студентське самоврядування». Вона стала змістовною основою виховного процесу студентської молоді у цьому ВНЗ.

На думку ректора університету – В. Андрущенко, мають бути закріплені такі повноваження органів студентського самоврядування:

- у частині впливу на навчальний процес, наприклад, узгодження навчальних планів, розкладів й ін.;

- адміністративні (у т.ч. не менш 15%) представництва у Вченій раді, представництво в приймальних державних екзаменаційних комісіях, у комісіях при другій перездачі іспитів і т.д.;

- фінансового характеру, тобто створення фонду соціального розвитку колективу студентів, яким розпоряджаються органи студентського самоврядування, із встановленням відсотку, що надходить у цей фонд від стипендіального фонду і комерційної діяльності ВНЗ;

- варто також установити, що рішення по відрахуванню студентів, переведення студентів з бюджетної на платну основу, підвищення плати за навчання, поселення і виселення з гуртожитку, утвердження правил внутрішнього розпорядку, правил гуртожитків й ін. виробляється винятково за узгодженням із органом студентського самоврядування [7].

У цілому, аналіз стану студентського самоврядування в НПУ ім. М. П. Драгоманова дозволяє стверджувати про те, що у виші проводиться цілеспрямована робота зі сприяння діяльності органів студентського самоврядування.

Аналіз зарубіжного досвіду функціонування органів студентського самоврядування для України також буде корисним у вирішенні багатьох задач. Як засвідчує міжнародна практика, потрібно, з одного боку, створити для молоді умови функціонування організацій та участі в управлінні освітою, правові, організаційні, фінансові механізми; а з іншого – унеможливити будь-який тиск, зняти підконтрольність студентських організацій, надати їм реальну автономію та права на реалізацію принципу самоврядності. Держава повинна гарантувати забезпечення стійкого функціонування національного громадського об'єднання студентів в організаційно-правовому полі та у плані фінансової підтримки, делегувати їм певні консультативні (обов'язкові для обох сторін) функції, як-от: експертиза проектів нормативно-правових актів, що стосуються сфери вищої освіти, навчання, науки, прав студентів. Важливо надати представникам від молодіжного середовища права та обов'язки брати участь у виробленні та імплементації освітньої політики

[57]. Адже раціональність державної освітньої політики значною мірою залежить від реальної, ефективної та різноманітної участі студентів в управлінні освітою на різних рівнях.

Отже, сучасне студентське самоврядування як форма організації молоді, яка здобуває вищу освіту у ВНЗ, відрізняється не лише від своїх попередників – партійних та комсомольських організацій, що забезпечували участь студентів винятково у громадсько-політичній діяльності, але і відрізняється від інших форм діяльності студентів ВНЗ, пов'язаних із самоідентифікацією особистості студента. Незважаючи на те, що вітчизняна практика студентського самоврядування має досить недовгу історію, за час його становлення вже встигли окреслитися певні спільні тенденції і, що найсуттєвіше, спільні проблеми, які потребують детальнішого вивчення і аналізу, напрацювання механізмів їх вирішення на різних рівнях, починаючи від загальнодержавного – і закінчуючи ВНЗ.

Студентське самоврядування визначають як функцію колективу студентів, у якій реалізується їхні права на організоване зсередини управління своєю життєдіяльністю, ресурс самоорганізації студентів. Це реальна форма студентської демократії, основними суб'єктами якої є студентські рухи, студентські організації, виборні громадські органи, ініціативні групи, окремі студенти, що представляють інтереси студентської групи. Студентська організація є найбільш поширеним суб'єктом студентського самоврядування сучасного ВНЗ, тому у ряді випадків студентська організація та студентське самоврядування використовують як ідентичні поняття. Типова студентська організація складається із: інформаційного центру, культурно-масового сектору, навчально-наукового відділу, сектору зовнішньої діяльності щодо співпраці із іншими ВНЗ, молодіжними організаціями, відділу соціально-побутової діяльності.

Студентський рух характеризується великою масштабністю та радіусом дії, є масовим громадським рухом, об'єднує студентів різних ВНЗ і виражає найбільш загальні інтереси студентства як соціальної групи.

Наприклад, студентський рух у Німеччині у 60–70-ті рр. ХХ ст. був направлений на зміни як в системі вищої освіти, так і в громадському житті загалом.

Передумовою розвитку студентського самоврядування виступає соціальна активність студентів. Її рівень за останні роки в Україні суттєво зріс відповідно етапу посилення демократичного політичного режиму в державі. Позитивні зміни у суспільстві та країні в цілому вплинули на те, що питання виховання стало одним з пріоритетних напрямів діяльності Президента, уряду, Міністерства освіти та науки України, органів управління освітою, навчальних закладів. Це знайшло відображення у важливих нормативних документах. Наразі у громадській думці чітко викристалізувалося розуміння, що основа національної безпеки країни закладена у вихованні громадян. Мова йде про ціннісні орієнтації суспільства, які можна розвивати, даючи студентам можливість і поле для самостійних дій як повноправних членів спільноти вищої школи. У цьому контексті збільшення долі самостійних видів діяльності у студентському самоврядуванні значно раціоналізує процес свідомого засвоєння молодим поколінням соціального досвіду.

Висновки до першого розділу

Студентське самоврядування є способом утвердження демократичних принципів, формування самосвідомості майбутньої еліти, успішного розкриття потенціалу молоді; формою «народовладдя» – методом управління, який ґрунтується на організації, саморегулюванні, самодіяльності та не допускає застосування примусу, тому принципи самоврядування схожі з принципами демократії. Через повноцінну участь студентів в управлінні навчальними закладами молодь відчуває належність до Української держави, а відносини особистості й суспільства гармонізуються. Досить дискусійним є спосіб прямолінійно тлумачити

ефективність самоврядування та сприймати його лише як засіб дисципліни, організації побуту та дозвілля студентів.

Довгий час в Україні був відсутній ефективний суспільно-політичний механізм оновлення владних структур, що зумовило бюрократизацію публічної влади, злиття інтересів політичної, економічної еліти та державної бюрократії, затяжних конфліктів еліт. Розуміння елітогенези в сучасному політичному просторі пов'язано з ціннісною концепцією, за якою рівень демократичності суспільства визначається ступенем інтелігентності еліти, що передбачає збереження нею моральності й політичної духовності. Нова національна еліта є продуктом запитів соціуму відповідно до актуальних тенденцій його розвитку.

До кінця 1980-х рр. повноцінного студентського самоврядування, у ВНЗ СРСР практично не було. Після акцій студентських протестів 1990 р. під назвою Революція на граніті студентське самоврядування поступово почало відроджувати свою діяльність, однак ілюзія про безмежні функціональні можливості самоврядування, затяжна соціально-економічна криза не дали змогу повністю реалізувати ресурс розвитку студентських організацій.

Останнім часом в Україні суттєво підвищено можливості органів студентського самоврядування щодо впливу на керівництво ВНЗ, визначено джерела для зміцнення організаційно-фінансового забезпечення їх діяльності. Важливість державної підтримки молоді відображена у Стратегії розвитку державної молодіжної політики на період до 2020 р. (27.09.2013 р.) та Законі України «Про вищу освіту» (01.07.2014 р.).

РОЗДІЛ 2

СТУДЕНТСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ВНЗ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ ДЕМОКРАТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ МОЛОДІ

2.1. Соціокультурний підхід до розвитку демократичних цінностей у молоді засобами студентського самоврядування

Перспективи студентського руху в Україні пов'язані з об'єктивною роллю молоді в розвитку суспільних відносин. Видатний педагог А. Макаренко стверджував, що людина виховується цілим суспільством. Тому питання громадського самоврядування поставало практично з самого початку зародження школи (в тому числі, вищої школи) як суспільного інституту.

Звернення до соціокультурного підходу розвитку студентського самоврядування обумовлене тим, що «...практика культури повернена до суспільства через організаційно-комунікативну діяльність, що створює форму для того змісту, який несе із собою суспільство...» [97, с. 95]. Культура також тісно пов'язана із групами соціуму через ідеологічний аспект вироблення суспільно значимих позицій, орієнтирів, духовних й моральних позицій культурними інституціями у межах відповідної парадигми. Крім того, культура певним чином здійснює змістовне наповнення усіх соціальних інститутів, включаючи освітні, є оформленням смислів творчої і цілеспрямованої діяльності людей.

Соціокультурний підхід передбачає взаємодію суспільних відносин, що складаються в студентському середовищі і змістовних культурних форм самоврядування. Суспільні відносини і культура багатоаспектно та всебічно взаємодіють. Культура необхідна системі відносин студентської молоді як засіб регуляції різного роду комунікацій, а ці відносини необхідні культурі для забезпечення життєдіяльності, самоздійснення і саморозвитку студентів.

Що ж стосується інтеріоризації суспільства і культури у групі студентської молоді, то вочевидь, необхідно відзначити, що обидва згадані феномени роблять цей процес двостороннім через соціалізацією індивіда, груп, студентської спільноти. При цьому соціокультурний підхід у розвитку самоврядування студентської молоді актуалізує значення формування індивідуальних якостей індивідів, системи міжгрупових і міжколективних відносин, демократичних компетентностей.

В останні роки все частіше в політичній науці робиться акцент на «діяльному аспекті культури (культура – «специфічний спосіб людської діяльності»)» [138, с. 48], що відображає відношення людини до природи, а разом з тим і до суспільних умов її життєдіяльності, розвитку духовних і моральних уявлень. Так, теоретики консерватизму (у тому числі й так званого культурного консерватизму – С. Кольрідж, Т. Карлейль, Дж. Рескін) бачили в культурі основну причину соціальної і політичної стабільності, розуміючи під культурою всю людську діяльність, що наповняє світ значенням і складає основу усвідомлення індивідом його соціальної природи [110, с. 51–53]. Представники структурно-функціонального аналізу, насамперед Т. Парсонс, Р. Мертон, підкреслювали важливість такої функції культури, як структурування цінностей, і використовували це поняття для позначення системи орієнтацій – органічної частини соціальної системи, що визначає ступінь її впорядкованості і керованості. Серед інших функціональних підсистем суспільства, за Т. Парсонсом, культурі належить роль фіксації цінностей як зразка поведінки, їх підтримки і попередження конфліктів, можливих в індивідуальній мотивації через не співвіднесення поведінки індивіда і поведінкових очікувань з боку суспільства [292, р. 69]. Тобто культура – це засіб відтворення і збереження цілісності суспільства в його особливих духовних зразках (цінностях), поведінкових шаблонах, що слугують орієнтиром колективної поведінки. Отже, культура є способом життя суспільного організму і студентської молоді.

Соціокультурний підхід до розвитку демократичних цінностей у молоді засобами студентського самоврядування виконує важливі функції, одна з яких – соціальної адаптації. На основі цінностей і відповідних їм символів відбувається навчання (соціалізація) цілих груп молоді однаковим, спільним схемам поведінки і, отже, поведінковим очікуванням. Адаптація тут двояка: з одного боку – до спільного, соціалізованого життя (що передбачає не тільки просте співіснування, але й сприйняття соціальних інститутів, думок, символів), з іншого боку – адаптація соціальної системи до особливостей потреб молодих людей і особистим втіленням цінностей, еволюція інститутів. У соціокультурному підході чітко прослідковується і функція соціального контролю. Упорядковуючи соціальний досвід, культура визначає межі для реалізації в поведінці різних спонукань молоді людини. Культура в цій іпостасі охороняє студентську спільноту від девіантної поведінки, їй властива відкритість і еластичністю, що дозволяє сприймати нове. Причому культура вбирає нове тоді, коли ні традиція, ні суспільні потреби ще не мають потреби в ньому. Однак вона сприйматиме лише те, що є вчасним, вимальовуючи цим «логіку майбутнього». Ще однією соціокультурною функцією студентського самоврядування є підвищення рівня знань. Ця функція виявляє себе в осмисленні відповідності компоненти знань студентського самоврядування загальносистемній грамотності, професіоналізму, духовному розвитку в процесі формуванні якостей державно мислячої еліти нації [40, с. 101].

У соціокультурному підході до студентського самоврядування було б правильним виділити одну важливу функцію – організаційну. Ця функція стосується питань організації особистого життя молоді. Формування в студентської молоді соціальної компетентності, необхідної для здійснення вибору адекватних способів і стилів поведінки є також організаційною функцією, що забезпечує, у підсумку, автентичну самореалізацію. Зауважимо, що організація особистого життя молоді нині відбувається в ситуації значної дестабілізації соціокультурного середовища на тлі:

- підвищеної суспільної уваги до сфери приватного життя, його комерціалізації;
- розширення спектра форм організації шлюбно-сімейних, інтимних і сексуальних відносин;
- легалізації в суспільній свідомості будь-яких моделей поведінки, толерантності стосовно девіаціям;
- зниження рівня соціалізаційних можливостей сім'ї; відсутності послідовної й обґрунтованої системи виховання, стійких зразків для наслідування [214].

У контексті утвердження поліваріативності моделей організації особистого життя і плюралізації соціальних практик для молодого покоління актуалізується проблема особистісного вибору адекватних стратегій поведінки, цілей і засобів діяльності, способів адаптації і включення в різні соціальні групи і спільноти. Розширення спектру психологічних проблем у молодіжному середовищі свідчить про складність цієї задачі [38, с. 396].

На думку дослідниці Л. Шеїної, студентське самоврядування істотно сприяє вихованню індивіда, налаштованого на конструктивну співпрацю з представниками різних соціальних інститутів, тобто забезпечує встановлення демократичних відносин між державою та окремою особистістю [262]. Становлення громадянського статусу молоді немислимо без формування зв'язку «держава – особистість – держава». Цей зв'язок є відображенням відчуття себе громадянином України, патріотом і захисником її незалежності, європейського вектору розвитку. Безперечно, держава є гарантом прав і свобод особи, а удосконалення державної політики, безперечно, залежить від громадянської активності. На жаль, громадянська активність студентів (якщо на брати до уваги протестні акції 2004 і 2013–2014 рр.) є непостійною та невисокою і залежить від динаміки суспільно-політичних подій у країні.

Важливо, що саме по собі засвоєння молодою людиною пізнання політичних явищ, цінностей, норм ще не означає перетворення їх у культурний арсенал окремої людини чи соціальної групи. Цінності і норми

стають елементами внутрішнього світу людини, перетворюються в переконання, у життєві орієнтири і позиції через свідому діяльність, активність, соціально значиму поведінку. Таким чином, політична соціалізація включає пізнавальну, виховну і практичну політичну діяльність у їхній єдності. Арсенал засобів політичної соціалізації простирається від шкільного навчання до особистої участі людей в управлінні державою. Інститутами політичної соціалізації виступають усі політичні і громадські організації, що складають політичну систему суспільства, органи влади.

Результатом політичної соціалізації стає зрілий громадянин, не підданий коливанням політичної кон'юнктури, здатний без сторонньої підтримки і підказки прийняти рішення щодо найважливіших питань. Така людина сама визначає свої позиції і робить свій вибір, несе відповідальність за свою поведінку, у тому числі й у політичній сфері, керуючись власними уявленнями про те, що входить у його обов'язки і права. По суті, політична соціалізація виступає показником самовизначення студентською молоддю своїх життєвих позицій, що, як показує практика, може носити досить стійкий характер [70]. У нашому випадку молодь не тільки і не стільки об'єкт впливу з боку суспільства і його інститутів, як активний суб'єкт соціального життя. Від її свідомості і самосвідомості, власної активності багато в чому залежить кінцевий результат соціалізації – молода людина повинна відбутися як громадянин, як носій національно державницьких якостей справжньої нової еліти нації. Тому багато проблем пасивності студентства стосуються всієї загальної проблематики молодіжного середовища, а не лише протиріч та недосконалої діяльності органів студентського самоврядування у ВНЗ.

Студентське самоврядування, засноване на активному, диференційованому за ступенем і формами участі студентів в управлінні життєдіяльністю ВНЗ, має вирішувати наступні важливі задачі:

- підготовка студентів до свідомої і вмілої участі в суспільному самоврядуванні, розвитку соціальної активності і соціальної відповідальності студентів;

- створення сприятливої морально-психологічної обстановки, спрямованої на підвищення рівня психологічної включеності студентів у навчальну і політичну діяльність, формування студентського колективу, розвиток відносин співробітництва між викладачами і студентами;

- розвиток адекватного уявлення про місію, цілі та завдання органів студентського самоврядування у академічній громаді ВНЗ;

- неформальна освіта лідерів студентського самоврядування;

- виховання лідерських якостей, організаційних здібностей, соціальної активності та громадської відповідальності учасників студентського самоврядування [193].

Ці проблеми тісно пов'язані між собою, тому що без активності особистості не можна підготувати професіонала, організувати педагогічний процес. Виходячи з діяльнісного підходу, сучасні педагогічна і психологічна наука виділяють педагогіку співробітництва і психологію розуміння, де основний акцент роблять на активності суб'єкта. Сучасні засоби навчання, як і сучасний спосіб життя, принципово несумісні з авторитарними методами виховання, твердою ієрархією традиційних соціальних ролей (вчитель і учень). У даний час система навчання вимагає рівності, демократії і свободи, подолання практики виховання слухняних виконавців. А це передбачає потребу зруйнувати багато стереотипів свідомості. У результаті осмисленої і добровільної участі в студентському самоврядуванні ВНЗ створюються якісно нові умови модернізації як навчального процесу, так і механізму взаємозв'язків із практикою.

З огляду на ту обставину, що соціокультурний підхід в організації студентського самоврядування практично не використовувався в практиці управління ВНЗ, за винятком окремих його елементів, автором установлене досить суперечливе ставлення студентів до процесів самоврядування. Згідно даних соціологічних досліджень, рівень залучення студентів у самоврядування порівняно високий у тих сферах діяльності, що відрізняються більш широким полем самодіяльного розвитку [157].

Студенти позитивно відносяться до участі в таких видах самоврядування, що не вимагають створення нових організаційних структур, соціально активних дій, тобто вибори адміністрації ВНЗ, оцінка якості викладання. Там же, де повинна бути безпосередньо проявлена готовність до самостійних дій, більшість студентів залишаються пасивними спостерігачами. Багато в чому це детерміновано відсутністю довіри до студентів, розуміння їхньої соціальної позиції як споживацької [58, с. 9]. З великим ентузіазмом у середовищі студентської молоді була сприйнята практика атестації викладачів з урахуванням думки студентів. Виражалися навіть надії, що подібні заходи дозволять «зміцнити зв'язок викладацького складу зі студентською масою» [51, с. 99–101].

Важливий аспектом в організації студентського самоврядування залишається сфера позанавчальної діяльності і сфера побуту. До числа функцій самоврядування належать повне або часткове самоврядування в гуртожитках, розподіл місць серед студентів, створення там кімнат відпочинку, навчальних кімнат, бібліотек, дитячих садків, вирішення питань матеріально-технічного постачання й обслуговування гуртожитків.

У ході дослідження протягом квітня-червня 2013 р. автором було проведено опитування студентів 2–5 курсів Інституту іноземної філології, Інституту політології та права НПУ ім. М.П.Драгоманова за ситуативною вибіркою (N – 250 осіб) з метою визначення їхнього ставлення до діяльності органів студентського самоврядування в межах даного ВНЗ, а також аналізу специфіки життєвих орієнтирів та цінностей молоді.

Як з'ясувалося, серед основних життєвих пріоритетів у абсолютній більшості студенти 2–3 курсів назвали освіту, студенти 4–5 курсів (чоловічої статі) – владу та кар'єру, студенти 3–4 курсів (жіночої статі) – кар'єру, сім'ю, кохання та освіту.

Палітра основних цінностей молоді виглядає типово. 82% респонденти обрали варіанти – друзі, кохання, впевненість у завтрашньому дні, улюблена справа; 75% – свобода, матеріальний достаток, багато вільного часу,

можливість робити добрі справи. Однак, просліджується динаміка падіння цінності кар'єри, друзів у старшокурсників (4–5 курси) та зростання для цієї вікової групи прагматичного значення добре оплачуваної роботи, впевненості у майбутньому. Основним індивідуальним завданням у студентській спільноті респонденти назвали: «займатися самовдосконаленням» – 62%, «стати впливовим» – 30%, «бути дієвим членом колективу» – 27%.

На запитання «Що мотивувало б Вас долучитися до студентського самоврядування?» 67% респондентів відповіли – «отримання управлінсько-організаторського досвіду та навиків співпраці з іншими людьми», 59% – «здобуття більш позитивного, схвального, привілейованого ставлення від керівництва ВНЗ, що стосується, наприклад, поселення в гуртожиток, здачі сесії», 47% – «бажання самореалізації та самоствердження в колективі», 39% – «бути корисним студентському колективу та університету». В основному, на нашу думку, можемо констатувати наявність позитивної мотивації молоді до участі у самоврядуванні. 72,4% студентів відзначили потребу студентського самоврядування, 54% – необхідність розвитку Студентської Ради ВНЗ, але 76% – не готові прийняти на себе організацію студентського самоврядування або працювати у ньому на постійній основі, 43% – готові прийняти участь лише у окремих видах соціально орієнтованої діяльності, 69,7% – відмічають значні інструментальні можливості студентського самоврядування для розвитку особистості, але нечітко називають конкретні форми їх реалізації; 46% респондентів взагалі не знають структуру студентського самоврядування і його функції.

Авторське опитування студентів 2013 р. виявило недооцінку інституційного та соціокультурного характеру самоврядування – у оцінках громадської роботи студентського активу спостерігається тяжіння в сторону прагматичних (суб'єктивних) моментів. Одночасно, для 32% опитаних – самоврядування нічого не означає, а 25% розглядають його як справу та відповідальність лише активних студентів. Якщо недооцінку інституційних

функцій можна пояснити недостатньою поінформованістю студентів про роль самоврядування як інституту демократії та його стереотипним сприйняттям як додаткового органу адміністрації ВНЗ, то недооцінку соціокультурного характеру – відсутністю протягом тривалого часу повнопартнерських відносин студентської організації із керівництвом ВНЗ, слабкістю фінансової бази студентських ініціатив, невеликою кількістю харизматичних лідерів.

Позаяк активними учасниками діяльності студентської організації у НПУ ім. М. П. Драгоманова за даними Студентської Ради ВНЗ є 5% студентів (з 2007 р. і по наш час). Коротке анкетування безпосередніх активістів студентського самоврядування за ситуативною вибіркою (N – 50 осіб) дало такі результати. На запитання «Що корисного для особистісного розвитку здобули Ви під час роботи в студентській організації?» респонденти відповіли: 80% – розвинули організаторські здібності; 70% – удосконалили комунікативні якості, здобути навички ділового спілкування; 60% – отримали досвід соціальної взаємодії з різними групами суспільства; 60% - підготувалися до ролі лідера у колективі; 50% – набути досвід, пов'язаний з майбутньою професією; 40% – зрозуміли основи тайм-менеджменту; 30% – навчилися переконувати людей. 90% респондентів відзначили зростання самосвідомості, прагнення відрефлексовувати до реалізації своїх здатностей, а 80% – зростання впевненості у своїх силах та можливостях.

За даними різних соціологічних досліджень, по Україні лише 4% студентів активно приймають участь у студентському самоврядуванні, а 60% – залучалися хоча б раз до участі у заходах студентської організації [224]. Якщо врахувати, що за даними Стратегії розвитку студентського самоврядування на 2015–2021 рр., розробленої громадськими організаціями [94], показник 5% залученої до активної участі у студентському самоврядуванні молоді, який був досягнутий НПУ ім. М. П. Драгоманова ще у 2007 р., планувалося досягнути у всьому українському масштабі лише 2021 р., є

всі підстави вважати створену у цьому виші студентську організацію досить ефективною. Методи її роботи з молоддю буде детально проаналізовано у інших підрозділах дослідження.

Водночас, лише 40% із всіх опитаних автором студентів НПУ ім. М. П. Драгоманова високо оцінили самоврядування на своїх інститутах. Цю тенденцію можна пояснити як тим, що студентські організації на рівнях структурних підрозділів вишу працюють неефективно. Таку тенденцію, на нашу думку, можна пояснити і загальним максималізмом молоді, яка щораз очікує від студентської демократії набагато більшого – суттєвого розширення функціонального спектру та зростання наполегливості і відповідальності у захисті прав студентів. 51% студентів вважають, що розвиток студентського самоврядування стримується власною організаційною невідповідністю. Цікаво, що лише 11% респондентів оцінили громадську роботу, самоврядування, як таку, що повністю і всеохопно відповідає їхнім здібностям. Цей показник можна пояснити деякою відмежованістю органів студентського самоврядування від пересічного студента, що і викликає у нього недовіру до останніх, а також обмеженим сприйняттям студентської організації як інституту «влади групи аристократів», елітної частини молоді. Така стереотипна оціночна позиція може суттєво поглиблювати роз'єднаність та кризові явища у студентських колективах.

Авторське опитування 250 студентів двох інститутів НПУ ім. М. П. Драгоманова виявило неоднозначну особистісну оцінку представників активу студентської організації: тільки 46% респондентів бачать у них людей, щиро зацікавлених у загальній справі, готових пожертвувати своїм власним часом на загальне благо; 30% опитаних вважають, що справжніх активістів мало, в основному вони виконують громадські обов'язки під деяким адміністративним тиском, можливо, примусом, 15% вважають, що активісти – це кар'єристи, що оперуються у своїй діяльності суб'єктивною метою. Таким чином, також можна

зафіксувати збереження формалізму в організації студентського самоврядування, що суттєво перешкоджає формуванню у студентів установок на конкурентоздатність, успішну професійну та життєву кар'єру.

На нашу думку, показники активної участі у органах студентського самоврядування – 4% студентів по Україні – повністю корелюють зі загальною статистикою лідерства в суспільстві. Причому 3% української молоді перебуває в офіційно зареєстрованих молодіжних організаціях [225]. Однак, якщо порівняти сучасні дані щодо активності студентів у здійсненні самоврядування із аналогічними показниками початку 90-х рр. ХХ ст. в Україні, можна зробити висновок, що реальна активність студентів наразі з попереднім означеним періодом зменшилася у 2 рази. На початку 90-х рр. ХХ ст. 10–20% студентів були активними членами студентської організації і 90% студентів хоча б раз залучалися до здійснення її заходів. Таку тенденцію, на нашу думку, можна пояснити романтичним національно-демократичним світоглядом тогочасної молоді на етапі побудови незалежної Української держави та дуже завищеними очікуваннями щодо ефективної функціональності органів самоврядування у ВНЗ з боку її лідерів, що можна було б назвати ілюзією молоді щодо безмежних можливостей такої демократії. Успіхи Революції на граніті 1990 р. як організованої студентами, без політиків, акції протесту, що виступала за розширення демократичних свобод у всьому українському суспільстві, надихнули молодь усвідомлювати силу та могутність студентських ініціатив. Однак, деяка переоцінка можливостей органів самоврядування та їхня недостатня ефективність у захисті прав студентів на фоні економічної кризи 1993–94 рр. відобразилася у зневірі молоді щодо потенціалу студентських організацій та послабленню їхнього впливу в навчально-виховному просторі ВНЗ. Проте, на нашу думку показник 10–20% активних учасників студентських організацій є більш прийнятний для сучасного етапу і його можна визначати як показник для вдосконалення, якщо врахувати, що студентство – найбільш освічена та активна група молоді. Тому показник лідерства в середовищі саме студентів

має бути принципово вищим, ніж у загальному розрізі суспільства. Тому можна зробити висновок, що вітчизняна система студентського самоврядування суттєво недопрацює у залученні та розвитку потенційних молодіжних лідерів як конкретного прояву еліти нації. Звідси, можемо констатувати про великий ресурс та невикористані можливості студентського самоврядування для розвитку у цьому напрямку.

Сучасне студентство в Україні, як свідчать загальноукраїнові соціологічні дослідження, багато в чому подолало і утриманські настрої, характерні для початку політичної модернізації в Україні. Наразі 60% респондентів впевнені, що тільки вони самі та їхні друзі несуть відповідальність за якість свого студентського життя [225]. Але, на нашу думку, проблема у цій ситуації в тому, що одна частина молоді ідентифікує себе та друзів зі спільнотою студентської організації, а інша – ні.

Водночас, спостерігаючи за динамікою трансформаційних процесів в Україні, можна зробити наступний висновок. Хоча сучасне студентство у своїй переважній більшості орієнтується більше на особисте значення, благо і користь, аніж суспільне, в моменти радикальних політичних змін, як найбільш мобільна політична група, студенти виступають на захист свого майбутнього. Тому і піки активності діяльності студентських організацій співпадають зі хвилями зростання загальної громадської активності та дієвості інститутів громадського суспільства.

Важливою тенденцією сучасного етапу розвитку студентського самоврядування, яку зафіксував автор, є обмеження функцій студентської організації сферами організації дозвілля та побуту. За результатами авторського опитування, найбільш ефективними аспектами самоврядування 78% респондентів назвали організацію розважальних заходів і лише 19% – відмітили ефективність самоврядування у навчальному процесі. Отже, не дивлячись на значні зусилля органів студентського самоврядування, воно не повною мірою використовує свій ресурс у самоорганізації навчальної діяльності студентів, хоч більш результативно спрацює у сфері науково-

дослідницької роботи молоді. На нашу думку, така тенденція витікає із практикуючого роками неповноцінного діалогу адміністрації ВНЗ із органами студентського самоврядування, коли останнім делегувалися більш зручні для адміністрації функції – наприклад, організації масових заходів, а це спричинило деяке шаблонне сприйняття функціонального навантаження Студентської Ради університету.

У ході аналізу практики студентського самоврядування у всеукраїновому контексті було зафіксовано прикметну зміну у позанавчальній роботі ВНЗ останніх років – відмову від спроб масового охоплення нею всіх студентів. Це знайшло своє відображення і на самих студентських організаціях, що зосередились на підготовці і проведенні яскравих, цікавих та корисних заходів. Але, і тут виявились протиріччя, які постають невід’ємним елементом тенденційності розвитку такої мінливої соціальної групи, як студентство. Якщо, за результатами авторського опитування студентів двох інститутів НПУ ім. М. П. Драгоманова, на 65% другокурсників проявляли інтерес до заходів студентської організації хоча б у ролі глядачів, то аналогічний показник для студентів 4–5 курсів – лише 40%. Звісно, причинами такого явища є менша кількість вільного часу у студентів-старшокурсників через поєднання навчання з роботою. Проте варто врахувати і безпосереднє падіння зацікавленості діяльністю органів самоврядування, зневіру у її можливості через відсутність достатньої систематичної підтримки та стимуляції студентів долучатися до студентської організації як з боку самої організації, так і керівництва ВНЗ.

Сьогодні потребує від молодої людини розвитку здібностей до свідомої самоорганізації діяльності, самоуправління власними резервами (інтелектуальними, фізичними, моральними), що дозволяє збалансувати індивідуальні і суспільні потреби, а також певного рівня сформованості соціальної зрілості та відповідальності, громадської активності. Органи студентського самоврядування переважно більшістю своєї роботи спрямовують на розвиток лідерства, а деякі організації розвиток лідерства

вважають справжньою метою своєї роботи. У практиці діяльності студентського самоврядування у НПУ ім. М.П.Драгоманова Студентська рада стала засобом для розвитку значної кількості досвідчених молодіжних лідерів, наприклад: А. Андреев (депутат Київської міської ради, був головою Студентської ради НПУ ім. М.П.Драгоманова), А. Лозовий (народний депутат України, був заступником голови Студентської ради та головою студентської ради Інституту політології та права), О. Равчев (аналітик, політичної партії Демократичний альянс, був заступником голови Студентської ради), Т. Новіцька (заступник директора з виховної роботи Інститут математики НПУ ім. М. П. Драгоманова, була головою Студентської ради Інституту математики), С. Русаков (заступник директора з виховної роботи Інституту філософської освіти та науки НПУ ім. М. П. Драгоманова, був головою студентської ради Інституту філософської освіти та науки), М. Ульяніна (телеведуча на каналі 1+1, була редактором університетської газети «Драгоманівець»), А. Дробович (заступник директора Мистецького Арсеналу, був керівником наукового відділу Студентської ради), Д. Стретович (керівник Центру літературної освіти, був заступником голови Студентської ради). У даному переліку є представники обох типів лідерів за класичною типологією – як лідерів-організаторів (що забезпечують виконання програм) та лідерів-натхненників (відповідальні за підтримку морального духу колективу).

На нашу думку, особливу значимість лідерський механізм представляє для сфери освіти, що відіграє суттєву роль для педагогічного університету. У сфері освіти суб'єкт і об'єкт професійної діяльності максимально наближений до міжлюдських взаємодій, яким і є навчальний процес; тут можливості для підвищення функціонування і розвитку обмежені, оскільки результат діяльності не об'єктивований у конкретному продукті. Студентське самоврядування в педагогічному університеті наділене особливими можливостями щодо підготовки педагогів з розвиненою організаційною культурою, активною громадянською позицією, готових до сміливих

педагогічних рішень та дій, які дивляться на перспективу і які потрібні сучасній школі. Це визначає необхідність включення неформальних лідерських механізмів регулювання і реалізації відносин між основними суб'єктами групами у освітній сфері. Адже у сучасному нестабільному контексті діяльності розвиток лідерства постає основною умовою дієздатності будь-якої організації. Звідси, успіх університетської організації значною мірою залежить від здатності правильно оцінити та підтримати потенційних студентських лідерів.

Виховання таких лідерських якостей, як харизматичність, ініціативність, сила волі, господарність, відданість, чесність, впевненість, віра в людей, здоровий скептицизм, організаційні здібності, навичок стратегічного мислення, дипломатичності, самоорганізації засобами студентського самоврядування відбувається через залучення у багатосторонню діяльність студентської організації. Щоб ефективність цього процесу була максимальною, на думку Л. Лесіної, спочатку варто з'ясувати реальну мотивацію потенційного лідера, що лідер отримає від участі у діяльності органів самоврядування – нові навички, повагу, піднесення, соціальну активність, можливість розпочати нову кар'єру [126]. Після цього слід надати обов'язкам та сфері відповідальності активіста вигляду, що допоміг би лідеру досягнути своїх цілей, а поряд з цим принести користь громаді, виявляти та ефективно використовувати перспективні ресурси для розвитку.

На думку О. Невмержицької, делегування владних повноважень від ректорату ВНЗ до системи студентського самоврядування є головною умовою демократизації вищої освіти, в контексті якої критерієм оцінки якості процесу демократизації системи вищої освіти можна подати свободу особистості. Дослідниця переконана, що розвиток органів студентського самоврядування у сфері прийняття управлінських рішень щодо навчально-виховної діяльності здатне зробити останню самовідтворювальною і саморегулюючою соціальною цілісністю [156]. О. Невмержицька виділяє

низку зовнішніх умов впливу на делегування владних повноважень студентському самоврядуванню: політична ідеологія, навколо якої сформувалась більшість у парламенті, тип політичної системи, ідеологія державотворення, ступінь розвиненості громадянського суспільства, ступінь автономності вітчизняних ВНЗ.

Студентське самоврядування має яскраво виражений демократичний характер, властивий управлінській діяльності, в основі якого лежать принципи добровільності, субсидіарності, партисипативності. На нашу думку, відродження студентських організацій на новій демократичній основі співвідноситься із соціокультурним контекстом розвитку молоді як соціальної групи і вищої школи як соціального інституту. На думку В. Певзнера, у рамках системного підходу студентське самоврядування можна визначити як цілісний комплекс взаємопов'язаних елементів, що знаходяться у постійному розвитку і як систему, що утворює єдність із зовнішнім середовищем, вступаючи у відносини з системами більш високого і низького порядку [171]. Студентське самоврядування є полісуб'єктним соціальним інститутом, основу якого складає сукупність формальних і неформальних правил, принципів, норм, установок, що регулюють різні сфери студентської діяльності, об'єднують їх у соціальну систему, яка має складну статусно-рольову структуру. В. Певзнер визначає найбільш поширеними статусно-рольовими позиціями студентських активістів такі: активного спостерігача, зацікавленого учасника, керівника, що відповідає за певну ділянку діяльності та лідера-генератора ідей.

У силу синергетичного ефекту студентські організації здатні при певних умовах забезпечувати реалізацію ефективного зворотнього зв'язку в управлінні навчальним процесом та виступати важливим фактором формування ціннісних орієнтацій. Причому одним із принципів діяльності студентського самоврядування, що відображають його демократичний характер є принцип амбівалентності ціннісних орієнтацій. Останній передбачає направленість діяльності органів студентського самоврядування з

однієї сторони на активне лобювання інтересів студентів та їх соціальний захист, а з іншої сторони, – формування альтруїстичних мотивів соціально значимої діяльності, почуття соціально-громадянської відповідальності. Принцип спільного організаційного проектування у діяльності студентських організацій передбачає колективний аналіз і планування ефективної структури органів студентського самоврядування. Принцип корпоративності і ідентифікації особистості студента з організацією заснований на наявності емоційного зв'язку, пов'язаного з успіхами і невдачами ВНЗ. Принцип добровільності дає можливість кожному студенту самореалізуватися у діяльності, що найбільш відповідає його інтересам і потребам, а також перевірити свої можливості у інших видах діяльності.

Головною задачею виховної роботи ВНЗ в сучасній Україні є формування повноцінної особистості з високими духовно-моральними цінностями, патріота України і висококваліфікованого фахівця. Для цього обидві сторони – об'єкт і суб'єкт виховної діяльності – повинні мати відповідну моральну налаштованість і психологічну готовність сумлінно виконати свої обов'язки. У цей час виховна робота, що проводиться в університеті, покликана захистити майбутніх спеціалістів від негативних для їх фізичного, морально-психологічного розвитку факторів та сформувати гуманістичні ціннісні орієнтації студентів. Головною ознакою сучасної методики виховної роботи є забезпечення критичного мислення, здатності приймати нестандартні рішення, орієнтуватися у складних обставинах суспільного та особистого життя, вироблення активної життєвої позиції людини, виховання здорового способу життя молоді.

Потреба у саморозвитку, прагнення до самовдосконалення є великою цінністю. Така потреба стимулюється організацією різних видів діяльності. Універсальне визначення студентського самоврядування наступне: це форма управління, за якої студенти на рівні академічної групи, факультету, гуртожитку, курсу, спеціальності, студентського містечка, іншого структурного підрозділу ВНЗ мають право самостійно вирішувати питання

внутрішнього управління. За такого визначення, головна мета діяльності органів студентського самоврядування полягає у створенні умов самореалізації молодих людей в інтересах особистості, суспільства і держави. Форми організації студентського самоврядування – спеціально створені умови взаємодії суб'єктів співуправління та самоврядування, що визначаються характером і змістом організаторської задачі, а також позитивною мотивацією, високим ступенем самостійності і творчого ставлення студентів до способів її вирішення. Основні форми діяльності органів студентського самоврядування – це співуправління, соціальне партнерство, реалізація управлінських повноважень, підготовка студентського лідера, оцінка результативності самоврядної діяльності.

Студентське самоврядування у ВНЗ наділене стійким потенціалом у підготовці соціально-активних спеціалістів, здатних успішно прогнозувати траєкторію кар'єрного росту, та виступає механізмом формування лідерських якостей, що гармонізують можливості і потреби особистості у майбутній професійній і громадській діяльності у нових соціально-економічних умовах.

Відмінними ознаками студентського самоврядування є його чітка структурованість, а саме наявність керівного студентського органу у вигляді центру, що складається із керівників відділів, на чолі яких стоїть студент-президент (студентський ректор), представництво у кожному відділі студентів із кожної студентської групи, змістова відмінність функціональної направленості і змісту діяльності органів від функціональної направленості і змісту офіційних адміністративних органів ВНЗ, чітка змістова визначеність роботи кожного відділу без копіювання і дублювання одних і тих же обов'язків, аналітико-рефлексивна діяльність у процесі кожної справи, заходу студентської організації. Таким чином, у студентів-учасників такої структури з'являються умови для формування компетентностей розумної самодіяльності.

У функції керівництва студентського самоврядування входить виявлення інтересів студентів інституту і створення відповідних умов для їх

реалізації, розробка різних нормативних документів, що регулюють діяльність студентського самоврядування і визначають права і обов'язки студентів-учасників. Голова Студентської ради самостійно проводить збори керівників відділів, які, в свою чергу, регулярно організують зустрічі з учасниками своїх відділів для аналізу зробленої роботи і планування інших справ, періодично проводяться збори активу студентського самоврядування та загальні збори студентського самоврядування. Деякі теоретики відзначають необхідність участі викладачів як консультантів у окремих відділах студентського самоврядування, що пояснюється неповною соціальною зрілістю студентів ВНЗ і їх малим життєвим досвідом. Ми підтримуємо таку точку зору.

Серед принципів організації студентського самоврядування, що визначають його можливості для розвитку лідерського потенціалу студентів є принципи гласності, наступності, паралельної дії, самоорганізації, самодіяльності, відповідальності, опори на позитивне, активності у різних сферах діяльності, саморозвитку, врахування індивідуальних особливостей, рольової участі.

Сучасне суспільство потребує спеціалістів, що вміють керувати, управляти і організовувати різні процеси. Зміст діяльності студентського самоврядування виявляється у навчальній діяльності, навчально-дослідницькій, інформаційній, колективно-творчій, господарській, спортивно-туристичній, культурно-масовій, екологічній сферах і дає змогу розвинути такі визначальні для майбутньої лідерської діяльності здібності студента: організаторські (вміння ставити ціль діяльності, планувати і робити справи, зацікавити і організувати студентів на діяльність), комунікативні (вміння переконувати, пояснювати, аргументовано доводити свою точку зору, терпляче слухати, не нав'язувати своїх рішень, володіти різними формами спілкування, приймати позицію і точку зору колег, в тому числі, опонентів).

Процес політичної соціалізації сучасної студентської молоді в Україні співпав у часі зі становленням нових соціально-економічних і політичних відносин в Україні, що відрізняється наявністю протиріч, нестійкістю і некерованістю. Тому, на нашу думку, більшість теоретиків обґрунтовано називають тип політичної соціалізації української молоді конфліктним.

Не дивлячись на суспільну потребу у політичному розвитку студентства, його активному включенні у політику і ріст його поінформованості та самосвідомості, що посилюється, дослідники відзначають явну тенденцію відчуження молодих людей від державних інститутів, прийняття політичних рішень, деякої апатії і росту недовіри до політичних еліт. Загалом, для транзитного суспільства характерна деяка розмитість політичних норм та цінностей. На початку 90-х рр. ХХ ст. процес соціалізації молоді відбувався особливо інтенсивно, так як знімалося багато старих обмежень і заборон, створювались умови для більш вільного прояву студентською молоддю своєї політичної волі. Разом з тим радянська система цінностей була дискредитована, а нові політичні цінності, засновані на принципах демократії не закріпилися стійко у масовій свідомості молоді. Таким чином, студентство не завжди могло адекватно оцінити політичні процеси, що відбувалися, і не мало можливості опертися на будь-які стійкі політичні процеси.

Впродовж 90-х рр. ХХ ст. відбувся перерозподіл функцій соціалізації від держави суспільству, але елементи суспільства виявилися не в стані суттєво впливати на формування суспільно-політичних орієнтацій студентської молоді. Звідси, молодь перебувала у значному протиріччі із політичною реальністю. На нашу думку, політична соціалізація студентів в сучасній Україні носить більш пасивний, ніж активний характер, об'єктивно призводить до зростання впливу на молодь таких факторів, як мікросередовище, маніпуляції зі сторони засобів масової комунікації (Інтернет, телебачення, преса) і ряду політичних лідерів, що успішно конкурують з традиційними інститутами соціалізації (сім'я, вища школа,

громадські організації тощо). Поряд з тим, процеси засвоєння інформації і без потреби значимої громадсько-політичної активності зі сторони студентів не сприяють самореалізації молодого людини, іноді суттєво перешкоджаючи процесу її розвитку.

Тривалий час вітчизняні ВНЗ зосереджувалися на зусиллях у сфері професійної освіти, суттєво менше звертаючи увагу на формування соціально-моральної і громадянської позиції молоді. Події Революції Гідності заново актуалізували проблему громадянськості і самосвідомості студентства. Наразі ми можемо констатувати наявність протиріччя між об'єктивною потребою суспільства у громадянах і спеціалістах із активною громадянською позицією і недостатньою розробленістю системи науково-методичного забезпечення виховання соціально активної особистості в умовах ВНЗ на основі використання різних організаційних форм розвитку і функціонування студентського самоврядування.

В період Революції Гідності (2013–2014 рр.), особливо на початкових етапах протестних акцій, студентська молодь як самостійна і специфічна соціальна група проявила більшу відповідність об'єктивним потребам та стрімким тенденціям зміни українського суспільства. Сучасне молоде покоління в цілому бачить себе громадянами сильної європейської України з досить високими показниками патріотизму. Загалом, молодь в силу вікових соціально-психологічних особливостей найбільш сприйнятлива до соціальних інновацій, а більш високий порівняно з іншими рівень освіченості, загальної культури студентства передбачає його участь у процесі соціального оновлення як активного і дієвого суб'єкта.

На думку Г. Гарбузової, студентське самоврядування відіграє визначальну роль також у професійній ідентичності як інтегральній характеристиці особистості, обумовленої рівнем сформованості професійної свідомості. Остання виражає стійке позитивне ставлення людини до себе як до суб'єкта професійної діяльності, що дозволяє самостійно здійснити стратегію професійного самовизначення і розвитку, включає в себе

професійну направленість, позитивний професійний образ Я, позитивний професійний ідеал та Я-концепцію [50, с. 9]. Професійна ідентичність студента відображається в переконаності у правильності вибору професії і позитивному ставленні до себе як до суб'єкта навчально-професійної і майбутньої професійно-трудової діяльності. Одним із механізмів персоналізації є міжособистісний вплив, за допомогою якого особистість, наділена більш яскравими проявами індивідуально-психологічних якостей, транслює їх у вигляді прикладів активності для оточуючих індивідів. Таке засвоєння індивідом цілісного досвіду інших людей Ю. Емельянов називає «ефектом трансінституційного призначення» [цит. за 50, с. 11].

Процес вдосконалення студентського самоврядування потребує значного творчого потенціалу, взаємодії великого числа об'єктів та суб'єктів. Студенти в процесі самоактуалізації, самореалізації розвивають потенційні творчі здібності, долають негативний вплив середовища, що заважає саморозвитку та самоствердженню, самостійно організують спільну діяльність для досягнення загально групових цілей. Сутнісно-змістова характеристика самоврядування також дозволяє говорити про те, що воно є рушійною силою у процесі вирішення багатьох психолого-педагогічних задач і механізмів підвищення якості підготовки спеціалістів.

На думку А. Ісаєва, самоврядування виконує такі важливі функції: забезпечує нормальну роботу всіх колективів у ВНЗ, є засобом оптимального вирішення повсякденних задач з врахуванням інтересів тих, хто навчається, підготовки студентства до майбутнього виконання обов'язків щодо участі в керівництві державними та громадськими справами, тобто набуття кожним знань, вмінь, навичок управлінської діяльності, що дає можливість посередництвом розвитку самоврядування одночасно вирішувати поточні задачі і працювати на перспективу [82, с. 13]. При такому підході самоврядування – це та ж самодіяльність, але направлена на керівництво – тобто розробку, прийняття і здійснення рішень, від яких багато що залежить.

Досвід вивчення студентського самоврядування доводить, що в якості одного із факторів, що стимулюють ріст колективу, виступає усвідомлення суб'єктами своєї відповідальності і самостійності, що можливо за певного ступеня зрілості колективу. Студентський колектив треба зміцнювати через різні види діяльності, що поступово ускладнюються і сприяють розвитку самостійності. При цьому важливим є аспект поширення особистісно-практичної роботи зі студентами, розвиток колективних форм діяльності, навчання студентського активу ВНЗ особливостям роботи у громадських організаціях.

За ступенем зацікавленості і участі у діяльності студентського самоврядування умовно можна поділити на три основні категорії: актив, послідовники, спостерігачі (споживачі). Спостерігачі не розглядають студентське самоврядування як сферу реалізації своїх потреб. Тому такі представники студентів є фактичними споживачами послуг, що надаються студентським об'єднанням. При цьому потенційно вони можуть розглядатися як кадровий резерв студентських організацій [82, с. 14].

У функції керівництва студентського самоврядування входить виявлення інтересів студентів і створення відповідних умов для їх реалізації. Студентська молодь у своїй більшості проявляє стійке прагнення до самопізнання, реалізації своїх здатностей і можливостей, прагне отримання заохочення. Тому вміти зацікавлювати і організовувати студентів на діяльність є дуже важливо.

На думку В. Овчиннікова, у сучасному суспільстві формується соціальне замовлення на підготовку в системі освіти спеціалістів високої кваліфікації, здатних на ініціативність, ефективну роботу у команді, самостійні рішення, з високим рівнем відповідальності на будь-якому рівні. Студентське самоврядування слід розглядати у аспектах ситуативності, актуальності, реальності (участь студентів у вирішенні проблем життєдіяльності ВНЗ, у роботі органів студентського самоврядування), і

перспективно (формування у випускника ВНЗ лідерських якостей та організаційно-управлінських компетентностей) [160].

Дослідниця Т. Баландіна вважає, що формування орієнтації на перспективу може вступати у протиріччя із настроями, зосередженими на сьогочасному контексті [14]. Однак, важливо, зорієнтувати на самоучасть у студентському самоврядуванні: допомагаючи молодим людям набувати навички спочатку виконавчої, а потім і організаторської діяльності, таким чином, формуючи на перспективу особистісні якості молоді. Адже розвиваючи, наприклад, управлінський потенціал молоді, ВНЗ фактично працює на майбутнє тих організацій і підприємств, де будуть працювати випускники. Акцент на перспективі суттєво змінює уявлення про якість вищої освіти, виводячи питання про критерії оцінки цієї якості за рамки ВНЗ – у сферу майбутньої діяльності випускників. У трактуванні вищої професійної освіти важливо, з врахуванням проблематики студентського самоврядування, виходити із широкого розуміння «професії», орієнтованої на громадянську культуру випускника («усвідомлення служінню громадськості» як цілі).

Студентський загальний сьогодні відчуває нагальну потребу в навчанні та професійних тренінгах з інституалізації органів студентського самоврядування, їхнього менеджменту.

2.2. Студентське самоврядування як інститут політичної соціалізації молоді: потенціал і функціональні можливості

В останні роки в Україні з'явився цілий ряд державних документів, спрямованих на розвиток самодіяльності молоді, у тому числі студентського самоврядування. Так, у відповідності зі статтею 51 Закону України «Про вищу освіту» студенти ВНЗ мають право на «...участь в громадському самоврядуванні, в обговоренні, вирішенні питань удосконалення навчально-виховного процесу, науково-дослідної роботи, призначення

стипендій, організації дозвілля, побуту тощо» [76]. Сьогодні Україна перебуває на шляху розбудови демократичної, соціальної, правової держави, тому утвердження демократичних цінностей та ідеалів потребують політичних знань і високого рівня політичної культури.

Динаміку життєвих цінностей, задоволеність різними аспектами студентського життя потрібно враховувати в оцінці рівня студентського самоврядування. Далеко не завжди соціальна активність студентів отримує адекватний прояв у самоуправлінні, а самоврядування, особливо яке ініціюється зверху, не завжди виражає інтереси студентів.

Концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді України, прийнята 2015 р. дуже чітко окреслює завдання політичної соціалізації молоді та певним чином задає напрямки діяльності студентському самоврядуванню. Концепція визначає як стрижневі, основоположні виховні напрями патріотичного та громадянського виховання [105]. Національно-патріотичне виховання дітей та молоді – це комплексна системна і цілеспрямована діяльність органів державної влади, громадських організацій, сім'ї, освітніх закладів, інших соціальних інститутів щодо формування у молодого покоління патріотичної свідомості, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави. Найважливішим пріоритетом національно-патріотичного виховання є формування ціннісного ставлення особистості до українського народу, Батьківщини, держави, нації [105].

Патріотичне виховання – складова національного виховання, головною метою якого є становлення самодостатнього громадянина-патріота України, гуманіста і демократа, готового до виконання громадянських і конституційних обов'язків, до успадкування духовних і культурних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин. Воно сприяє єднанню українського народу, зміцненню соціально-економічних, духовних,

культурних основ розвитку українського суспільства і держави. Мета патріотичного виховання конкретизується через систему таких виховних завдань: сприяння набуттю дітьми та молоддю патріотичного досвіду на основі готовності до участі в процесах державотворення, уміння визначати форми та способи своєї участі в життєдіяльності громадянського суспільства, спілкуватися з соціальними інститутами, органами влади, спроможності дотримуватись законів та захищати права людини, готовності взяти на себе відповідальність, здатності розв'язувати конфлікти відповідно до демократичних принципів; культивування кращих рис української ментальності - працелюбності, свободи, справедливості, доброти, чесності, бережливого ставлення до природи; забезпечення у молодого покоління турботи про спільне благо, збереження та вшанування національної пам'яті; зацікавленості молоді щодо служби у Збройних силах України, готовності до захисту України та виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, з метою становлення її як правової, демократичної, соціальної держави; збереження стабільності в суспільстві, соціальному та економічному розвитку країни, зміцнення її обороноздатності та безпеки; створення ефективної виховної системи національно-патріотичного виховання молоді; консолідація зусиль суспільних інституцій у справі виховання підростаючого покоління [105].

У Державних національних програмах «Освіта» («Україна XXI століття»), Національній доктрині розвитку освіти України, як стратегічні, визначаються завдання виховання в особистості любові до Батьківщини, усвідомлення нею свого громадянського обов'язку, формування культури демократії. Актуальність громадянського виховання особистості зумовлюється наразі динамічним процесом розвитку України як єдиної політичної нації.

На думку Н. Авер'янової, формування патріотизму зумовлене не тільки суб'єктивною, емоційно-моральною сферою особистості, але й об'єктивними умовами. Водночас, патріотизм – це не лише любов і повага до нації, це і

почуття необхідності постійної боротьби за політичну, економічну й культурно-мистецьку свободу своєї нації. До числа еліти зараховують тих, хто окрім економічних, соціальних і політичних, виконує ще й важливі соціокультурні функції, є патріотичним та надихає на патріотизм. Адже в будь-якій державі на еліту покладаються завдання формулювати і реалізовувати національну ідею, формувати культурне середовище, пропонувати стратегічні цілі розвитку країни. Культурність, чесність, професіоналізм і патріотизм – обов'язкові якості еліти [1, с. 31].

Студенти є носіями національної свідомості. Формування у них демократичних компетентностей закладає міцну основу для зростання їхньої політичної культури, в основі якої лежать розвинені демократичні (громадянські) компетентності. Демократичні компетентності – це динамічна комбінація знань, розуміння, суджень, умінь, навичок, здатностей та особистісних якостей, що у своїй сукупності дають можливість людині ефективно діяти в умовах громадянського суспільства, реалізувати демократичні права і свободи та сприяти вільному гармонійному розвитку особистості. Серед найбільш поширених демократичних компетентностей можна назвати: відповідальність, комунікативність, толерантність, правосвідомість, активну життєву позицію, лідерство, професіоналізм, самовдосконалення, відкритість, мотивацію. Формування демократичних компетентностей можливе за наявності стійких ціннісних орієнтацій.

Ціннісна орієнтація – це особливий компонент духовного світу людини, який є наслідком вільного обрання ціннісних переваг. На відміну від цінностей, що існують як надіндивідуальні сутності, ціннісна орієнтація є засобом залучення індивіда до загальних суспільних принципів, пов'язаних з формуванням його прихильності до певних ідеалів, духовних пріоритетів, суспільних вимірів буття. Людина завжди перебуває у ситуації вибору, і цінність виступає основою особливої визначеності серед існуючих альтернатив. Саме ціннісна орієнтація дозволяє людині піднятися над сферою вітальності, де вона завжди залежна від необхідності

життєзабезпечення, підносить її на рівень самоствердження й свободи [249, с. 643].

Формування ціннісних орієнтацій студентів – це цілеспрямований процес розвитку лідерських якостей студентів у процесі творчої взаємодії один з одним, з педагогами і соціальними партнерами. Найважливішим фактором концептуальних основ розвитку державно-управлінських якостей молоді в діяльності студентського самоврядування є наявність безперервних якісних змін, що дозволяють говорити про перехід студентського колективу з керованої організації в самокеровану. При цьому рушійною силою процесу розвитку студентського самоврядування є розвиток особистості кожного студента.

Будучи громадською за своєю спрямованістю, робота органів самоврядування істотно залежить від відношення до мети діяльності кожного студента, наявності в нього мотивів участі в цій діяльності. Виникає основна суперечність між цілями діяльності колективу, змістом, процедурою організації і відношенням до них кожного індивіда. Умовою розв'язання цієї суперечності і перетворення її в рушійну силу, є сформованість групового мотиву дії, що приймається як діалектична єдність мотивів членів групи.

Лідерство є культурним феноменом і, як наслідок, його тип, образ, характеристика детермінуються визначеним типом культури. Політична культура відбиває процес опанування суспільством, націями, соціальними спільнотами та індивідами політичних відносин, а також розвиток їх власної сутності і діяльнісних здатностей як суб'єктів політичного життя. Політична культура включає в себе культуру політичного мислення та поведінки індивідів та соціальних спільнот, культуру організації та функціонування політичних інститутів і всього політичного життя в суспільстві. Головна функція політичної культури – забезпечення реалізації інтересів відповідних соціальних спільнот людей і політичної стабільності суспільства.

У незалежній Україні розв'язання завдань державотворення значною мірою залежить від рівня політичної культури різних верств населення,

суспільства в цілому. За цих умов особливого значення набуває формування політичної свідомості найширших мас, набуття ними навичок політичної поведінки, політична соціалізація (насамперед, молоді), подолання існуючої фрагментарної політичної культури, становлення громадянської [180, с. 507].

У сучасній політичній науці є різні типології політичної культури. Так, за суб'єктом розрізняють політичну культуру суспільства, соціальної спільноти і особи, а також окремі класові політичні культури, політичні культури еліти. За ознакою ступеня консенсусу між членами суспільства щодо основних політичних цінностей і правил політичної «гри» теоретики розрізняють «фрагментарну» й «інтегровану» політичну культуру; за орієнтацією на режим політичного життя – «тоталітарну», «авторитарну», і «демократичну» тощо [180, с. 507]. Розвиток політичної культури має свій історичний вимір: кожна доба в історії людства, притаманні їй характер економічних відносин, специфіка соціальної структури суспільства і його політичної організації позначаються на особливостях політичної культури.

У науковій літературі існують різні підходи до тлумачення політичної культури, в рамках яких розглядаються показники рівня її розвитку, а також виділяються різні типи політичної культури. Методологічно місткою, на нашу думку, є класифікація, запропонована Г. Алмондом і С. Вербою, які на основі порівняльного аналізу «п'яти демократій»: США, Великобританії, Італії, Німеччини і Мексики – виділили три основні типи політичної культури: «провінційну» (патріархальну), «підданську» і «партисипаторну» (активістську). В умовах активістської політичної культури, або культури участі члени суспільства внутрішньо зорієнтовані на існуючу політичну систему і всі її основні структури, тобто як на «вхід», так і на «вихід» системи, на свідому і активну участь в політичному житті [277, р. 498]. Особливим різновидом політичної культури і одночасно вищим її проявом, на думку Г. Алмонда і С. Верби, є так звана «громадянська культура» [277, р. 498], що, зокрема, характерна для США і Великобританії. Цьому типу близький консенсус легітимності політичних інститутів, напрямки і зміст

суспільної політики, терпимість до плюралізму інтересів, компетентність і взаємна довіра до громадян.

Зазначена типологія, без сумніву, важлива тим, що показує, як в процесі історичного розвитку змінюються, у тому числі і по ступеню напруженості, орієнтації суб'єкта у відношенні політичних інститутів і його політична активність. Однак, очевидні і недоліки даної концепції: модель громадянської культури розглядається не тільки по відношенню до ступеню демократичності систем, але і як еталонна. Крім того, підхід Г. Алмонда та С. Верби, на думку С. Корж, практично залишає на узбіччі питання про політичні стосунки індивідів і соціальних груп, а також про специфіку функціонування самих політичних систем [106, с. 52–53].

У реальному житті, в процесі формування політичної системи українського суспільства політична культура має виступати як інтегроване ціле, де органічно пов'язані, з одного боку, гуманістично та демократично орієнтована політична свідомість і реальна політична творчість усього українського народу, а з іншого – політичне мислення та політична активність окремих громадян, що беруть реальну й ефективну участь в управлінні справами суспільства та інших творчих політичних діях.

Отже, можна зробити висновок про те, що сутність політичної культури в умовах перетворення українського суспільства має характеризуватися діалектичним синтезом протилежностей – об'єктивного і суб'єктивного в людині. Це означає, що на індивідуальному чи груповому рівні політична культура виступає тією ланкою, яка пов'язує три складові суспільного життя – особу, культуру, політику, повинна ретранслювати:

1. ступінь засвоєння особою досвіду політичного розвитку суспільства; якою мірою цей досвід враховується в її політичному мисленні і політичній діяльності, чи допускаються помилки та прорахунки минулого в сучасному політичному житті;

2. опанування особою культури політичного мислення як теоретико-методологічного інструментарію політичних знань, аналізу й

оцінок політичного життя суспільства; здатність особи прогнозувати результати своєї політичної діяльності, а також результати політичної діяльності соціальних груп, владних структур, політичних та громадських організацій;

3. ступінь засвоєння особою усіх елементів, навичок та вмінь самостійної політичної діяльності; наскільки культура (засіб, зміст і результат) політичної діяльності особи стає для неї нормою життя;

4. яким чином культура політичного мислення та культура політичної діяльності збагачують духовно-практичний світ особи в цілому, сприяють перетворенню об'єктивних умов політичного життя суспільства за законами гуманізму, демократизму, громадської відповідальності й обов'язку [16, с. 42–43].

Це означає, що рівень політичної культури окремих громадян, соціальних прошарків суспільства, залежить не лише від рівня їх орієнтації у політичному житті, а й від їх особистої участі в політиці, в демократизації суспільства. Американські дослідники Г. Алмонд та С. Верба в книзі «Громадянська культура» зазначали, що «державні діячі, які прагнуть створити політичну демократію, часто концентрують свої зусилля на заснуванні формального набору демократичних урядових інститутів і написанні Конституції. Вони також можуть зосередити зусилля на формуванні політичної партії, з тим щоб стимулювати участь мас. Але для розвитку стабільного та ефективного демократичного правління вимагається щось більше, ніж визначені політичні та управлінські структури. Цей розвиток залежить від політичної культури. Якщо вона неспроможна підтримати демократичну систему, то її шанси на успіх незначні» [277, р. 498].

На думку вітчизняної дослідниці М. Конончук, труднощі становлення демократії в Україні на структурно-функціональному, владному чи виконавчому, державному чи регіональному, колективному чи особистісному рівнях, багато в чому зумовлені саме відсутністю політичної культури

демократичного типу, через те й наші політики, і пересічні громадяни, самі того не помічаючи, мислять і діють відповідно з імперативами та стереотипами політичної культури, яка склалася ще за радянських часів [101, с. 142]. Незважаючи на те, що як цілісна парадигма ця культура більше не існує, усе ж таки процес її розпаду і трансформування може затягнутися. Це буде залежати від таких факторів: здатності суспільства до консолідації та єдності у розбудові своєї української держави, темпу становлення нових економічних і політичних відносин, динаміки зміни поколінь, характеру політичної соціалізації громадян.

Нова парадигма політичної культури, на нашу думку, повинна включати культуру злагоди, консенсусу, співпраці, толерантності, національного відродження. Становлення такого типу (демократичної) культури – це сучасна стратегія державного будівництва, культурного відтворення нації. Саме така культура сприяє становленню відповідального ставлення громадян до майбутнього своєї Батьківщини, яке включає засвоєння позитивного досвіду української нації, конструктивне осмислення надбань світової цивілізації, механізм цілісного осмислення світу та самого себе, стимулювання творчих сил і здібностей кожної людини.

Стосовно визначення загальних типових рис політичної культури та структури її елементів висловлюються досить різні й нерідко суперечливі точки зору. На думку відомих українських вчених В. Бебика, М. Головатого, В. Ребкала вони звелись до наступних:

1) політична культура є визначеною системою цінностей соціуму та його громадян, системою політичних інститутів і способів колективної та індивідуальної політичної діяльності, виявляється й передумовою, і засобом реалізації політичної творчості людей;

2) політична культура – це сукупність поглядів, переконань, орієнтацій і зразків поведінки, що визначають відношення людей до політичної сфери життя суспільства, рівень та спрямованість їх політичної активності;

3) політична культура – об'єктивне відображення в самій сфері класового протиборства міри практичної реалізації корінних класових інтересів і політичних принципів, лозунгів, доктрин та ідей, що проголошуються політичними партіями, державою, політичними діячами;

4) політична культура «виявляє процес формування та реалізації сутнісних сил соціального суб'єкта (суспільства, класу, групи, особи) в суспільно-політичній діяльності (а опосередковано – у будь-якій соціальній діяльності), її цілях, засобах, результатах. Вона розкриває ступінь соціального розвитку людини;

5) політична культура – це система історично складених, відносно стійких і репрезентованих («зразкових») переконань, уявлень, установок свідомості та моделей поведінки індивідів і груп, а також моделей функціонування політичних інститутів та утвореної ними системи, що виявляється в безпосередній діяльності суб'єктів політичного процесу, у визначенні її основних напрямків і форм, що тим самим забезпечують відтворення і подальшу еволюцію політичного життя на основі спадкоємності [17, с. 31].

Як бачимо, склад елементів, що характеризують політичну культуру, у різних авторів неоднаковий. При цьому визначальним залишається взаємозв'язок політики і культури. Перебуваючи в єдності, ціле (культура) і частина (політика) переходять одна в одну таким чином, що створюють складне співвідношення загального і особливого, сутності й явища, змісту і форми. Діалектична єдність цілого і частини означає, що вони обопільно утримуються один в одному. Політична культура віддзеркалює досягнутий рівень включення культури в політичну діяльність і політичної свідомості в реальну культуру суспільства, групи, особи. Можна казати, що політична культура – це свого роду матриця політичного життя, яка задає стійкі й динамічні форми мисленню, свідомості й поведінці окремих громадян, груп, інститутів і суспільству в цілому.

При такому підході слід мати на увазі, що:

- по-перше, рівень розвитку політичної дійсності як особливої системної якості і є політична культура. Співвідношення політичної свідомості, політичної діяльності, політичних відносин, політичної влади, політичного життя, політичної культури полягає в тому, що остання характеризує рівень розвитку перших. Можна сказати, що політична культура здатна виступати у вигляді показника чи характеристики рівня розвитку цієї політичної дійсності;

- по-друге, характеристика політичної культури як рівня розвитку політичного життя суспільства імпліцитно містить у собі усвідомлення необхідності досягнення соціальною системою належного цільового стану її політичної культури (максимально високого за даних соціальних умов і рівня розвитку);

- по-третє, політична культура є системною якістю (якісний стан), котра «знімає» як наявний рівень розвитку політичного життя суспільства, так і той критерій, на підставі якого відбувається оцінювання цього рівня. Для того, щоб розкрити цей якісний стан, необхідно показати дві суперечливі у своїй єдності грані політичної культури: наявний і потенційно можливий, необхідно показати наявний стан політичної культури в порівнянні з тим, до чого йде політичний розвиток. Ця суперечлива єдність рівневих станів політичної культури й складає специфіку її глибинних суттєвих підвалин.

- по-четверте, у зміст політичної культури належить включати рівень розвитку як позитивних, так і негативних політичних явищ. Політичну культуру не можна зводити тільки до культурності, тобто надавати їй виключно позитивних якостей. Проте, як об'єктивний стан вона властива кожній державно організованій людській спільності. Питання тільки в її змісті, рівні, ступені розвитку. Політична культура може бути низькою, пасивною, негативною, демократичною, ліберальною, тоталітарною і т.д. У протилежному випадку вона позбувається аналітичних ознак [17, с. 40–41].

Враховуючи зазначене, під політичною культурою ми будемо розуміти обумовлений історичними, соціально-економічними й політичними умовами

якісний стан політичного життя суспільства, що відображає рівень засвоєння суб'єктом (суспільством, групою, особою) політичних відносин, діяльності, цінностей і норм, розкриває ступінь соціокультурного розвитку людини та ступінь її активності в перетворенні політичної дійсності.

У цьому контексті ми згодні з думкою О. Харчевої про те, що «високий рівень політичної культури студентства, є запорукою формування політично здорової нації і держави» [253, с. 137]. Саме тому студентське самоврядування є досить вагомим чинником набуття нових якостей державно-управлінської еліти.

Становлення студента-організатора, на думку Є. Крохмалева, передбачає досягнення ним кількох змістовних стадій. Початковою стадією є участь студента в організаторській діяльності на рівні первинного студентського колективу, потім масштаб організаторської діяльності може розширитися до рівня структурного підрозділу ВНЗ. Нарешті, третьою стадією є кооперація студента-активіста із молодіжними організаціями й іншими соціальними партнерами поза стінами ВНЗ [117, с. 41–43]. На кожному рівні студент-організатор може займати різні статусно-рольові позиції. Найбільш розповсюдженими автор вважає позиції активного спостерігача, зацікавленого учасника, співкерівника, що відповідає за локальну ділянку діяльності, і лідера-генератора ідей. Особливістю запропонованої схеми становлення студента-організатора є можливість поєднання статусно-рольових позицій, характерних для тих або інших студентів на різних стадіях зростання. Так, наприклад, лідер – генератор ідей у первинній студентській групі може виступати в ролі співкерівника на рівні факультету, учасника студентських ініціатив у масштабі університету й активного спостерігача реалізації соціально значимого проекту в масштабах міста, області, країни.

Чи не основною з демократичних цінностей молоді є свобода. При цьому активна життєва позиція молоді стає незаперечною. Сформувати демократичну політичну культуру набагато легше у демократичних

інституціях. Чим більше студенти будуть задоволені своєю діяльністю у органах самоврядування ВНЗ, тим більш будуть проявляти ініціативу надалі.

Оскільки діяльність у студентських організаціях носить безоплатний характер, у молоді формується розуміння цінності колективних інтересів, потребу відмови від окремих своїх потреб заради соціально зорієнтованих цілей, групового інтересу. Студентське самоврядування є практичною школою лідера та демократії, що готує молодь до постійного особистісного росту і набуття нових знань. У ході діяльності органів самоврядування у студента формуються співпереживання за перспективи колективу, всієї студентської спільноти ВНЗ. Через право представляти увесь колектив студентські активісти навчаються відчувати соціальні відносини, нести персональну відповідальність за свої дії чи бездіяльність перед студентською громадою і керівництвом ВНЗ, маючи можливість багатоваріантного вибору. За положеннями Болонської декларації студентське самоврядування за своїми функціями розглядається як своєрідний «барометр» актуального соціально-економічного і політичного стану суспільства.

Реалізована можливість кожної людини проявити себе впливає на якість життя та міцність демократичних інститутів. Стратегічною метою демократичної держави є ідея олюднення усього простору соціальних відносин. Студентський вік є основним етапом професійно-особистісного становлення сприяє активному розвитку особистості. Успіх функціонування студентських організацій залежить від того, яким чином їх цілі та задачі корелюють зі стратегічними цілями та місією ВНЗ, покликаних здійснювати трансляцію від покоління до покоління алгоритмів педагогічної діяльності і формувати професійно-значимі ціннісні орієнтації.

На початку становлення незалежної Української держави тривалий час були відсутніми дієві механізми державної підтримки молоді в період її соціального становлення та розвитку, що значно ускладнило процеси відновлення інтелектуального потенціалу трудових ресурсів держави. Формування національних пріоритетів України здійснювалося за складних

соціально-економічних та суспільно-політичних умов. У ХХІ ст. істотно змінилося соціальне значення освіти і знизився загальноосвітній рівень абітурієнтів. Багато з сучасних абітурієнтів не усвідомлює вибір майбутньої спеціальності і має негативне відношення до освіти взагалі [157].

Головною метою національного виховання студентської молоді є формування свідомого громадянина – патріота Української держави, активного провідника національної ідеї, представника української національної еліти через набуття молодим поколінням національної свідомості, активної громадянської позиції, високих моральних якостей та духовних запитів.

Реалізації політики держави стосовно стратегічного ресурсу країни – молоді – є показником загальної ефективності і адекватності державної стратегії по стабілізації і демократизації суспільства. Тому розширення демократичної участі молоді у розвитку елементів громадянського суспільства, позитивна, творча, активна громадянська позиція молоді є дуже важливим. Вітчизняним ВНЗ належить найбільш відповідальна роль у здійсненні політичної соціалізації молоді. Саме у ВНЗ закладаються уже не найпростіші, як у середній школі, а основні уявлення про процеси, що відбуваються в політиці. Рівень освіти є одним із базових об'єктивних факторів, що впливають на політичні та електоральні орієнтації, політичну культуру, громадянську відповідальність і компетентність. Використання широкого потенціалу неформальних молодіжних організацій, їх залучення у громадське життя навчальних закладів, сприяє зниженню негативних і асоціальних проявів у студентському середовищі.

Недооцінка студентством ролі і місця тих організацій, які, в першу чергу, покликані відображати їхні інтереси, несе за собою ріст індивідуалістських установок, подвійну дезорганізованість студентства, небажання приймати участь у регіональному молодіжному русі. Хоча наразі в Україні громадські організації охоплюють певну частину молоді, вони не здатні суттєво впливати на громадянську свідомість молодого покоління і

формувати їхні громадсько-політичні орієнтації, зумовити зростання політичної культури. Ступінь включення студентської молоді в політичні процеси, рівень її довіри офіційним владним інститутам багато в чому визначає загальну політичну ситуацію в країні. Ступінь залучення молоді у політичну діяльність можна оцінювати за такими критеріями: інтерес до політики, усвідомлення ступеню важливості політичних рішень, поінформованість про політичне життя, що впливає на модель громадянської поведінки та свідомий електоральний вибір, рівень прямої участі у здійсненні політики.

У студентському середовищі України спостерігається слабка поінформованість і відсутнє чітке розуміння структур і функцій інститутів виконавчої, законодавчої і судової влади. Так як довіра є фундаментальним фактором політичної поведінки, це негативно відображається на характері політичної і, особливо, електоральної активності студентської молоді. Порівняно із іншими соціальними групами студентство, як і молодь в цілому, демонструє більш низьку ступінь політичної участі, що знаходить своє підтвердження у деякому розчаруванні студентства у політичних виборах. Інтерес студентської молоді до політики не є постійною величиною і змінюється залежно від обстановки в країні, інтенсивності перебігу політичних процесів у регіональному та всекраїновому вимірі. На нашу думку, регулярні комунікації політичних та громадських лідерів з молоддю, організація зустрічей студентів з експертами в галузі молодіжної політики суттєво посприяли б активізації соціальних зв'язків, розширенню досвіду соціальної взаємодії та зміцненню політичної культури молоді. Сучасна молодь прагне бути корисною Батьківщині та українському суспільству. Це виявляється у активній участі молоді у волонтерському русі після протестних подій 2013–2014 рр. в Україні, спрямованому на підтримку тимчасово переміщених осіб, поранених учасників АТО, популяризацію національно-культурної політики пам'яті про подій під назвою Революція Гідності.

Громадянська позиція молоді відображає її усвідомлену участь в житті суспільства, віддзеркалює його свідомі реальні вчинки стосовно оточуючих, у особистому та громадському аспектах, направлених на реалізацію загальнолюдських цінностей при розумному співвідношенні особистих і суспільних інтересів. Особливим компонентом громадянської позиції молоді можна визначити наступні:

- громадянськість (співпричетність особистості до загальних справ держави, психологічне відчуття себе громадянином, повноправним членом суспільства, активна і свідоме включення у проблеми суспільства за наявності певних переконань);

- громадянська відповідальність (вміння і бажання брати на себе відповідальність);

- соціальна активність (свідомі дії, направлені на позитивні перетворення)

Наразі суттєво зростає роль громадської діяльності у вигляді соціально-значимих акцій, конкурсів студентських соціальних проєктів, участь студентів в діяльності громадських організацій. Удосконалення демократичних процесів буде більш успішним, якщо воно стане надбанням молодого покоління, в першу чергу, студентства. Як потенційна, інтелектуальна еліта суспільства, студентство може стати ефективним засобом процесу інтеграції в суспільстві, позначаючи прагнення до його цілісності.

Студентство має зовнішню передумову розвитку лідерських якостей у студентства – це є найбільш організована група. Участь у діяльності органів самоврядування у ВНЗ сприяє успішній соціалізації студента, дозволяє йому зберегти свою індивідуальність, впевненість в собі, розвинути здатність мислити нешаблонно, нестереотипно, сформувати готовність до майбутньої адаптації до майбутньої професії, до зміни профілю своєї діяльності. І в цьому особливо проявляється самореалізаційний, соціокультурний характер студентського самоврядування.

В умовах економіко-політичного стану суспільства, що швидко змінюється, свідомість і поведінка молодих людей, що не мають достатнього життєвого досвіду, нерідко стає об'єктом маніпуляції зі сторони різних радикальних політичних сил. Базові цінності студентів швидше, ніж інших верств суспільства, піддаються трансформації, але саме це робить студентство інноваційним резервом реформаторської частини суспільства. Поряд з тим політична культура сучасної молодого покоління в Україні характеризується певним диформізмом. З однієї сторони молодь не є аполітичною, вона цікавиться політикою, але з іншої сторони її цікавість має інформаційний, а не пізнавальний характер, що супроводжується подальшим засвоєнням та набуттям політичних знань.

Особисті спостереження автора дають підстави стверджувати, що студентство – специфічна соціальна група суспільства, з високим ступенем організованості і згуртованості, наділена високим рівнем професійної і особистісної культури, що проявляє активну увагу до модернізаційних процесів України і, в той же час, проявляє невисокою участь в них. Самоврядування у ВНЗ можна посилювати та видозмінювати, зокрема і в напрямку розвитку гуманістичної культури. Тому доцільно застосовувати технології, що розвивають міжособистісне спілкування, формують узгодженість дій учасників студентського самоврядування, створення творчої атмосфери, регулярно реалізовувати принципи виборності підзвітності керівництва членам колективу, забезпечувати можливість ротації керівництва в рамках колективу і за його ініціативою.

Студентське самоврядування, здійснюючи колективне формулювання цілей і залучаючи молодь у роботу щодо досягнення цих цілей, є також специфічною технологією розвитку кар'єри молоді, дає не тільки соціальний, а й професійний досвід та компетентності у призмі відтворення лідерства. Саме ж лідерство є, передусім, системою відповідальності, готовність сприйняття змін, можливістю проявити перспективне бачення; це актив та ресурс будь-якої організації. Відтворюючи бажання йти за лідером, поряд з

лідером, що засноване на мінімальному примусі, студенти відпрацьовують свою активну життєву позицію. На думку Л. Шигапової, така діяльність неможлива без розуміння цілісності і єдності колективу [266, с. 15]. Це формує вміння поважати один одного, бути толерантним, розвивати емоційний інтелект, розвиває комунікативні вміння, ораторські здібності, навички пояснювати і відстоювати свою позицію, проводити конференції, наради, круглі столи. У лідерів студентського самоврядування виникає розуміння «психології маси», що важливо для діяльності майбутнього політичного лідера. Керівники структурних підрозділів студентських організацій навчаються мотивації, підтримки колективу, поширення соціально та професійно значимої інформації, формують навички управління конфліктами, вміння долати перешкоди, створювати команду. Загалом, у кожного активіста, який взяв участь у кількох періодичних студентських ініціативах формується відповідальність за перспективи колективу, всієї студентської спільноти вишу, динамічно розвиваються навички генерування нових ідей, проектування, планування та контролю за процесом досягнення цілей, цілеспрямованість, мобільність, довіра, рішучість, відкритість до змін, демократизм, оптимізм, уміння реалізовувати приховані організаційні можливості [266]. Через такі особисті та інтелектуально-ділові якості молоді закладається стійка культурна основа для формування громадянськості – вироблення поваги до закону, відданості демократичному суспільству, толерантності, пріоритетності права.

Студентський вік є основним етапом професійно-особистісного становлення та особливо сприяє активному розвитку особистості [266]. Домінуючою тенденцією виховного впливу у самоврядній активності є свідома діяльність студента, що керується критеріями знання, професіоналізму, усвідомленням відповідальності за себе і за суспільство в цілому. Практична складова поетапної школи молодіжного лідерства в рамках діяльності органів студентського самоврядування передбачає, що студент спочатку цікавиться життєдіяльністю колективу, спостерігає за

позицією активістів. З часом може одноразово спробувати виконати громадське доручення, а, у випадку отримання після цього позитивних емоцій, систематично включається в діяльність самоврядного органу. Маючи подальші успіхи активіст набуває авторитету, отримує керівні посади. З часом зрозумівши логіку діяльності організованих структур може працювати над загальною стратегією розвитку студентської організації ВНЗ, що потребує найбільшої відповідальності та проектного мислення.

Розпоряджаючись фінансовими ресурсами органів студентського самоврядування, студентські активісти розвивають ощадливість і господарність. Взаємодіючи з різними молодіжними організаціями поза межами ВНЗ, молодь навчається шукати підтримку в різних соціальних партнерів, що розвиває навички діалогічності, лобіювання інтересів своєї організації.

На думку І. Василенко, самоврядування студентів виконує особливо важливу функцію – прискорення розвитку творчих здібностей студента, через сприяння у прояву його лідерських якостей [36, с. 7]. Лідерські якості дозволяють людині впевнено ставити нові задачі перед собою і оточуючими, визначати ефективні шляхи їх вирішення.

Пересічні студенти в Україні не завжди мають адекватні уявлення про місію, цілі та завдання органів студентського самоврядування. Дослідниця В. Добровольська зазначає, що рівень морально-психологічного стану і студентської дисципліни не повною мірою відповідає цілям і задачам держави та цілям і задачам освіти і виховання в університеті. Виховання студентської молоді здійснюється поки що з недостатньою ефективністю. Знижено рівень відповідальності керівників підрозділів сучасного університету і професорсько-викладацького складу за поточні і підсумкові результати виховної діяльності, а у виховній роботі не повною мірою враховуються як позитивні, так і негативні фактори, що спостерігаються в суспільстві [61]. Наразі адміністрація не всіх вітчизняних ВНЗ на належному

рівні зацікавлена у об'єктивній інформації про реальний стан студентського самоврядування.

У загальному розумінні студентське самоврядування повністю відповідає прагненням значної частини молоді до самореалізації, розкриттю інтелектуального і лідерського потенціалу, прояву ініціативи, підвищенню рівня загальної соціальної самостійності і громадської активності студентів. Серед факторів, що формують політико-правову культуру студентів у ролі одного з головних виступають різні молодіжні об'єднання, успіх яких, в першу чергу, залежить від безпосередньої участі самих молодих людей в їх діяльності. Розвиваючий характер самоврядування проявляється за відповідності форм, характеру цієї діяльності здатностям студентів. Це передбачає потребу виваженого, а не масового залучення молоді до активу студентських організацій.

Як зазначають окремі дослідники, будучи ініціаторами протестних акцій 2013–2014 рр. в Україні, студенти не стали якоюсь провідною їх силою [212]. Відсутність майже будь-якого радикалізму була особливо властива першим протестам Євромайдану, а основною організаційною формою молоді стали мирні ходи по тротуару без перекриття доріг. Дещо згодом, під впливом загальних подій на Майдані студентський протест радикалізувався – моніторинг протестів Центру дослідження суспільства зафіксував вже щонайменше 68 конфронтаційних протестних дій за участі студентів в рамках Євромайдану до кінця 2013 р., пік яких настав після розгону Майдану в ніч на 30 листопада 2013 р. [цит. за 212]. Однак, характерно, що тільки 11 із цих протестних дій проводилися організованими групами. Прикметно, що навіть ці 11 випадків протестів стосуються активності організацій не зовсім студентського, а «загальнореволюційного» спрямування («Відсіч», «Правий сектор»). Основною причиною такої ситуації дослідник М. Слуквін називає нездатність студентських страйкових комітетів на чолі з Студентською координаційною радою (була створена під час протестних акцій 2013 р. учасниками студентських страйкомів Євромайдану ВНЗ Києва та Львова і

взяла на себе відповідальність представляти всіх протестувальників-студентів) ефективно консолідувати навколо себе потенціал рішучо налаштованих студентів [212]. Наша точка зору кореспондується із думкою дослідника, адже, за власними спостереженнями, рішуче налаштовані студенти вдавались до радикалізму в різнобій власними силами, або, як показала практика, долучались до участі у інших, вже не студентських організаціях. Показово було те, що молодь не підтримувала жодної політичної сили.

Символізм системоутворюючого гасла-максими протестних подій 2013–2014 рр. «Слава Україні!» дещо розмивав межі попередніх конфліктів студентів із керівництвом ВНЗ у академічному середовищі. Беззаперечне гасло часто ставило по одну сторону і безправних студентів, і адміністрацію вишів, яка довгий час не бажала адекватно реагувати на їхні права. Така логіка національної єдності іноді негативно впливала на прагматичні дії студентів та зумовлювала їхню нерішучість. Для невідповідної до добре організованих спільних дій молоді виявлявся більш важливим сам факт брати участь у масовому дійстві, ніж систематично добиватися усунення проблем. Окрім того, студентські лідери теж не мали достатньо практичного досвіду керівництва систематичною діяльністю значної кількості молоді, діяли імпульсивно, обмежено, дещо самовпевнено, постійно потребували підказок зі сторони. Молодь була дуже захоплена гаслами, однак не завжди усвідомлювала як пов'язати політичні знання (гасла євроінтеграції) з практикою (проблематикою соціально-економічних умов українсько-європейських відносин).

Цікаво, що рівень самоорганізації студентів збільшувався із почастиванням випадків державного тиску на студентів, що стосувалися прагматичних інтересів, наприклад, загрози втрати стипендії чи виключення з ВНЗ з боку адміністрації ВНЗ за участь у громадському протесті. Як тільки адміністрація ВНЗ починала говорити про образ Європи, – фактично всі підозри студентів зникали. Загалом, як засвідчила практика протестних подій

2013–2014 рр., відсутність широких, сформованих наперед студентських організаційних мереж та комунікацій, негативно впливає на весь протест в цілому. Проте, вагомим результатом участі студентів у подіях Євромайдану, окрім накопиченого соціального та національно-свідомісного капіталу, стало узгодження зі студентами кандидатури нового міністра освіти і науки України. Для здійснення систематичного довготривалого впливу студентів на державну освітню політику потрібно було створити альтернативну студентську інституцію постійної дії, чого зроблено не було.

2.3. Студентське самоврядування як ефективний механізм реалізації державної молодіжної політики

Студентство є частиною народу України, а студентське самоврядування є складовою загального самоврядування як права громади самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України. Державна підтримка молоді у незалежній Україні завжди декларувалася одним із пріоритетів напрямків державної політики.

Стратегія розвитку державної молодіжної політики (2013 р.) визначає такі основні пріоритети державної підтримки молоді: принцип залучення громадських об'єднань, що представляють інтереси молоді, до процесу прийняття центральними і місцевими органами виконавчої влади рішень щодо розв'язання проблем молоді; активізація участі молоді в суспільно-політичному житті шляхом залучення до формування та реалізації державної молодіжної політики; забезпечення участі молоді у розвитку громадянського суспільства [219]. За нормами стратегії, державна молодіжна політика визначає пріоритетність реалізації молодіжних програм та ініціатив, спрямованих на розв'язання актуальних проблем молоді та стимулює участь молодіжних організацій у суспільно-політичному житті країни. Це закладає сприяючу нормативну основу в процес підтримки державою різного типу студентських організацій.

Україна взяла курс на демократизація всіх сфер суспільного життя, ринкові відносини, євроінтеграцію. На цьому шляху виникло немало загроз. Це – як помилки у проведенні реформування країни, які були допущені попередніми урядами так і загроза військової агресії. В таких умовах необхідність і важливість роботи з молоддю на державному рівні очевидні.

У цьому контексті аналіз діяльності студентського самоврядування набуває особливої гостроти. Фактично, мова йде про те, чи сприяє участь у самоврядуванні, чи готує участь у ньому молоді до самостійного життя. Самоврядування студентів як елемент державної молодіжної політики є одним з найбільш оптимальних зрізів для аналізу, тому що у ньому змодельовано процеси, що будуть характерні для майбутніх місць роботи молодих фахівців, але, при цьому, є «право на помилку», тому що ВНЗ, все-таки для більшості студентів не самоціль, а стартовий майданчик.

Відповідно, виконуючи найважливіші соціальні замовлення держави (активізація великих мас молоді, конкретне залучення в політичну, наукову та інша форми діяльності), самоврядування дозволяє молодій людині поекспериментувати зі своїм часом, здібностями до управління, налагодженню комунікативних зв'язків, самоорганізацією. Особливу значимість на зазначений процес накладає та обставина, що якщо родина і школа закладають основи особистісної своєрідності молоді людини і формують стереотипи його її поведінки в майбутньому, то остаточне становлення особистості відбувається в студентські роки.

На сьогоднішній день в Україні можна відмітити позитивну тенденцію – поступового поширення самоврядних початків у навчальному процесі і навчально-дослідницькій роботі у сферу поза ВНЗ – у процесі участі у місцевому та державному управлінні. При цьому важко оцінити, що важливіше, конкретна пропозиція молоді до формулювання державних програм, висловлена у громадському обговоренні чи готовність студента зайняти активну громадянську позицію. Тому, на нашу думку, важливо постійно продовжувати процеси оптимізації студентського самоврядування у

виховному і освітньому просторі ВНЗ – як важливого фактору формування самореалізаційних механізмів особистості сучасного студента. Концепція самореалізації розглядає самоврядування як ступінь реалізації сутнісних сил особистості, її потреб, здатностей і інтересів у різних сферах і формах соціальної діяльності [160, с. 11]. Таким чином, особистість реалізує властиві їй соціальні якості посередництвом власної діяльності. Самореалізація є практичним здійснення «самоделі» особистості і, одночасно, джерелом її наступної зміни, адже у цьому процесі людина відкриває в собі нові здатності і таланти через принципи студентського самоврядування – вільного вибору форм і способів позааудиторної діяльності, інтеграції загальнокультурних знань, відкритості соціального партнерства, орієнтації на набуття практичного досвіду у соціальному житті, доступності, динамічності, варіативності.

Отримання освіти є найважливішою метою студентського призначення. У відповідності з Законом України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 р.: «Освіта – основа інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства і держави. Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу суспільства, підвищення його освітнього рівня, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями» [76]. Отже, у Законі мова йде не тільки про функціональний підхід до визначення майбутньої еліти нації (головною ознакою якої визначають соціальний статус людини, її місце і роль у системі владних управлінських структур), а й про ціннісний підхід (визначальною ознакою якого є духовні цінності, освіта, мораль, воля, здатність брати на себе провідну, відповідальну, консолідуючу роль у забезпеченні стабільного демократичного розвитку суспільства) [228, с. 183].

Дослідниця К. Потопа вказує на проміжний стан студентів між тими соціальними групами, до яких вони належали до вступу у ВНЗ, й інтелігенцією, ряди якої вони поповнять тільки після закінчення навчання. Множинність у підходах до розуміння студентської молоді як специфічної соціальної групи не виключає, а скоріше зумовлює необхідність дослідження залучення студентської молоді в процеси самоврядування.

Останнім часом, на зміну апатії, аполітичності, байдужості в студентському середовищі приходять прагнення до участі в різних формах державного будівництва, формування громадянського суспільства, у тому числі, і участь у студентському самоврядуванні, соціально-орієнтованій діяльності. У цьому зв'язку ми вважаємо за необхідне розкриття на теоретичному рівні сутності студентського самоврядування, характерних особливостей його основних суб'єктів і опис тієї специфічної ролі, що грає студентське самоврядування як соціальний інститут у формуванні ціннісних орієнтацій потенційної еліти нації в сучасному ВНЗ [166; 234; 267].

На 2014 р. в Україні за даними Державної служби статистики нараховувалось 803 вищих навчальних закладів. З них – 478 ВНЗ I-II і 325 ВНЗ III-IV рівнів акредитації. Щорічно зростає кількість бажаючих одержати вищу освіту. З огляду на, що еліта українського суспільства (на думку академіка В. Андрущенка «прийнято розрізняти політичну, економічну, управлінську, наукову, мистецьку та іншу еліту» [4, с. 358]) майже на 100% складається з тих, хто має вищу освіту, можна без перебільшення вважати, що майбутнє держави, його кадровий потенціал формується вже зараз у ВНЗ.

Організація й ефективне використання потенціалу студентства дозволяє не тільки вирішувати проблеми становлення особистості молодої людини, як представника потенційної еліти нації, але і направити енергію молоді в конструктивне русло, створити механізм включення студента в систему суспільних зв'язків і його гармонійній соціалізації.

Останнє десятиліття характеризується докорінною трансформацією поглядів суспільства на співвідношення суспільного й особистого добробуту.

Від того, які цінності сформовані у сьогоднішніх студентів, до чого прагне сучасна молодь і яку участь вона приймає в державному будівництві залежить те, якою буде Україна через кілька років. Це вже питання державної політики.

Зауважимо, що вакуум у сфері роботи з молоддю за останні роки створив передумови для появи значної кількості молодіжних об'єднань, орієнтованих на роботу зі студентами. Однак, деякі з них сконструйовані під конкретні кон'юнктурні запити політичних партій, громадських рухів або впливових лобістів, тому не можуть бути основою для створення єдиної державної системи роботи зі студентством. Говорити про можливість реалізації державної молодіжної політики стосовно студентів можна, лише спираючись на загальнодержавну систему роботи зі студентством. Базис для подібної системи вже існує – це система вищих навчальних закладів, як визначає «Національна доктрина розвитку освіти України в XXI столітті» [155].

Сучасна вища освіта поряд із професійною підготовкою фахівця повинна готувати керівників різних рівнів. Студент має отримувати знання, необхідні для володіння основами «науки управління», тобто приймати управлінські рішення керуючись принципами загальнолюдської моралі. У молоді необхідно сформувані моральні, духовні і культурні цінності, етичні норми і загальноприйняті правила поведінки, створювати умови для творчої самореалізації особистості, формувати лідерські якості, якості нової (відмінної від сучасної) державно-мислячої еліти [56].

Зауважимо, що як сучасна школа так і ВНЗ не дають достатньої підготовки в галузі засвоєння практичних навичок організаційної, управлінської поведінки. Студентське самоврядування, як одна з форм діяльності студентів, покликано вирішити ці задачі. Студентське самоврядування – це засіб реалізації творчої активності і самодіяльності в навчально-пізнавальному, науково-професійному і культурному просторі

ВНЗ, тому є одним важливих чинників становлення дійсно нової, державно мислячої, національно-патріотичної еліти [193].

Після зруйнування системи ВЛКСМ студентське самоврядування в незалежній Україні будувалося на основі звернення до дореволюційного періоду розвитку студентського самоврядування. Питання пошуку найбільш ефективних моделей самоврядування з урахуванням модернізації вищої освіти в Україні, надання і законодавчого закріплення довгоочікуваної автономії ВНЗ знову стали предметом пильної уваги з боку студентства [95; 97]. На початку 90-х рр. ХХ ст. у більшості ВНЗ України був узятий курс на підняття ролі студентських профспілок, як можливої на той час, форми об'єднання студентів. Основною діяльністю студентських профспілок були, а багато в чому і залишаються, соціальні функції, якими їх наділила держава: розподіл санаторно-курортних путівок, проїзних квитків, соціальних стипендій і надання матеріальної допомоги з кошторису держбюджету [241].

Україна у травні 2005 р. приєдналася до Болонського процесу. Одним із принципів Болонського процесу є активна участь студентів як партнерів в управлінні якістю освіти. Зокрема, у документах Болонського процесу відзначено, що «студенти повинні брати участь і впливати на організацію і зміст освіти в університетах й інших навчальних закладах. Наголошується, що «важливим постає питання самостійності студентів, рівня їхньої самоорганізації. Усі зміни у вищій школі відбуваються, щоб задовольнити вимоги студентів (суб'єкта і об'єкта освіти) до освіти. Тому одне з питань, які порушує європейська спільнота. – розширення участі студентського загалу у процесах управління університетів, заохочення студентів до вирішення питань умов життя та навчання в закладах освіти, якості освіти. Це є одним із пріоритетів Болонських домовленостей» [60, с. 242].

Усі заходи в рамках Болонського процесу спрямовані на створення оптимальних умов для професійної підготовки студентів. Інструменти, що дозволяють враховувати точку зору студентів при вирішенні тих або інших проблем вищої освіти, різноманітні. Це і представництво студентів у вчених

радах ВНЗ, і систематичне анкетування студентів з метою з'ясування їхньої задоволеності рівнем викладанням, а також врахування їхніх різноманітних рекомендацій і побажань, сприяння адміністрації ВНЗ в організації і функціонуванні органів студентського самоврядування.

Основним документом для організації самоврядування у вищому навчальному закладі є Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. Закон проголошує принципи державної політики в сфері освіти: гуманістичний характер освіти, пріоритет загальнолюдських цінностей, життя і здоров'я людини, вільного розвитку особистості. Виховання громадянськості, працьовитості, поваги до прав і свобод людини, любові до навколишньої природи, Батьківщини, родини. У поняття «освіта» на перше місце поставлене виховання. А виховний ефект, у освітньому просторі досягається швидше, якщо особи, що навчаються, включені в процес реального самоврядування [75].

Правові основи студентського самоврядування закріплені також у таких нормативно-правових актах: Наказі МОН України «Примірне Положення про студентське самоврядування у вищих навчальних закладах України», «Національній доктрині розвитку освіти в Україні в XXI столітті». Незважаючи на ряд нормативних актів, що декларують статус органів студентського самоврядування, на сьогоднішній день існує багато проблем у діяльності студентських організацій ВНЗ, що вимагає теоретичного осмислення і практичних рекомендацій вдосконалення системи самоврядних органів.

Однією з перешкод для розширення можливостей студентського самоврядування експерти називають відсутність чітких формулювань про самоврядування в Законі України «Про вищу освіту». Фактично самоврядування задекларовано, але не забезпечено повною мірою відповідними документами нормативно-правового і розпорядницького характеру. На практиці це приводить до того, що в ряді ВНЗ діяльність студентських рад носить формальний характер, їхній вплив на прийняття

рішень і можливості контролю за якістю освіти обмежені. У багатьох навчальних закладах не створені відповідні органи, що покликані забезпечити прийняття об'єктивних управлінських рішень і прозорість діяльності в сфері освіти [210, с. 280–283]. І все-таки, незважаючи на те, що конкретної регламентації діяльності студентського самоврядування законопроект не містить, студентське самоврядування є однією з найважливіших задач роботи сучасної вищої школи.

Практика зарубіжних країн, що пройшли довгий шлях становлення системи роботи зі студентством, доводить важливість створення загальнодержавної системи, що координує і підтримує студентське самоврядування у ВНЗ [28; 191]. Об'єднання органів студентського самоврядування у єдину загальнодержавну систему, – на думку професора М. Головатого, – дозволить з одного боку, сформувавши реальний зворотний зв'язок зі студентством і результативно реалізовувати державну молодіжну політику, з іншого боку – створити передумови для конструктивного розвитку студентського руху в країні [53, с. 27].

Формування системи, що дозволяє застосувати отримані в студентському самоврядуванні знання і досвід після закінчення ВНЗ, і затребуваність таких людей у державному управлінні і політиці дозволять розглядати громадську роботу у студентському об'єднанні як початковий етап професійної діяльності в цій сфері. Даний підхід додасть могутній мотиваційний заряд для працюючих у органах студентського самоврядування і дозволить сформувавши ефективний механізм виявлення і вирощування лідерів у молодіжному середовищі. З метою ефективного розвитку студентського самоврядування в рамках відповідних державних структур може бути створений «Центр розвитку студентського самоврядування» з наступними функціями: розробка загальної стратегії розвитку; аналіз ефективності діючих організацій і вироблення методичних рекомендацій з розвитку; організація і проведення заходів (семінари, тренінги, школи активу) для навчання студентського активу і тренерів; надання

консультаційної допомоги; координація діяльності студентських організацій. А створення єдиної загальнодержавної системи студентського самоврядування дозволить працювати зі студентством цілеспрямовано і систематично.

Студентське самоврядування є особливою формою участі студентів в управлінні студентським життям ВНЗ. Ідея студентського самоврядування є специфічною спробою поєднання інтересів особистості в розвитку і самореалізації з інтересами держави – у формуванні дієздатного і свідомого громадянського співтовариства, вищого навчального закладу – у підготовці професійних кадрів для економіки країни і гармонічної соціалізації молоді людини в суспільстві [71; 79; 159].

Характерні риси студентського самоврядування ВНЗ відрізняють його від інших існуючих форм студентських організацій в Україні. Суть ідеї студентського самоврядування відбивають тільки всі принципи разом. Лише система з усіх принципів дає чітке уявлення про сутність студентського самоврядування і визначає його роль і функції у виховній системі та у структурі Державної молодіжної політики. Здебільшого вони відображені у Листі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту № 1/9-870 від 08.12.2011 р. «Про обговорення проекту «Концепції розвитку студентського самоврядування в Україні» [193, с. 3–4], щоправда, без детального пояснення таких. Зупинимося на найважливіших, з нашої точки зору, принципах:

1) принцип об'єднання: студентське самоврядування – це добровільне об'єднання студентів ВНЗ з метою спільного вирішення питань з підвищення якості студентського життя. Об'єднання дає їм право брати участь в управлінні студентським життям ВНЗ і використовувати можливості студентського самоврядування для самореалізації і розвитку;

2) принцип добровільності, колегіальності, законності та відкритості: студенти добровільно визначають ступінь своєї участі;

3) принцип самодіяльності, демократичності і формалізації: діяльність студентського об'єднання визначається єдністю місії, цілей, задач і

організаційної структури, формалізованих у Статуті студентського самоврядування. Статут є основним законом студентського об'єднання і приймається Конференцією студентів ВНЗ;

4) принцип державності: студентське самоврядування здійснює свою діяльність відповідно до державної молодіжної політики України і розглядається як один із компонентів виховної діяльності;

5) принцип фокусу уваги: фокусом уваги студентського самоврядування є розвиток особистості студента і студентського життя всередині ВНЗ;

6) принцип системності: студентське самоврядування будує свою діяльність на системній основі. Системний підхід до реалізації державної молодіжної політики розглядає студентське самоврядування як інструмент реалізації виховної функції ВНЗ. У даному контексті «системний» має на увазі, що ми розглядаємо університет як елемент державної системи роботи з молоддю, а студентське самоврядування як елемент системи ВНЗ і інструмент реалізації його виховної функції і державної молодіжної політики загалом. Системний підхід до побудови студентського самоврядування передбачає розуміння діяльності студентського об'єднання як цілеспрямованого, систематичного і регульованого процесу функціонування і взаємодії структурних підрозділів студентського самоврядування для досягнення статутних цілей. Системний підхід до розвитку особистості має на увазі, що студентське самоврядування прагне до гармонічного розвитку особистості і формуванню в студентів уміння сприймати і вивчати явища та процеси в їхніх взаємозв'язках з урахуванням причинно-наслідкових закономірностей;

8) принцип виборності та періодичної змінюваності органів і посад, варіативності і динамічності структури органів студентського самоврядування: керівні органи студентського самоврядування формуються на виборній основі;

9) принцип відкритості і публічності. Студенти, обрані в керівні органи студентського самоврядування, присягають на служіння його місії, цілям і задачам як визначальним орієнтирам діяльності студентського об'єднання;

10) принцип представництва і систематичної звітності органів самоврядування перед колективом. Студенти, обрані в керівні органи студентського самоврядування, виконують свої функції, діючи від імені, з доручення й в інтересах студентів ВНЗ;

11) принцип різноманітності форм студентського самоврядування на всіх рівнях: студентське самоврядування самостійно визначає порядок свого функціонування і не залежить у своїх рішеннях від адміністрації ВНЗ, державних органів та інших осіб;

12) принцип корпоративності. Студентське самоврядування є частиною корпоративної культури ВНЗ і не може існувати поза ВНЗ. Студентське самоврядування нерозривно пов'язано з історією, цінностями, традиціями ВНЗ;

12) принцип партнерства. Стратегічні основи взаємодії студентського самоврядування й адміністрації ВНЗ носять партнерський характер і закладаються у Статуті ВНЗ і Статуті студентського самоврядування. Детально взаємини сторін визначаються в Угоді, що укладається між студентським самоврядуванням і адміністрацією ВНЗ;

13) принцип організаційного проектування: структура студентського самоврядування формується на основі статутних цілей і задач об'єднання з обліком сформованої організаційної структури ВНЗ. Структура студентського самоврядування може бути проекцією адміністративної системи керування ВНЗ там, де це можливо і необхідно;

14) принцип інтеграції і диференціації педагогічного керівництва та студентського самоврядування: студентське самоврядування організаційно інтегроване у структуру ВНЗ і конструктивно взаємодіє з адміністрацією ВНЗ на всіх рівнях управління ВНЗ;

15) принцип єдності і цілісності: більшість студентських об'єднань, що функціонують у ВНЗ, є суб'єктами студентського самоврядування і здійснюють свою діяльність у правовому полі студентського самоврядування відповідно до Статуту студентського самоврядування;

16) принцип ресурсного забезпечення: студентське самоврядування для здійснення своєї статутної діяльності використовує організаційні, матеріальні, інтелектуальні, інформаційні й інші ресурси ВНЗ відповідно до прийнятого порядку взаємодії між студентським самоврядуванням і ВНЗ, а також правовими і нормативними документами, що регулюють взаємодію між ВНЗ і студентським самоврядуванням;

17) принцип розвитку: зі становленням організаційної культури, нагромадження досвіду і традицій студентське самоврядування може у встановленому порядку набути широкі права і прийняти на себе обов'язки юридичної особи, а також трансформуватися, відповідаючи на реальні запити часу.

Таким чином, ВНЗ за своїм статусом зобов'язані не тільки професійно готувати дипломованих фахівців, але й виховувати різнобічно розвинутих громадян, формувати у них якості національно-державної, управлінської і патріотичної еліти. Сучасні українські ВНЗ мають всю необхідну інфраструктуру, організаційні й кадрові ресурси, що дозволяє впроваджувати довгострокові і багатопланові виховні проекти для вирішення цієї задачі. Ефективне використання цієї переваги дозволить розглядати вищу школу як опорний пункт загальнодержавної системи реалізації молодіжної політики. А студентське самоврядування, яке форматується на принципах гуманізації та встановлення суб'єкт-суб'єктних партнерських стосунків між адміністрацією та студентським самоврядуванням, між професорсько-викладацьким та студентським колективами буде сприяти отриманню якісної освіти, вихованню лідерських та організаційних якостей, сприяти соціальній активності та громадсько-патріотичній свідомості нової еліти нації.

Потенційно вищий навчальний заклад має всі умови для реального багаторічного впливу на студентів, що дозволяє впроваджувати довгострокові і багатопланові виховні проекти. Розгляд ВНЗ як опорних пунктів загальнодержавної системи реалізації молодіжної політики має на увазі активізацію виховної функції вищого навчального закладу. Традиційно це передбачає посилення виховного впливу адміністрації ВНЗ на студентство. Активна виховна робота стає актуальніше в умовах поширення динамічних політичних змін як в Україні, так і у всьому світі.

В умовах зменшення фінансування і зростання конкуренції, пріоритетною для українських ВНЗ стає задача підготовки висококваліфікованих фахівців, що затребувані ринком. Успішне ринкове функціонування вищої школи вимагає формування адекватної системи зворотного зв'язку зі студентством для гнучкої реакції на швидку зміну зовнішнього середовища і кон'юнктуру ринку. Аналіз досвіду роботи зі студентами в останні роки показує, що усе більш помітно змінилася парадигма мислення молоді. Мова йде про те, що пріоритет особистого успіху і самореалізації над суспільним благом став нормою. Молода людина добре знає, що має право вибору і нав'язати їй чужу точку зору через тиск неможливо. У цих умовах прямі директивні методи виховної роботи вже не працюють.

На сьогоднішній день співробітництво адміністрації ВНЗ та організованого студентства є важливим чинником розвитку демократичних форм управління в системі вищої освіти. При цьому актуальною задачею стає встановлення ролі кожної зі сторін з метою їхньої ефективної взаємодії. Об'єднання, організація студентів, спрямування їхніх зусиль на вирішення проблем налагодження життя усередині ВНЗ, що і визначає поняття студентського самоврядування, формує величезний невикористаний до цього ресурс творчої інтелектуальної енергії студентства, коли ціле є більше за значимістю за суму складових його частин. Безумовно, це змінює уявлення про традиційну роль адміністрації як вихователя і керівника.

Основною задачею адміністрації стає створення необхідних умов для формування й ефективного розвитку самоврядування студентів. Вищій школі в особі студентства потрібно фактично виростити собі висококваліфікованого партнера. Це дозволить у майбутньому адміністрації ВНЗ сконцентруватися над вирішенням адміністративних і господарських питань, а ті проблеми, що легше й ефективніше можуть бути вирішені безпосередньо самими студентами, передати студентському самоврядуванню, на нижчий операційний рівень управління.

Активна участь студентів в управлінні ВНЗ розширює сферу застосування здібностей і умінь студентів, дає кожній молодій людині можливість розвинути таланти, виявити ініціативу, знайти справу по душі (від організаторської діяльності до участі в спортивних секціях, науково-дослідних об'єднаннях, творчих групах). Адміністрація вишу одержує ефективну систему зворотного зв'язку зі студентством, а значить і гнучкість в управлінні ВНЗ. Студентське самоврядування одержує всі необхідні повноваження і бере на себе відповідальність за управління тими аспектами студентського життя, що орієнтовані на доповнення дій адміністрації в сфері роботи зі студентами. Таким чином, студентське самоврядування стає частиною системи управління вузом, органічно включеної в неї.

Виконання ролі партнера адміністрації в сфері організації студентського життя ВНЗ накладає відповідні вимоги до форми і змісту діяльності студентського самоврядування. З метою надання роботі студентського самоврядування цілеспрямованого і системного характеру, потребує наявності чітких цільових орієнтирів, що відповідають задачам організаційної структури і корпоративної культури студентського активу [216, с. 128]. Органічне вбудовування організаційної структури студентського самоврядування в загальну адміністративну систему управління ВНЗ, на нашу думку, дозволить вибудувати конструктивні взаємини адміністрації і студентського об'єднання, ефективно управляти студентським життям.

З метою ефективної реалізації молодіжної політики держави і представництва інтересів молоді важливо, щоб студентське самоврядування трансливало інтереси студентів ВНЗ і здійснювало керівництво найважливішими аспектами студентського життя. Фокусування уваги студентського самоврядування на пріоритетності вирішення внутрішніх проблем вишу, на нашу думку, дозволить уникнути відцентрових тенденцій і кон'юнктурних розумінь у діяльності студентського об'єднання.

Нагадаємо, що під «студентським самоврядуванням» ми маємо на увазі громадське об'єднання студентства навчального закладу, спрямоване на ефективні організаційні рішення і на системну організацію студентського життя ВНЗ при конструктивній взаємодії з адміністрацією на всіх рівнях управління. При цьому студентське самоврядування є універсальним виховним механізмом, який заснований не на примусі і зовнішньому тиску, а на вільному волевиявленні і внутрішньому усвідомленні студентами необхідності цілеспрямованої роботи із самовдосконалення. Працюючи в організованому студентському колективі, молода людина вчиться бути самостійною, приймати рішення, дотримуватися субординації. Така практика діяльності студента створює передумови для гармонічного вбудовування його в систему соціальних відносин. При цьому традиційна модель взаємин адміністрації і студентського колективу «вихователь-учень», трансформується у партнерські взаємини, де адміністрація бере на себе роль старшого партнера-тренера і надає необхідні ресурси (матеріальні, організаційні, інформаційні) для ефективного функціонування студентської організації. Таким чином, основна ідея розробленої концепції зводиться до наступного. Робота з молоддю у ВНЗ будується на збалансованій системі взаємин студентського самоврядування й адміністрації. Концептуально характер цих взаємин може бути закріплений у Статуті ВНЗ і Статуті студентського самоврядування, а детально – в Угоді сторін.

У розробленій в НПУ імені М.П. Драгоманова Концепції визначені методи і форми вибудовування взаємин між студентським самоврядуванням і

адміністрацією ВНЗ через призму таких організаційних характеристик студентської організації як визначення колективних цілей, організаційна структура і кадрова політика. Формування цілей є найважливішою функцією менеджменту і має першочергове значення при формуванні будь-якої організації.

Формулювання цілей студентського самоврядування є базисом для подальшого вироблення стратегії розвитку і структури студентського об'єднання. Мета визначає соціально значимий орієнтир студентського самоврядування, детермінує його призначення. Напрямки функціонування і конкретний кінцевий стан студентської організації, до якої в кожен момент прагне об'єднання, фіксується у вигляді його цілей з наступною деталізацією на задачі.

Розвиток студентського самоврядування є соціально значимим напрямом вищої освіти. У ВНЗ створені необхідні умови для залучення студентів до саморозвитку, готовності до самовизначення у соціумі. Розгляд студентського самоврядування як інструмента реалізації молодіжної політики держави фокусує увагу студентського об'єднання на організації студентського життя усередині ВНЗ для ефективної реалізації виховних програм. Важливою задачею при реалізації функції формулювання цілей студентського самоврядування є виявлення і встановлення балансу інтересів усіх груп, залучених до функціонування ВНЗ. Всередині ВНЗ зазвичай виділяють три основних групи впливу: адміністрація, професорсько-викладацький склад і студентський колектив. Інтереси адміністрації можна сформулювати в такий спосіб: створення механізму реального впливу на студентів; отримання зворотного зв'язку для удосконалювання навчального процесу; формування гордості, патріотичного відношення до ВНЗ; підготовка адміністративних і науково-педагогічних кадрів, нової еліти нації.

Інтереси професорсько-викладацького персоналу обумовлені потенційними можливостями студентського самоврядування з покращення організації педагогічного процесу, в основному, в частині створення умов

для набуття додаткових навичок і вмінь. Студенти, у свою чергу, зацікавлені не тільки в одержанні знань з обраної спеціальності, але й у спілкуванні, дозвіллі, набутті організаційного досвіду роботи, зв'язків, комунікаційних навичок і можливості самореалізувати свій внутрішній потенціал через участь у різних секціях, клубах і т.д. На наш погляд, оптимальне поєднання інтересів перерахованих вище суб'єктів при постановці мети студентського об'єднання повинні бути поставлені таким чином, щоб у них відображався конструктивізм [149, с. 29–35].

З метою різнобічного розвитку особистості студента студентському самоврядуванню важливо мати функціональні підрозділи, що забезпечують реалізацію студентського потенціалу з питань навчання, організації культури і дозвілля тих хто навчається, вирішення соціально-побутових питань, питань науки і спорту. Такими функціональними підрозділами студентського об'єднання можуть бути комітети, які здійснюють діяльність з важливих для студентського життя ВНЗ напрямкам, координують діяльність студентського самоврядування за цими напрямками у цілому. Звичайно, кінцевим об'єктом управління адміністрації, професорсько-викладацького складу і студентського об'єднання є конкретний студент. Тому важливо, щоб усі спрямовані на нього управлінські впливи були несуперечливими. Це можливо тільки при синхронізації управлінських сигналів за сумісними каналами. Тривалий час в Україні студентство не було залучено у безпосереднє вирішення у багатьох проблем через відсутність реальних механізмів і розвинених авторитетних молодіжних структур, а можливості впливу молоді на владу були суттєво обмежені. Це зумовило відмежування студентів від участі в процесі прийняття адміністративних та управлінських рішень і у межах ВНЗ. Однак, організаційна структура студентського самоврядування, вибудовуючись під цільові орієнтири студентського об'єднання може стати дієвою лінійно-функціональною системою управління, що з метою ефективної взаємодії зі сформованою адміністративною системою управління формується як її проекція.

За даними соціологічних досліджень, лише невеликий відсоток молоді вважають державну молодіжну політику ефективною [150]. Значний показник недовіри молоді відслідковується до політичних інститутів – саме через їхню неефективну діяльність і декларативність щодо вирішення проблем студентства. На нашу думку, молодь почне освоювати політичні знання тоді, коли насправді відчує свою роль та місце в суспільно-політичному житті. Наразі зацікавленість політичними подіями студентів відповідна тому, як вони впливають індивідуально на життя молодої людини.

Соціологічні дослідження показують, що студентство пов'язує свої світоглядні позиції не з інтересами якоїсь однієї партії, а орієнтується на загальнолюдські цінності. Хоча електоральна поведінка молоді завжди акцентувалася на нових партіях і лідерах. Студентство у своїй більшості завжди орієнтувалося на підтримку тих політичних сил, які пропонували зміни, тому, могло стати вразливим для маніпулятивних впливів таких. Залучення студентів у суспільно-політичне життя є сприяючим фактором розвитку громадянського суспільства і нормалізації (стабілізації) соціально-політичної обстановки в країні. Через пошук ефективних шляхів участі студентів в соціально-політичному житті молодь стає більш політично обізнаною, а, отже, дає більш позитивну оцінку демократії.

Досить поширеним серед громадськості є стереотип, що молодь сама по собі демократична і зі зміною поколінь держава все більш демократизуватиметься сама собою. Проте, на думку віце-президента Національного фонду підтримки демократії (США) Н. Дюк, старше покоління не повинно бути пасивним щодо підтримки молоді і вважати, що молодь так чи інакше принесе із собою позитивні трансформації. Дослідниця вважає, що молодь може бути і недемократичною. Тому старше покоління повинно їй не лише надавати можливості реалізувати себе, а мати з нею такий собі компроміс, щоб енергія молодих людей входила у політику і змінювала її у позитивному напрямку [150].

Як зазначає Н. Дюк, за 20 останніх років, стало очевидним, що молодь відіграє визначну роль у впровадженні демократії, в той час як її політична активність у різних країнах мала різну підтримку. У Росії у 90-ті рр. ХХ ст. молодих людей запрошували на посади у вищих ешелонах влади, тому всі чиновники навколо Б. Єльцина були молоді. В Україні хоч у 1990 р. відбулися студентські протести під назвою Революція на граніті, але після неї у Верховній Раді України була тривалий час заблокована можливість для молоді взяти участь у виборах, через введений віковий ценз до 25 років. В Азербайджані перший незалежний уряд був також більш-менш демократичний і об'єднував багато молодих людей. Проте проіснував він недовго, а з приходом Г. Алієва почалась реконструкція комуністичної еліти і утвердження тези, що молодь не придатна до політики [150]. Причому як в Азербайджані, так і в Україні молодих людей не допускала до політики не тільки влада, а й опозиція. Відтак молодь в цих країнах зневірюватися в своїх силах, маргіналізувалася. Розчарованою сьогодні відчувається й українська молодь, яка брала участь у подіях Революції на граніті та Помаранчевої революції [150].

Директор фонду «Демократичні ініціатив» І. Бекешкіна підтвердила думку, що нинішня українська молодь «просякнута» духом негативізму й не довіряє абсолютно усьому – ані політикам, ані силовим структурам, ані соціальним: «Коли ми порівняли результати опитування в Україні, Азербайджані та Росії, зроблені наприкінці 2009-го – на початку 2010 р., то побачили, що українці дуже відрізнялися своїм критичним ставленням не тільки до всіх політичних, а й до соціальних інститутів – навчальних закладів, медичних установ, страхових компаній, банків». Соціолог каже, що в неї була гіпотеза, що цей негативізм підвищився напередодні президентських виборів 2010 р., коли критичність загалом завжди зростає. Однак, експерт відзначила, що з часом цей відсоток недовіри не лише не впав, а навпаки зріс. «Наступні опитування, проведені у 2011 р., показали, що негативне ставлення молоді до державних інститутів ще більш

зросло, особливо ж – до правоохоронних органів – міліції, судів, прокуратури», – наголошує експерт [150]. Стабільно високою у молоді залишається довіра до церкви, дещо менше вони довіряють ЗМІ.

Однак, як зазначає І. Бекешкіна, опитування виявило й позитивні зміни в настроях молоді. Дуже позитивно змінилося ставлення молоді України до цінностей демократії та свободи, набагато більше стало в Україні молоді, яка бажає мати в країні розвинений демократичний політичний режим. У дилемі «свобода або достаток» серед молоді переважають цінності свободи. І. Бекешкіна переконана, що молодий вік не завжди є гарантією демократичності, але демократія все одно більш вигідна молоді і треба, щоб молодь це усвідомила. «Демократія – це рівні права, можливість конкурувати за певні посади, це немонополізованість влади, де є нормальні ліфти для розростання. І тоді у молоді з'являється шанс. У недемократичному суспільстві в молоді шансів немає взагалі. Демократія – це справа молодих і справа, за яку молоді мають боротися», – наголошує експерт [150].

Керівник політичних програм Українського незалежного центру політичних досліджень С. Конончук відзначає, що сьогоднішня молодь більш критично сприймає ідеологічні настанови, які поширюються з боку держави та політиків. «Молодь дуже критично налаштована сьогодні також до того інформаційного середовища, в якому вона живе, – наголосила експерт, – і особливо вражаючим є контраст між тим, що поширюється як ідеологія держави, і тим, що викладається у ВНЗ та школах, і тим, які цінності насправді переважають у суспільстві. Існує значний контраст між практикою, яку молодь обирає для себе, і між тими ідеологемами, які поширюються з боку держави» [150]. С. Конончук акцентувала увагу на тому, що нинішня молодь має проблеми адаптації в своїй державі: «Якщо раніше більшість молоді орієнтувалась на те, щоб здобути хорошу професію і стати керівником, космонавтом, навіть героєм... То сьогодні багато хто з молодих людей орієнтується на те, щоб покинути Україну, будувати своє професійне і особисте життя за межами держави». Експерт переконана, що

причиною критичного налаштування сучасної української молоді є її неспроможність реалізувати свої цінності в своїй країні. «Це не дуже радісний факт і є викликом для нашої держави, – зазначає С. Конончук. – Адже постає питання, з ким щось негаразд – чи з нашою молоддю, чи із нашим суспільством, яке породжує такий негативізм» [150].

Голова Української асоціації студентського самоврядування Є. Щепетильникова вважає, що молодь сьогодні присутня як в політичному, так і в громадському житті, але все ж таки більше тяжіє до громадської активності через те, що молодь бачить більшу віддачу від своєї громадянської активності [150].

Процесові соціалізації студентської молоді, багато в чому, сприяють такі соціальні функції вищої школи, як:

- функція відтворення соціальної структури (соціальна);
- підготовки до праці за відповідною спеціальністю (професійна);
- передача знань і культури новим поколінням (гуманістична);
- функція виховання політичної культури, уміння аналізувати те, що відбувається у світі (політична) й інші [73, с. 99–100].

Зміна змісту діяльності студентського самоврядування – полягає в тому, що воно набуває соціально-практичний характер, обумовлений необхідністю свідомого відповідального ставлення студентів до можливостей і перспектив своєї професійної і лідерської самоорганізації та участі у соціальному управлінні. Випускники, у яких сформована потреба у реалізації лідерських прагнень будуть користуватися попитом на ринку праці. На думку І. Тимерманіса, однією із функцій вищої школи є політична, поряд з професійною, гуманістичною, виробничою [235, с. 9]. Тому, самоврядування готує студентів до відповідальної соціальної активності через погодженість індивідуальних та колективних цілей.

Студентство є особливою соціальною групою, якій виразно властиві загальні риси всього молодого покоління, і його представники мають особливу сприйнятливості, піддатливістю, здатність до освоєння величезного

поток інформації. Але, разом з тим, цей же період життя характеризується і критичністю мислення, прагненням дати будь-якому явищу власну оцінку, небажанням приймати що-небудь на віру, пошуком оригінальних рішень. Критичність нерідко переходить у крайній негативізм, нігілізм, зневагу до авторитетів. Найчастіше для молодіжної свідомості характерні зайва категоричність і завищена вимогливість [37; 38].

Розвиток лідерських якостей студентів у діяльності студентського самоврядування дозволяє досягти успіхів у підготовці вискоєфективних молодих лідерів, готових гнучко й у випереджувальному режимі реагувати не тільки на запити суспільства і потреби держави, але і на глобальні тренди розвитку людства.

Сучасна молодь залишається слабо проінформованою щодо питань молодіжної політики (ступінь володіння знаннями про нормативно-правові акти державної молодіжної політики, діяльність органів влади у справах молоді, роботу громадських молодіжних формувань та об'єднань на вузівському, регіональному, державному рівнях), і, напевно, функція органів студентського самоврядування полягає в тому, щоб ознайомити молодь з можливостями підтримки, які їй надає держава. Для цього слід продумати комплекс регулярних заходів. Тому розуміння визначної ролі молоді у впровадженні демократії наразі змінює акценти державної молодіжної політики у напрямку витворення інноваційних практик всебічної підтримки студентського самоврядування.

Висновки до другого розділу

Студентське самоврядування у сучасних ВНЗ є школою розвитку молодіжного лідерства. Лідерські якості студентів – складне багатомірне утворення, що формується під впливом навчального-виховного середовища ВНЗ на основі реалізації лідерської поведінки кожного студента.

Основними умовами, що дозволяють розглядати студентське самоврядування як фактор розвитку лідерських якостей студентів є: вплив на систему мотиваційно-ціннісних орієнтацій студентів. Це сприяє у формуванні лідерської позиції кожного студента, цілеспрямованому залученні студентів у спеціально організовану діяльність студентського самоврядування, розробці і впровадженню в діяльність органів студентського самоврядування сучасних технологій, тренінгів, проєктів, що сприяють розвитку лідерських якостей студентів, набуття досвіду лідерської поведінки і відповідальності лідера за ухвалення рішення і їхню реалізацію; реалізація безперервного моніторингу розвитку лідерських якостей студентів у діяльності студентського самоврядування.

Студентське самоврядування виконує специфічну функцію в загальній структурі реалізації державної молодіжної політики. Своєрідність цієї функції полягає в тому, що на відміну від більшості громадських молодіжних організацій, студентські ради орієнтовані на комплексне громадське залучення молоді в різні форми активної діяльності, створюючи тим самим соціально-активну верству суспільства, майбутню еліту нації.

Державна молодіжна політика у питаннях громадянського та політичного виховання молоді вимагає концентрації на трьох ключових напрямках: на цілісній системі політичної соціалізації студентства, що включає, в тому числі, безпосередню підтримку органів ВНЗ студентського самоврядування як первинних громадських об'єднань тих, хто здобуває освіту та на соціальній підтримці студентства, особливо у сфері охорони здоров'я, науці і підтримці молодих сімей. Створення програми послідовних заходів щодо підвищення рівня політичної грамотності та електоральної культури, розширення інформаційних каналів та каналів новин студентськими рубриками та телебаченні та радіо, молодіжних сторінок у регіональних газетах, Інтернет-сайту, активізації діяльності політичних організацій по роботі зі студентами, інші заходи сприяння у розвитку необхідної інфраструктури органів студентського самоврядування у ВНЗ.

РОЗДІЛ 3

НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СТУДЕНТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕЛІТИ

3.1. Сучасні практики та ресурси розвитку студентського самоврядування у формуванні демократичної культури національної еліти

Студентське самоврядування – це активна форма організації життєдіяльності студентів, що сприяє розвитку їхньої самостійності в прийнятті рішень і відповідальності за отримані результати щодо досягнення суспільно і особистісно значимих цілей. Демократичний характер студентського самоврядування визначається сукупністю принципів, що відображають специфіку управлінської діяльності студентів: добровільності, партисипативності, субсидіарності, амбівалентності ціннісних орієнтирів, спільного організаційного проектування, кооперації із соціальними партнерами, фокусування уваги і вибору пріоритетів, корпоративності й ідентифікації студентів з організацією.

Студентське самоврядування у сучасній науці розглядається дослідниками: як специфічний вид діяльності; метод формування колективу; принцип діяльності громадських організацій і як засіб виховання громадськості; спосіб організації життєдіяльності студентських колективів [266, с. 10]. Надання вищим навчальним закладам нових функцій сприяє реалізації творчого потенціалу студентської молоді. Відзначимо, що самостійну, творчу особистість формує тільки самостійна творча діяльність, побудована на основі самоврядування. А це у свою чергу лише підкреслює те, що студентська молодь є суб'єктом соціальної дії [6], ознаками якої є:

- демократизація вищої освіти [217; 218];
- зміна технології навчання (інтеграція освіти, науки і виробництва, науково-технічна революція вимагають формування особистості, що вміє

орієнтуватися в потоці соціальної інформації, професійно працювати з людьми, реально включити студентство в управлінську діяльність і дає можливість формування майбутніх організаторів виробництва) [143; 210];

- зростання молоді в житті суспільства (на зміну старшій віковій групі приходять більш активна вікова група, схильна як до стихійних проявів активності, так і до позитивно-орієнтованої зміни механізмів мислення і поведінки. Однак недостатній життєвий досвід, незрілість світоглядних уявлень часто не дозволяють цій частині молоді направити свою активність у соціально прийнятне русло) [214, с. 99–108].

Поряд із спільними рисами, що відображають соціальну поведінку, психологію, систему ціннісних орієнтацій молоді як соціально-демографічної групи суспільства, студентство характеризується і цілим рядом специфічних атрибутивних ознак, наприклад, мобільність, велика інтенсивність спілкування, а головне – спільний вид діяльності – навчання в навчальних корпусах, зосередження у міських центрах ВНЗ, розміщення значної частини в гуртожитку, повсякденне спілкування в студентських групах [5, с. 3–11].

Сучасні практики студентського самоврядування у вітчизняних ВНЗ у першу чергу передбачають використання його потенціалу у соціокультурній площині як засіб формування демократичних цінностей у молоді. Так, колектив Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка вважає ядром виховного простору вишу відносини взаємодії і співробітництва між студентом і викладачем, що складаються в межах цього простору. Від того, який їхній характер, якою мірою вони гуманістичні, залежить ефективність, дієвість виховання у ВНЗ. Адміністрація вишу переконана, що формуванням і розвитком відносин у ВНЗ можна управляти через створення, культивування гуманістичних відносин [225, с.132].

У Ніжинському державному педагогічному університеті ім. М. Гоголя проблему формування єдиного виховного простору ВНЗ розглядають у руслі створення соціально орієнтованої системи інтегрованої неперервної освіти. Дана проблема позначається як створення у ВНЗ гуманітарного

(соціокультурного) виховного середовища [225, с. 95]. Системоутворюючою основою виховного простору в Глухівському національному педагогічному університеті ім. О. Довженка є формування корпоративного «університетського клімату» як продукту співробітництва (взаємодії) студентів і професорсько-викладацького складу університету в різноманітних сферах суспільно-організаційної, науково-пізнавальної, духовно-моральної діяльності. Дух корпоративності вважається невід'ємною приналежністю будь-якого професійного співтовариства. Він додає своєрідний і неповторний зміст кожному елементові виховного простору, його результатам, пронизує усі компоненти середовища ВНЗ, забезпечує несуперечність й урівноваженість всіх елементів виховної системи університету. Корпоративний «університетський клімат», будучи засобом практичної реалізації базових принципів сучасного виховання, фундаментальною основою для виховного процесу в системі університетської освіти, містить у собі ідеали, цінності й пріоритети, що утворюють духовний простір університетського співтовариства, відображає особливу роль і статус університету в освітньому просторі, соціальному житті, розвитку науки і культури регіону [120, с. 107–108].

У ході контент-аналіз концепцій виховної роботи ВНЗ із різних регіонів України було зроблено висновок, що створення команд як умова ефективної актуалізації педагогічного потенціалу студентського самоврядування у цих документах практично не згадується, за винятком Харківського інституту фінансів. У концепції виховної роботи цього ВНЗ у переліку основних задач виховання значиться «виявлення лідерів серед студентства і створення умов для формування команди на етапі створення і діяльності студентських рад» [12, с. 149–150].

Досить велика увага в концепціях виховної роботи переважної більшості ВНЗ приділяється проблемі педагогічного супроводу студентського самоврядування. Так, автори концепції Національної металургійної академії України (м. Дніпропетровськ) основою педагогічного

супроводу вважають співтворчість викладачів і студентів. Якщо творчість студента спрямована на зміну світу навколо себе, то творчість викладача – на формування і розвиток студента. Суб'єкт-суб'єктна взаємодія, коли за кожним учасником творчого процесу визнається право і здатність на власне рішення, буде усе більше проникати у викладацьку діяльність і підштовхувати викладачів до актуалізації педагогічного потенціалу студентського самоврядування. А це можливо, якщо процес супроводу буде акумулювати спільну працю, творчість, наукові інтереси, спілкування, особистісні змісти, професійні орієнтації і соціально-значимі ціннісні установки студентів. Головне, що будь-яка форма педагогічного супроводу студентського самоврядування повинна передбачати активну позицію і збереження індивідуального стилю творчості кожного суб'єкта. У концепції Національної металургійної академії України називаються і конкретні форми педагогічного супроводу: навчання студентського активу («Школа лідерів»), проведення круглих столів і семінарів з використанням мозкового штурму, психолого-педагогічна підтримка для «пом'якшення соціально-психологічної напруги» [51, с. 98].

У Запорізькій державній інженерній академії педагогічний супровід бачать насамперед у психолого-педагогічній підтримці, активізації роботи інституту кураторства, у методичному керівництві підготовкою проектів і цільових програм студентських об'єднань і співтовариств, у формуванні методичних рекомендацій з адаптації студентів. Значна роль приділяється також інформаційній і організаційно-управлінській підтримці студентського самоврядування [208, с. 73–75].

У ряді концепцій виховної роботи вітчизняних ВНЗ визначаються основні суб'єкти педагогічного супроводу. Це адміністрація ВНЗ, його підрозділи і, насамперед, інститут кураторів, що сприяє формуванню організованого і згуртованого студентського колективу. Так, у Вінницькому коледжі менеджменту особлива увага звертається на те, щоб робота куратора не йшла в протигагу студентському самоврядуванню, а доповнювала його,

утворювала єдину, демократичну виховну систему. Тут задачею куратора виступає намагання не нав'язати думку, не підмінити студента в його діяльності, а допомогти розібратися й організувати. Найважливішими конкретними напрямками діяльності кураторів є: адаптація першокурсників, допомога студентам у вирішенні їхніх соціально-побутових проблем і організації дозвілля, допомога у формуванні в студентській групі клімату дружби, доброзичливості, згуртованості й взаємної підтримки, усвідомлення приналежності і причетності студентської групи до єдиного співтовариства ВНЗ викладачів і співробітників, об'єднаних єдиною організаційною культурою, однією системою поглядів і цінностей [220].

У окремих вітчизняних ВНЗ для здійснення педагогічного супроводу студентського самоврядування запроваджуються спеціальні посади заступників деканів по роботі зі студентами, головними функціями яких, крім розвитку студентського самоврядування, є: використання виховного потенціалу навчального процесу; прищеплення поваги і любові до обраної професії; виховання професійної етики, відповідальності, компетентності; формування творчої спрямованості особистості студента; контроль за участю студентів у конкурсах наукових праць і грантів, проведення спільних студентсько-викладацьких науково-дослідних і науково-практичних заходів, конференцій, семінарів; допомога в організації відпочинку, проведенні культурних і спортивних заходів на факультеті й у гуртожитках; допомога в організації студентського побуту, організація контролю за дотриманням правил проживання в гуртожитках, надання допомоги при розв'язанні спірних питань з адміністрацією гуртожитків [225].

Таким чином, створення єдиного виховного простору в більшості концепцій розглядається як ефективний засіб розвитку співтовариства ВНЗ в цілому і студентського самоврядування зокрема, націленого на виховання державно-управлінських рис потенційної еліти нації.

Розвиток студентського самоврядування передбачає необхідність дослідження питання організаційної структури самоуправлінських

студентських колективів. Однак, єдиної думки про можливу і найбільш ефективну модель побудови органів самоврядування у ВНЗ на даний час немає. Оскільки це так, то і створювати у ВНЗ країни однакову організаційну структуру недоцільно, тому що необхідно враховувати реальний досвід і особливості розвитку студентського самоврядування в кожному конкретному виші. Та все ж, існуючий наявний досвід дозволяє виявити деякі загальні тенденції, найбільш розповсюджені варіанти організаційних структур розвитку студентського самоврядування на сучасному етапі. На нашу думку, найбільш ефективно формувати робочі органи самоврядування за найважливішими напрямками розвитку студентського самоврядування, тому що вони охоплюють всі основні сторони життя студентів. Такими напрямками, є: самоврядування в навчально-виховному процесі, в організації науково-дослідної роботи, у трудовому вихованні, у студентському гуртожитку, в організації дозвілля і самоврядування в академічній групі.

Робочі органи студентського самоврядування в навчально-виховному процесі формуються з метою сприяння адміністрації і громадських організацій ВНЗ (факультету) у професійній підготовці майбутніх фахівців, вихованні в процесі навчання, широкому залученні студентського активу до навчально-виховної роботи. Такими органами можуть бути: навчально-виховні комісії, штати з профорієнтації, штаби сесій, громадські комісії з розподілу молодих фахівців, студентські деканати. Поширеними органами студентського самоврядування, що здійснюють участь студентів в організації навчального процесу, є навчально-виховна комісія, навчально-професійні центри, навчальні сектори.

Навчально-виховна комісія формується з числа студентів, що мають значні досягнення у навчанні й беруть активну участь у громадському житті ВНЗ. У залежності від задач, які поставлені перед навчально-виховною комісією, в неї можуть входити різні сектори: контролю за станом навчальної і трудової дисципліни, аналізу успішності, розподілу стипендії. Кількість членів комісії, очевидно, повинно визначатися масштабом задач, що

студенти перед нею ставлять. Для керівництва комісій, зазвичай, обирається голова.

До компетенції навчально-виховної комісії можуть входити питання контролю за процесом виконання студентами графіку навчального процесу, аналізу успішності студентів, узагальнення передового досвіду кращих студентів, академічних груп. Навчально-виховна комісія зобов'язана вивчати причини неуспішності окремих студентів й академічних груп, що мають низькі показники успішності. Навчально-виховна комісія може здійснювати контроль за роботою читальних залів, бібліотек ВНЗ, брати участь в організації різних форм самостійної роботи студентів, а також, разом з адміністрацією, створювати умови для самостійної роботи в гуртожитку. Навчально-виховна комісія за підсумками здачі сесії, проходження виробничої практики курсом або факультетом може проводити огляд-конкурси типу: «краща академічна група», «кращий курс», конкурси груп за краще оволодіння спеціальністю. У компетенції навчально-виховної комісії може бути рекомендація найбільш обдарованих випускників до аспірантури.

Розглянуті права й обов'язки навчально-виховної комісії можуть бути тією чи іншою мірою характерними для більшості ВНЗ нашої країни. Головне, щоб навчально-виховна комісія не була лише «важелем» адміністрації і її робота існувала не тільки на папері, бо це неминуче приведе до девальвації студентського самоврядування. Навчально-виховна комісія при повній реалізації прав і повноважень, покращенні роботи кожної ланки й оптимальному завантаженні може вирішувати немало питань покращення навчально-виховного процесу, а також сприяти прищепленню студентам управлінських умінь. Так, на механіко-математичному факультеті Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка навчально-методичній комісії передана частина адміністративних функцій деканату. Навчально-виховна комісія здійснює контроль за відвідуваністю занять, виносить остаточне рішення про перескладання іспитів, про позбавлення стипендії на певний термін за пропуски занять без поважних

причин й інші порушення навчальної дисципліни [225, с.132]. Навчально-методична комісія Ніжинського державного педагогічного університету ім. М. Гоголя вносить пропозиції щодо зміни розкладу навчальних занять, графіків екзаменаційних сесій, займається розподілом студентів на виробничу практику, а також стипендій на старших курсах [225, с. 95]. Навчально-виховна комісія Національної металургійної академії України шляхом опитування студентів, вивчення режиму роботи бібліотек, лабораторій, читальних залів активно сприяє покращенню навчання. У результаті, завдяки пропозиціям навчально-виховної комісії удосконалюється навчальний розклад, діяльність бібліотек і читальних залів, використання лабораторій і навчального устаткування, проводяться додаткові консультації. Ректорат підтримав пропозицію комісії з установаження на кожному факультеті спеціальних іменних стипендій. Разове їхнє присудження цілком залежить від навчально-виховної комісії. Велика робота ведеться комісією з пропаганди діяльності відмінників, крім того, вона організує шефську роботу старшокурсників над першокурсниками [51, с. 99].

У Глухівському національному педагогічному університеті ім. О. Довженка, створюючи систему самоврядування, було використано досвід Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Тут головним органом студентського самоврядування в організації навчально-виховного процесу є студентський деканат. Це колегіальний орган студентського самоврядування, що діє на суспільних початках. В основі його роботи – принцип єдності прав і обов'язків, До складу деканату студентів входять декан і його заступники за спеціальностями і гуртожитку. Він ставить перед собою задачі підвищення рівня самоврядування в академічних групах, керівництво роботою старостів і активу груп. Студентський деканат шляхом залучення широкого активу студентів вирішує задачу вдосконалення навчально-виховної роботи в навчальних групах, а також посилення особистої відповідальності кожного студента за все, що відбувається на факультеті. В обов'язок студентського деканату входить організація і

проведення навчально-виховної роботи в групі. При цьому в процес самоврядування залучені не тільки члени студентського деканату, але через старостат – студенти усіх груп. Студентський деканат проводить профорієнтаційну роботу, контролює діяльність Студентської ради в гуртожитку, здійснює загальне керівництво і планування роботи Студради, старостів факультету. Члени студентського деканату входять до складу ради ВНЗ, вносять пропозиції про призначення і звільнення старост навчальних груп, впливають на рішення побутової комісії з питань вселення і виселення студентів з гуртожитку тощо [120, с.107–108].

Студентський деканат є основним органом студентського самоврядування в навчально-виховній роботі також у Харківського інституту фінансів. Його представники беруть участь у складанні розкладу занять й екзаменаційної сесії, організують профорієнтаційну роботу, займаються працевлаштуванням студентів, проводять конкурси на кращого лектора, пропагують основи наукової організації праці, а також розв'язують конфлікти між студентами і викладачами [12, с.149–150].

У Запорізькій державній інженерній академії з метою подальшого підвищення активності студентів, насамперед, в управлінні навчально-виховною роботою, деканати факультетів підсилили роль старост. Тут були організовані курсові ради старостів, що є органами студентського самоврядування в навчальному процесі. У курсову раду входять старости академічних груп курсу на чолі з обраним головою. Курсові ради старостів вирішують задачі організації і контролю навчального процесу, участі в роботі методичних комісій курсу, прийняття рішень стосовно порушників. Рада старостів приймає участь в розподілі стипендії, бере участь у розподілі місць практики для студентів та місць в гуртожитку. Таким чином, ради старостів розвантажили навчально-виховні комісії, що віднині вирішують тільки складні питання, координують роботу рад старостів, координують розв'язання навчально-виховних питань в масштабі факультету.

У Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова позитивно зарекомендували себе не тільки студентські деканати, але і ректорати, ради відмінників, ради активу громадських організацій. Періодично проводяться дні дублера. Існує і такий орган самоврядування щодо участі в управлінні навчально-виховним процесом як дисциплінарні комісії. Головне призначення цього органу самоврядування – боротьба за зміцнення навчальної і трудової дисципліни, відвідуваність занять, висока якість самостійної роботи.

З наведених прикладів можна зробити висновок, що структура органів студентського самоврядування в організації навчально-виховного процесу досить різноманітна. Поряд із традиційними навчально-виховними комісіями і студентськими деканатами, завдяки творчій ініціативі студентів з'являються і діють нові, цікаві за змістом роботи органи студентського самоврядування. Від ступеня налагодженості роботи цих органів, оптимальності їхньої структури залежить і ефективність навчально-виховного процесу в цілому.

Досить високі показники демонструє діяльність органів студентського самоврядування в науково-дослідній роботі, що покликана розвивати творчу ініціативу і самостійність студентів у розробці актуальних проблем прискорення соціально-економічного розвитку суспільства і впровадження в практику результатів виконаних досліджень. Органами самоврядування цього напрямку життєдіяльності ВНЗ є різні творчі колективи. Це можуть бути: студентські наукові товариства (СНТ), студентські науково-дослідні центри (СНДЦ), студентські конструкторські і проектні бюро (СКБ, СПБ), студентські науково-технічні товариства (СНТТ), комп'ютерні клуби і т.п. Вони формуються для вирішення конкретних наукових задач відповідно до профілю навчальних закладів, професійної орієнтації студентів. На основі самостереження автора було з'ясовано, що у ВНЗ країни, які мають солідну матеріальну і науково-технічну базу, зазвичай, працює кілька різних студентських наукових колективів (СНК). Для координації їхньої діяльності

по організації науково-дослідної роботи студентів на відкритих зборах прямим голосуванням може обиратися спеціальна рада.

Студентський науковий колектив зобов'язаний широко пропагувати досягнення науково-технічної творчості, розвивати в студентів інтерес до електронно-обчислювальної техніки, прагнути до забезпечення високого рівня виконання наукових розробок. Студентські науково дослідні товариства повинні сприяти створенню в колективі атмосфери творчості, виховувати в студентів почуття особистої відповідальності за рівень розвитку вітчизняної науки і техніки, планувати роботу в тісному зв'язку з навчальним процесом. Самоврядні наукові колективи студентів зазвичай формуються з числа найбільш обдарованої молоді, що домоглася успіхів у навчанні і науково-дослідній роботі. Студентські наукові товариства займаються організацією занять з актуальних проблемах науково-технічного прогресу, проведенням спільних розробок з іншими студентськими творчими колективами. Вони мають право брати участь у науково-технічних конференціях, конкурсах, виставках, а також публікувати результати досліджень в науково-технічних і молодіжних виданнях. Студентським науковим товариствам необхідно надати право будувати свою діяльність на використанні передових форм планування, організації, оплати і матеріального стимулювання праці. Слід зазначити, що для успішної діяльності студентських наукових товариств необхідна і наявність відповідних обов'язків щодо мотивації діяльності таких з боку адміністрації ВНЗ, яка повинна надати студентам необхідні приміщення, устаткування, певну фінансову й матеріальну підтримку.

У цілому структура студентського самоврядування в науково-дослідній роботі має багато спільного і не особливо відрізняється різноманіттям новацій, як це має місце у навчально-виховному процесі. Це пояснюється: по-перше, загальною метою, що поставлена перед студентськими науковими товариствами – розвиток творчої ініціативи і самостійності студентів; по-друге, цей напрямок розвитку студентського

самоврядування охоплює не настільки широке коло студентів, тому що в роботі студентських наукових товариств, як правило, беруть участь лише найбільш обдаровані студенти. Крім того, реалії матеріальної і фінансової бази вітчизняної вищої освіти, низький рівень комп'ютеризації стримує широкомасштабний розвиток наукової праці студентів у межах усієї країни.

На сьогоднішній день у ВНЗ України формуються спеціальні органи студентського самоврядування у сфері трудового виховання. Їхня мета – активне залучення студентів до самообслуговування, проведення суботників, підтримка порядку в навчальних приміщеннях, гуртожитках, бібліотеках.

Досить велику популярність набувають педагогічні студентські загони. Штаб студентських загонів організує Школу майстерності вожатих для студентів, які виявили бажання влітку працювати вожатими в дитячих оздоровчих таборах. Пройшовши таку підготовку у такій школі студенти отримують посвідчення вожатого і можуть вести відповідну професійну діяльність.

Органом самоврядування у студентському гуртожитку є студентська рада. Вона обирається (на один рік) відкритим голосуванням на загальних зборах студентів, які проживають у гуртожитку. Перед студентськими радами ставиться задача самостійно вирішувати всі питання студентського життя. Студрада повинна відповідати за економічні, соціальні і моральні сторони життя в гуртожитку. Для ефективного охоплення всіх сторін життєдіяльності гуртожитку Студентська рада може створювати комісії: побутового, культурно-масового, спортивно-масового, санітарно-громадського контролю. Для проведення роботи комісії залучають широкий студентський актив. У багатьох гуртожитках діють і так звані служби студентської безпеки (ССБ), що відповідають за забезпечення порядку. Проаналізувавши досвід діяльності студентського самоврядування у ВНЗ у попередні десятиліття і екстраполюючи такі на вимоги сучасності, можна визначити наступні обов'язки студентської ради сучасного ВНЗ: участь у вирішенні питань удосконалення житлово-побутового забезпечення

студентів, робота з поліпшення умов для самостійної роботи у позанавчальний час, сприяння в устаткуванні навчальних кімнат, забезпеченні літературою, у розвитку наукової і технічної творчості. Студентська рада повинна стежити за санітарним станом житлових приміщень, забезпечувати збереженість меблів, іншого побутового інвентарю. Ради гуртожитку зобов'язані вести роботу з естетичного виховання, організовувати зустрічі з цікавими людьми, влаштовувати лекції, бесіди, тематичні вечори і вечори відпочинку, сприяти створенню клубів по інтересах, колективів художньої самодіяльності, наукової і технічної самодіяльної творчості, проводити фізкультурно-оздоровчу роботу у гуртожитку, сприяти створенню спортивних товариств і клубів, обладнати спортивні кімнати.

Ради гуртожитку, як правило, наділені досить широкими повноваженнями. Вона беруть участь у розподілі місць у гуртожитку і розселенні студентів. Студентська рада має право виселяти студентів, що порушують розпорядок життєдіяльності гуртожитку і навіть клопотатися перед адміністрацією про відрахування студентів з ВНЗ, якщо ті порушують трудову дисципліну і норми проживання. Студентська рада має право вносити пропозиції адміністрації і профкому щодо поліпшення побутового обслуговування, впровадження нових видів і форм обслуговування, установленню зручного режиму роботи їдалень, буфетів, майстерень, розглядати у встановленому порядку конфлікти, що виникають між студентами і персоналом, що обслуговує гуртожиток. У студентської ради обов'язково повинне бути право вносити пропозиції адміністрації про заміну штатного обслуговуючого персоналу гуртожитку студентами. Однак, при введенні самоврядування в студентському гуртожитку необхідний високий рівень відповідальності і самостійності студентів, їхня особиста участь в організації всього побутового комплексу. Робота студентської ради повинна будуватися на обов'язковості оптимального поєднання прав і обов'язків,

конкретної роботи з організації здорового способу життя і дійсного самоврядування.

У сфері організації дозвілля студентів органи студентського самоврядування ставлять своєю метою задовольнити різноманітні духовні запити й інтереси молоді у сфері вільного часу. Для реалізації цієї мети у ВНЗ створюються різноманітні, що відрізняються багатоваріантністю змісту діяльності, аматорські об'єднання і клуби по інтересах. Оскільки в одному й тому самому навчальному закладі можуть бути різні клуби й об'єднання, для координації їхньої діяльності також доцільно на загальних зборах їхніх учасників обирати раду. Змістом роботи студентського клубу ВНЗ повинно бути створення мережі об'єднань і клубів по інтересах, координації їхньої роботи, надання їм науково-методичної допомоги, залучення студентів у колективи художньої самодіяльності. Клуб повинен допомагати громадським організаціям навчального закладу в підготовці і проведенні урочистих заходів. Студентський клуб проводить різні оглядові конкурси і фестивалі, залучає студентів до оформлення приміщень і створення матеріальної бази соціально-культурної сфери. Має право вносити пропозиції про заохочення кращих об'єднань і клубів, колективів художньої самодіяльності, їхніх активістів і керівників. Діяльність художніх об'єднань, клубів (аматорів музики, театру літератури, кіно, образотворчого мистецтва, пісні, танцю, фотомистецтва) включає проведення конкурсів, виставок самодіяльної творчості, організацію показу і обговорення художніх, науково-популярних, документальних і аматорських кінофільмів, а також колективні походи в театри, кіно, на концерти. Фізкультурно-оздоровчі клуби (клуби аматорів бігу, загартовування, туризму, олімпійського руху і т.п.) проводять навчальні заняття і тренування (разом з кафедрою фізичного виховання), беруть участь в організації спартакіад і змагань, проводять туристичні походи, спортивні заходи в період канікул, організують виїзди в заміські зони, пропагують фізичну культуру і спорт, проводять спортивні вечори зустрічі з видатними спортсменами, випускають спортивні газети, фотовиставки.

Студентські клуби й аматорські об'єднання дозволяють юнакам і дівчатам по-своєму виявляти соціальну активність у тій або іншій сфері громадського життя, організації свого вільного часу власними силами. Дуже важливо і те, що в даному випадку до самоврядування залучається не тільки найбільш активна частина молоді, але і так звані «пасиви».

У процесі проектування сценаріїв розвитку органів студентського самоврядування за різними напрямками, на нашу думку, повинна зберігатися чітка організаційна ієрархія структурних підрозділів ВНЗ: група – курс – факультет (інститут) – загальноуніверситетські органи. Так, скажімо на сьогоднішній день у НПУ імені М. П. Драгоманова склалася й успішно функціонує організаційна модель виховної роботи, одним з розроблювачів якої є дисертант. У моделі наочно представлено місце студентського самоврядування у виховній системі ВНЗ, у тому числі, органів студентського самоврядування і соціальних партнерів. У НПУ імені М. П. Драгоманова органи студентського самоврядування функціонують на трьох рівнях: на рівні вузу, на рівні інституту-факультету і на рівні академічної групи (див. Додаток Д). Студентська Рада самоврядування координує роботу всіх студентських формувань. Очолює роботу голова, який обирається на основі загального голосування на студентській конференції університету. Він же є членом Вченої Ради університету. Студентська рада самоврядування НПУ (далі – Рада) створюється в рамках органів самоврядування і діє в інтересах студентів на основі Положення про Студентську раду самоврядування НПУ, у відповідності з Законом України «Про вищу освіту», «Положенням про студентське самоврядування у вищих навчальних закладах» і «Статутом НПУ імені М. П. Драгоманова». Основними задачами діяльності Ради є:

- висловлення і підтримка інтересів студентів у адміністрації університету, в органах державної влади, інших структурах;
- розвиток молодіжних ініціатив, спрямованих на покращення умов навчання, побуту, дозвілля студентів;

- активізація процесів управління студентськими колективами, залучення їх у громадське життя університету;
- підготовка і проведення заходів щодо підвищення відповідальності студентів за підтримку навчальної дисципліни;
- взаємодія з молодіжними, громадськими організаціями і Студентськими радами інших ВНЗ;
- участь голови Студентської ради самоврядування університету в роботі Вченої ради і Ради по виховній роботі.

До основних принципів діяльності Ради належать: повага до інтересів, гідності і думки кожного студента університету; колегіальність у прийнятті рішень і персональна відповідальність за їхнє виконання; виборність членів Ради на загальних збори студентів інститутів і добровільне делегування їм повноважень при виборі Ради; періодична звітність виборних осіб перед студентами про свою діяльність (не рідше двох разів у навчальному році); свобода думок, дискусій, повна гласність у роботі усіх виборних осіб; повага думок більшості і меншостей.

Рада правомочна приймати рішення при участі в її роботі більше половини складу її членів. Рішення приймається більшістю голосів членів Ради, що беруть участь у засіданні. Кожен студент має право на участь у роботі Студентської ради самоврядування.

Студентська Рада організує і координує роботу з наступних секторів: навчально-виховна робота; організаційно-виховна робота; соціально-культурна робота; зв'язки з громадськістю; громадянсько-патріотична робота; спортивно-оздоровча робота; соціальний захист і правове виховання студентів.

Рада в межах своїх повноважень має право:

- брати участь в управлінні університетом через своїх представників у Вченій раді, Раді по виховній роботі;
- координувати діяльність інших студентських громадських організацій, творчих колективів, що діють в університеті;

- вносити на обговорення студентських колективів будь-які питання, що пов'язані з реалізацією їхніх інтересів;
- використовувати за узгодженням з адміністрацією інформаційні можливості і матеріально-технічну базу університету для цілей своєї діяльності;
- використовувати для захисту законних прав й інтересів студентів усі форми колективних дій, передбачених законодавством;
- проводити разом із сектором соціально-психологічної роботи щорічне опитування студентів для виявлення невирішених проблем студентства;
- вносити в Положення зміни і доповнення не менш ніж двома третинами голосів від загальної кількості членів Ради студентів.

Діяльність Студентського самоврядування координується на загальноуніверситетському рівні Радою по виховній роботі ВНЗ і структурним підрозділом університету – Центром виховної і соціально-психологічної роботи. Студентським активом спільно з ректоратом була розроблена комплексна Програма виховання студентів НПУ імені М. П. Драгоманова, у якій визначені пріоритетні напрямки і відповідні їм форми роботи із студентами, а також локальні акти, що регламентують діяльність студентського самоврядування. Важливо відзначити і створення у НПУ ім. М. П. Драгоманова соціального паспорту студентської групи (банк даних про студентський контингент за показниками соціальної активності, у тому числі: статистичні матеріали, результати анкетування серед студентів. Дана форма дозволяє визначити динаміку соціального стану студентів, їхню зайнятість у вільний час, залучення у самоврядну діяльність, визначити резерв студентського активу групи, факультету. Ефективне функціонування даної форми пов'язується з досягненням наступних результатів: розробкою творчих тематичних програм і проектів розвитку студентського самоврядування у ВНЗ; виявленням студентів-лідерів; одержання вичерпної

інформації про загальний стан соціальної активності студентського контингенту.

Форми підготовки студентських лідерів забезпечують активну роботу з формування в студентів позитивної мотивації до участі в самоуправлінській діяльності. Ключова роль тут відводиться студентам-лідерам старших курсів, що особистим прикладом і творчою ініціативою залучають студентів молодших курсів до активної участі в справах ВНЗ. Це одна із найперспективніших груп у силу того, що вона сприяє виявленню і розвитку лідерських якостей і творчих здібностей студентів, формує активну життєву позицію, соціально значиму ініціативу. Бліц-опитування, конкурси серед першокурсників дозволяють студентам розкритися. Найбільш активні першокурсники визначають свою майбутню роль у студентській раді самоврядування університету. Причому частина студентів активно включаються в громадську діяльність з перших днів навчання у ВНЗ. Інші приходять у Студентську раду пізніше. Усім першокурсникам надається можливість випробувати себе в науковій, творчій, спортивній, професійній діяльності як помічники керівників студентських об'єднань, дублерів. Таким чином, для студентів 1 курсу створюється реальне поле для особистісного зростання.

«Школа студентського активу» як інструмент розвитку лідерських якостей студентів зазвичай складається із комплексу психологічних тренінгів, ділових ігор, спрямованих на згуртування колективу, творчих завдань, конкурсів, майстер-класів, спрямованих на розвиток креативного мислення. Навчання активу є засобом підготовки лідерів студентського самоврядування, що протягом усього періоду навчання у ВНЗ реалізують свій лідерський потенціал у різних формах діяльності, формують традиції університету, готують кадровий резерв, представляють виш у загальнодержавному та міжнародному просторі.

Ефективність застосування відзначених форм передбачає досягнення таких результатів, як формування інтересу до самоврядної діяльності, до

набуття лідерських умінь і навичок. Для якісної організації і проведення виховних заходів, реалізації студентських ініціатив в університеті створюються тимчасові творчі колективи, діє система громадських доручень (тимчасових і постійних), використовуються індивідуально-орієнтовані педагогічні технології.

Форми реалізації цільових функцій студентського самоврядування можна віднести до одних із самих значимих, оскільки вони представляють реальні умови для розвитку й удосконалення необхідних лідерських якостей особистості і сприяють залученню в самоврядну діяльність максимально можливого числа студентів. Особливо важливими є форми, що дозволяють структурно оформити студентську ініціативу професійної, суспільно-політичної, наукової, творчої спрямованості шляхом створення профільних органів студентського самоврядування. Приймаючи участь у цих формах самоврядування, студенти самостверджуються, реалізуючи творчі проекти. Особливо слід відзначити наявність в НПУ імені М. П. Драгоманова постійно діючої «Програми підготовки молодого лідера». Концепція діяльності цієї школи ставить акцент на розвитку таких компонентів у діяльності студентів у ВНЗ:

- активність – уміння працювати з групою, діяти енергійно, рішуче, але при цьому залишатися на етичних і нормативно-правових позиціях;
- ініціативність – творчий прояв активності, висування ідей, пропозицій, здатність вести напружену роботу;
- комунікативність – здатність зрозуміти іншу людину, проникнути в її внутрішній світ, готовність спілкуватися, потреба й уміння встановлювати контакти з людьми, уміння працювати з групою і впливати на навколишніх;
- наполегливість – прояв сили волі, завзятості, уміння доводити справу до кінця;

- самостійність – незалежність у судженнях, уміння брати на себе відповідальність у процесі вирішення задач, що стоять перед колективом;
- організованість – здатність планувати і здійснювати свою діяльність і колективну діяльність.

Розроблена Програма підготовки молодих лідерів у студентському середовищі Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова включає школу молодого ректора та тренінги з самоврядування. Наразі вона засвідчила високу дієвість практичних заходів студентських організацій у напрямку розвитку лідерської поведінки студента та забезпечення зміни поколінь. Результативність спрямованості Студентської ради НПУ ім. М. П. Драгоманова більшої частини своєї діяльності на розвиток лідерства у молоді засвідчив і вищий відсоток активних членів студентської організації у цьому ВНЗ (5% від загального числа студентів) у порівнянні з середніми по Україні (4 % [224], а досягнути 5% планувалося у 2021 р. [94])

Студентська газета «Драгоманівець» є внутрішнім соціально-виховним і навчально-пізнавальним друкованим органом університету. Основні цілі цього друкованого видання у системі самоврядних ініціатив студентів такі:

- забезпечення всебічною, достовірною й актуальною інформацією студентів, слухачів, аспірантів і співробітників університету про життя ВНЗ;
- висвітлення і популяризація кращого досвіду навчально-виховного процесу, актуальних подій університету;
- стимуляція і розвиток творчої активності за допомогою публікації творчих робіт студентів і співробітників університету в газеті і додатку до неї.

Основні задачі студентської газети:

- регулярне й об'єктивне висвітлення навчальної, наукової і громадської діяльності студентів і викладачів про найбільш значимі події в житті університету;
- сприяння в рамках концепції ВНЗ становлення і розвитку структур студентського самоврядування;

- пропаганда традицій університету і формування на їхній основі корпоративної свідомості студентів.

Формування всебічно розвинутої особистості пов'язано не тільки з успішністю і громадською активністю студентів, але і з формуванням навичок самостійного пошуку й аналізу різної інформації, формулювання власних висновків. Саме в цей час студенти починають виявлятися інтерес до наукової діяльності. З метою формування і розвитку у студентів навичок наукового підходу до професійної діяльності в НПУ імені М.П. Драгоманова у жовтні 2002 р. було створене Студентське наукове товариство (далі – СНТ). СНТ ставить метою своєї діяльності створення умов для активізації наукової роботи молоді, їхньої участі в наукових конференціях, виставках і конкурсах, розвиток методологічної культури наукової творчості, залучення студентської громадськості для участі в реалізації наукових задач університету, налагодження зв'язків із громадськими і науковими організаціями, студентськими науковими товариствами інших ВНЗ, просвітницька робота в студентському середовищі, сприяння опублікуванню і впровадженню результатів науково-дослідницьких робіт студентів, сприяння в підготовці студентів до вступу в аспірантуру. СНТ реалізує у встановленому порядку наступні функції: організаційно-координаційну, що забезпечує взаємодію студентів, професорсько-викладацького складу й адміністрації НПУ імені М. П. Драгоманова; інформаційну, що передбачає інформування студентів про поточні наукові заходи; представницьку, що передбачає участь членів СНТ в наукових і громадських заходах поза НПУ імені М.П. Драгоманова; науково-просвітницьку та інші. Загальні збори (Конференція) СНТ як вищим орган управління СНТ збирається не рідше 1 разу на рік. До участі в Загальних зборах (Конференції) допускаються всі члени СНТ. У період між Загальними збори (Конференціями) Рада СНТ керує діяльністю СНТ. Рада СНТ складається з представників від кожного факультету/ інституту НПУ імені М. П. Драгоманова Це, як правило, найбільш талановиті й активні студенти. У Раду СНТ входять голова СНТ,

заступник голови СНТ, керівники секцій СНТ, секретар СНТ, керівник інформаційного сектора СНТ. Членство в СНТ є добровільне. Членом СНТ може бути будь-який студент НПУ імені М. П. Драгоманова.

Таким чином, студентська наукова громада оформилося в єдиний розвинутий організм у структурі НПУ ім. М. П. Драгоманова, на основі спільності інтересів науково-дослідної діяльності. Участь студентів у традиційних масових заходах університету збагачує виховний потенціал ВНЗ, моделює його виховне середовище, включає студентів у різні види соціально значимої діяльності, сприяє їхній позитивній зайнятості. Одним з таких перспективних видів є студентське волонтерство що є важливим способом одержання нових знань, дозволяє виявити й удосконалювати здатності, розвинути навички соціальної діяльності, відданості Батьківщині (наприклад, добровільна, громадська допомога АТО), сформувати моральні цінності, обумовлює прагнення до постійного професійного самовдосконалення молоді [29; 77]. Добровольчі ініціативи поширюються майже на будь-яку сферу людської діяльності: роботу із соціально-незахищеними верствами населення (інвалідами, сиротами), робота в рамках неформальної освіти, спрямованої на інтеркультурне спілкування, розвиток проектів, що зміцнюють дух і соціальну терпимість, розв'язання конфліктів, екологічний захист. Волонтерська організація студентів є самокерованим об'єднанням, яке створене з ініціативи студентів, що об'єдналися для реалізації загальних цілей, спрямованих на вирішення важливих соціальних питань суспільства. Здійснюючи волонтерську діяльність, студент може самореалізувати себе, переконатися в правильності вибору сфери майбутньої професійної діяльності, з'ясувати ступінь відповідності особистісних якостей з освоюваною ним професією фахівця соціальної сфери. За результатами своєї роботи студенти роблять наукові доповіді в рамках днів науки, організують студентські круглі столи, використовують отриманий досвід у курсових проектах.

Волонтерська група веде роботу за наступним напрямком: навчання волонтерського активу, розробка і реалізація програм навчання з залученням викладачів і фахівців, участь студентів в освітніх програмах лідерства, семінарах, тренінгах, методичне й інформаційне забезпечення діяльності (підготовка і розробка студентських наочних матеріалів, брошур, науково-публіцистичних статей), інтелектуальний розвиток студентства (участь у міжуніверситетських, всеукраїнських предметних олімпіадах, конференціях).

Самоврядна діяльність молоді в освітньому просторі ВНЗ сприяє особистісному зростанню, розвитку професійних навичок і громадської активності, формує у випускників такі якості, як відповідальність, цілеспрямованість, лідерство, креативність, уважність, патріотичність, здатність приймати рішення і працювати в команді. Таким чином, участь студентів у волонтерській діяльності в поєднанні з навчальним процесом сприяє формуванню корпоративних цінностей, навиків розподілу відповідальності за прийняті рішення, підвищує їхню значимість в освітньому процесі, сприяє розвитку професійної компетентності молодих людей. Через участь у добровільній волонтерській діяльності відбувається формування первинного соціального і професійного досвіду, збільшення можливостей професійного орієнтування. У даний момент в університеті існує волонтерська група, що здійснює благодійну діяльність у дитячих будинках м. Києва та окремих регіонах Донецької і Луганської областей. Волонтерська група відвідує дитячі будинки з різноманітною програмою – показ спектаклю, проведення всіляких конкурсів, спортивних змагань.

Розвиток студентських волонтерських об'єднань є дуже перспективним напрямком, адже містить у собі ресурс для компенсування молоді недостачу соціально прийнятної і цікавої діяльності у ВНЗ. Вона стає для молоді тим соціумом, що лежить поза залежністю від навчального закладу, батьків, близького оточення. Крім того, волонтерська діяльність сприяє розкриттю творчого потенціалу і організаторських якостей студентів, формує стійку і свідому установку на здоровий спосіб життя. Волонтерство, а тим більше

тривала участь у добровольчих проектах, позитивно впливає на розвиток мотиваційно-ціннісної сфери особистості і сприяє виробленню в молодій людині схильності до соціально-значимої діяльності, альтруїзму і милосердя. Вирішальними задачами волонтерського руху є формування в студентів системи професійних цінностей, розвиток професійної культури, позитивного відношення до самостійної діяльності, розкриття соціальної й особистісної значимості, розвиток духовної культури. Волонтерська діяльність не тільки сприяє розвитку милосердя в студентів, але і дає можливість формувати сукупність тих спеціальних комунікативних знань, навичок, умінь, за допомогою яких людина запобігає виникненню психологічних труднощів і прогнозує результативність міжособистісної і ділової професійної взаємодії, що так важливо для розвитку лідерських якостей студентів. Студентське волонтерство сприяє розвитку соціальної спрямованості молоді, розкриттю її соціальної й особистісної значимості, розвитку духовної культури.

Відзначені форми організації студентського самоврядування у ВНЗ забезпечують комплексність, багатомірність, стійкість системи, взаємодоповнюваність її органів. Тому через спеціально організовану, різноманітну по змісту діяльність можна забезпечити не тільки ситуації, спрямовані на згуртування організації, але, насамперед, сприятливі можливості для реалізації лідерських якостей студентів. Для розвитку організації, як колективу, характерна постійна зміна лідерів у залежності від виду, характеру і змісту діяльності. Перераховані вище форми студентського самоврядування забезпечують кожному членові об'єднання можливість перебування в ролі лідера і набуття навичок організації інших людей.

Вимога дотриманням принципу адитивності у формуванні студентських команд передбачає взаємозамінність і взаємодоповнюваність соціальних ролей і соціальних функцій, які виконують активісти – члени команди. Таким чином, формується відповідний рольовий ансамбль, у якому

при наявності сприятливого соціально-психологічного клімату активно взаємодіють студенти, що мають різні рольові позиції, наприклад:

1) генератор ідей – студентський лідер, що володіє концептуальним мисленням, здатністю вирішувати нестандартні проблеми і пропонувати нові ідеї і напрямки діяльності;

2) організатор – активіст, здатний утілювати нові ідеї в життя, організувати соціально значиму діяльність студентів;

3) координатор – найчастіше студент із великим досвідом соціально орієнтованої діяльності, що здійснює взаємодію з адміністрацією і викладачами ВНЗ, його стратегічними партнерами у реалізації цілей і задач студентської організації;

4) агітатор – студентський лідер з харизматичними рисами, здатний «запалити студентські маси», відмінний оратор, наділений харизмою;

5) критик – член команди, що формує в ній «опонентське коло», що піддає критичному аналізу нові проекти, виявляє в них слабкі сторони;

6) фахівець – активіст, що якісно працює у сфері соціально орієнтованої діяльності ВНЗ (наприклад, організація спортивно-масової роботи);

7) фінішер – студент, що володіє педантичністю, пунктуальністю, організованістю, а також здатний на високому рівні вирішити задачу, спрямовані на доробку проектів, виправлення дрібних, але значимих деталей.

На нашу думку, гармонійне поєднання даних ролей у командах суб'єктів студентського самоврядування у чистому вигляді зустрічається досить рідко. Відомі випадки, коли, у команді виявляється кілька талановитих генераторів ідей і жодного організатора. Тоді задачею керівництва студентської організації і ВНЗ стає пошук, мотивація і навчання молодих активістів, що змогли б заповнити таку нішу. Розвиток кадрів для студентського самоврядування деякою мірою може бути порівнянне з розвитком персоналу в професійній організації. Таким чином, ми вважаємо методологічно цінним розглядати такий розвиток як кількісну і якісну зміну

студентського активу, пов'язану з його постійним удосконаленням і особистісним ростом, позитивною мотивацією до участі в соціально-орієнтованій діяльності. Такі зміни є результатом цілеспрямованого теоретичного і практичного навчання представників студентського самоврядування.

Розвиток лідерських якостей молоді в діяльності студентського самоврядування вимагає цілеспрямованої роботи. Досить функціональним у формуванні активної громадянської позиції молоді, на нашу думку, є діяльність форм соціального партнерства, спрямованих на забезпечення зовнішніх зв'язків студентів ВНЗ: міжуніверситетське співробітництво, взаємодія зі структурами державного управління і різними молодіжними громадськими організаціями. Адже процес самовизначення молоді, її включення в життя суспільства, адаптація в різних структурах пов'язана з вибором шляхів, способів самовираження, саморегуляції, самовизначення, зайняття відповідної позиції в тій або іншій сфері життя. Студенти Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова залучені у співробітництво із Балтійською Бізнес-академією, Білоруським державним педагогічним університетом, Бакинським славіністичним університетом, Лісабонським національним університетом, Гданським національним університетом, компанією ZAS (Німеччина) тощо. Форми соціального партнерства виконують наступні функції:

- створення умов для самореалізації студентів як громадських діячів, підготовки покоління майбутніх лідерів. Наявність такого простору для виявлення соціально-активної частини молоді дозволяє сформувати коло студентських лідерів як особливого співтовариства, що впливає на стан молодіжної політики в цілому;

- створення молодіжної правозахисної системи для вирішення конкретних проблем, пов'язаних з порушенням прав студентів і молоді;

- ініціювання міських молодіжних акцій та інших форм активності студентів, що створюють умови для розширення «поля лідерства» і

організаторського самопрояву особистості, підсилюючи можливості студентського самоврядування в аспекті політичної соціалізації молоді.

3.2. Організаційне та інноваційне забезпечення студентського самоврядування як умова виховання нової політичної еліти

Головною умовою демократизації вищої освіти в контексті неоліберальних освітніх трансформацій в сучасній Україні є делегування владних повноважень від ректорату ВНЗ до системи студентського самоврядування. Новим етапом для розвитку студентського самоврядування стало нормативне визначення його місця і ролі, чітке окреслення прав і обов'язків студентських колективів на всіх рівнях у ЗУ «Про вищу освіту» (01.07.2014 р.). Проте, тривалий час новели даного закону вступали в протиріччя із іншими нормативними актами. Неузгодження відобразились у Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про державний вищий навчальний заклад» (05.09.1996 р.). Дане Положення передбачало норму про потребу погодження переліку питань, що належать до компетенції органів студентського самоврядування з керівником ВНЗ. Це фактично перекреслювало самостійний характер діяльності студентських організацій і суперечило пункт 8 статті 40 ЗУ «Про вищу освіту», у якому зазначалось: «Адміністрація ВНЗ не має права втручатися в діяльність органів студентського самоврядування». Зазначене протиріччя було подолано лише 28.01.2015 р., коли дане Положення втратило чинність. Однак означена неузгоджена норма і до сьогодні залишається чинною у Наказі Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Примірного положення про студентське самоврядування у вищих навчальних закладах України» (15.11.2007 р.). Пункт 6 даного Примірного положення визначає, що перелік повноважень органів студентського самоврядування визначається Положенням про студентське самоврядування у вищому навчальному закладі й узгоджується з керівництвом навчального закладу (див.

Додаток В). Це є суттєва адміністративна перепона у організації діяльності органів студентського самоврядування у ВНЗ, що потребує оперативного врегулювання. Наразі також потребують розширення механізми реалізації рішень органів студентського самоврядування через прийняття нового Примірного положення про студентське самоврядування у вищих навчальних закладах України, що узгоджуватиметься з новим ЗУ «Про вищу освіту».

Позитивним кроком на шляху координації діяльності студентських організацій на загальнодержавному рівні став початок діяльності у липні 2005 р. Всеукраїнської студентської Ради при МОН України, що об'єднала близько 300 студентських організацій, та у грудні 2009 р. Всеукраїнської студентської ради при Кабінеті Міністрів України. Однак, Положення про Всеукраїнську студентську раду при МОН (03.09.2013 р.) [182], декларує її статус як «постійно-діючого консультативно-дорадчого органу МОН», що дещо суперечить принципу сприйняття студентів партнерами в управлінні освітою. На нашу думку, це не відповідає державно-громадському характеру управління освітою і теж становить суттєву адміністративну перепону для повноцінного розвитку студентських організацій в сучасній Україні.

Окрім того, пункт 4 статті 40 ЗУ «Про вищу освіту» можна визначити таким, що містить частково протирічний зміст: «Студентське самоврядування здійснюється на рівні студентської групи, інституту (факультету), відділення, гуртожитку вищого навчального закладу. Залежно від контингенту студентів (курсантів), типу та специфіки вищого навчального закладу студентське самоврядування може здійснюватися на рівні курсу, спеціальності, студентського містечка, структурних підрозділів вищого навчального закладу [75]. На нашу думку, виокремлення студентської групи, факультету вищого навчального закладу як рівнів здійснення студентського самоврядування цілком вписується в рамки загальноприйнятого структурно-ієрархічного підходу, проте виокремлення гуртожитку, студентського містечка як рівнів студентського самоврядування

вказує на використання іншого – функціонального – підходу. Дана суперечність, на нашу думку, теж потребує нормативного узгодження.

На сьогоднішній день в Україні у більшості активістів студентського самоврядування відсутній системний погляд на діяльність та бачення загальної картини організації такого на рівні його функціональних процесів. Як зазначають експерти, досить часто вітчизняні ВНЗ і представницькі студентські органи мають різні інтереси: перші прагнуть високого рівня автономності із мінімальним зовнішнім регулюванням та оцінюванням навчального закладу, в той час як другі бажають, щоб заклади освіти були публічно підзвітними, підлягали зовнішнім перевіркам щодо навчальних програм і кваліфікацій, навчальної та побутової інфраструктури тощо [94]. Поряд з тим, експерти зазначають, що реальний стан більшості сучасних студентських організацій відповідає визнаному баченню адміністрації та студентів цих органів. Студенти і адміністрація ставляться до самоврядування майже однаково – як до «гри в комсомол» [94]. Тому студенти мають усвідомити, що органи самоврядування – це повноцінні незаангажовані представники їхніх інтересів, а органи самоврядування – здійснювати проекти не цікаві собі, а потрібні студентам.

Соціально орієнтована діяльність студентів у ВНЗ передбачає підготовку, реалізацію та аналіз проектів, що приносять суспільну користь. Це сприятиме формуванню у молоді соціальної компетентності. Як було з'ясовано у попередніх розділах засадничими принципами діяльності органів студентського самоврядування, що визначає його соціокультурний характер є: орієнтація студентського самоврядування на формування лідерських якостей студентів; гнучкість і оновлюваність структури органів; забезпечення демократичних процедур виборності лідера студентського самоврядування; стимулювання творчої направленості діяльності студентського самоврядування; домінування проектної технології в організації діяльності органів самоврядування; мотиваційного забезпечення; наступності традицій у студентському суспільстві.

Якщо спробувати уявити структурно-функціональну модель процесу удосконалення студентського самоврядування, то основною ідеєю конструювання такої, на наш погляд, має бути тісний взаємозв'язок її основних блоків: цільового, змістового, організаційно-управлінського, діяльнісного і результативно-критеріального, що дозволить дослідити процес формування нових організаційних якостей органів самоврядування у взаємодії всіх зацікавлених сторін. Така взаємодія, на нашу думку, є основою перспективного розвитку студентських організацій.

Умови, що дозволяють розглядати студентське самоврядування як фактор розвитку лідерських якостей студентів наступні: можливість ціленаправленого залучення студентів у спеціально організовану діяльність студентського самоврядування, що сприяє розвитку їхніх лідерських якостей; практичні розробки і впровадження у діяльність органів студентського самоврядування сучасних технологій, що сприяють розвитку лідерських якостей студентів; постійний характер набуття досвіду лідерської поведінки і відповідальності лідера за прийняття рішень у самоврядній діяльності.

У ході дослідження нами було сформовано перелік методів та заходів, реалізація яких посприяла б розвитку потенціалу студентського самоврядування у формуванні лідерських якостей студентів. Зокрема, відвідання масових заходів студентів, аналіз продуктів їх позанавчальної діяльності, імітаційні вправи, аналіз конкретних ситуацій, ділові ігри, змагання, демонстрації, екскурсії-спостереження, бесіди-дискусії, зустрічі-спілкування з відомими людьми. Наприклад, екскурсії-спостереження дають змогу вивчити досвід вирішення молодіжних проблем у позауніверситетському просторі. Тренінги студентського активу можуть бути присвячені розробці установчого документу – Положення про органи студентського самоврядування, організації зборів у групі, вибору її активу. Тренінги спілкування можуть організовуватись для навчання студентів відкрито висловлювати свої думки, а професійно-орієнтовані ігри – для розвитку патріотичних цінностей. Завдання проведення бесід-дискусій може

бути залучення студентів до оцінки подій суспільно-політичного життя в сучасній Україні, змісту соціальної, моральної та етичної сторін функціонування соціуму, і на цій основі формування адекватного ставлення до своїх громадянських і професійних обов'язків.

Особливо важливими для органів студентського самоврядування є їх участь у розробці та реалізації проектів. Посередництвом управлінської діяльності з проектування студенти навчаються вивчати громадську думку, формулювати актуальність соціальної проблеми, вивчати можливості соціальної групи, визначати цілі і задачі, виявляти ресурси та джерела їх отримання, складати бюджет, організовувати навчання членів команди проекту, знаходити партнерів, проводити офіційні переговори, оцінювати та контролювати виконання плану, вносити зміни в процес реалізації проекту, аналізувати результати роботи над проектом, інформувати громадськість.

Дослідниця Н. Шафеева виділяє такі рівні розвитку лідерських якостей у діяльності студентського самоврядування: потенційний, ситуативний, стійкий. Саме останній відображає наявність сформованої термінальної потреби молодшої людини у постійному прояві лідерської позиції) [259].

На основі самостережень автора за діяльністю органів студентського самоврядування та з врахуванням результатів наукових досліджень Н. Шафеевої [259] у ході дослідження було виділено такі етапи розвитку лідерських якостей студентів у реалізації їх самоврядних ініціатив:

1) I етап – мотивація лідерських якостей студентів. Мета – формування позитивної мотивації участі у діяльності органів студентського самоврядування, досягнення особистих успіхів;

2) II етап – ціннісне осмислення і засвоєння основних компонентів лідерських якостей – навиків, зразків лідерства. Мета: формування лідерських якостей на мотиваційному, діяльнісному та емоційному рівнях.

3) III етап – творча готовність до лідерства. Мета: формування потреби у лідерстві.

У такій схемі критеріями і показниками розвитку лідерських якостей студентів можна назвати такі: мотиваційно-ціннісний (передбачає індивідуальну оцінку досягнення успіху, сформовані ціннісні орієнтації); емоційний (навики вирішення конфліктів, вольового впливу, психологічного такту); інтелектуально-когнітивний (вміння ділового спілкування, активне слухання); діяльнісний (використання організаторського алгоритму).

На думку О. Терещенкової, органи студентського самоврядування є інструментом формування управлінських якостей молоді, необхідних у її подальшому як професійному, так і громадському житті [232]. Серед таких є:

- 1) уміння планувати роботи й стратегічно мислити (планування роботи студентської організації на рік, визначення кінцевих термінів);
- 2) досвід роботи у колективі, знаходження компромісу;
- 3) вміння керувати та підкорюватися (організація колективної роботи, періодичне звітування з питань виконаної роботи, що виховує вміння виконувати розпорядження інших);
- 4) дисциплінованість, відповідальність, чесність;
- 5) наполегливість та рішучість (активна рішуча позиція представників студентського самоврядування забезпечує реалізацію запланованих дій);
- 6) креативне та творче мислення;
- 7) організаторські здібності;
- 8) досвід вирішення проблем (допомога студентам у вирішенні поточних проблем сприяє накопиченню досвіду соціальних взаємодій);
- 9) вміння заручатися підтримкою, знаходити спільну мову з керівництвом (конструктивний діалог з адміністрацією ВНЗ. знаходження підтримки міської влади);
- 10) самоконтроль, самоорганізація, самоменеджмент;
- 11) толерантність, чуйність і повага до інших (організація тематичних заходів сприяють гуманістичному вихованню особистості молоді людини).

При чому процес формування управлінських якостей у молоді, що закладають основу лідерських навиків, через включення у діяльність органів

студентського самоврядування, може складатися з двох паралельних процесів нагромадження досвіду організації управлінських процесів, їх упорядкування, систематизація і формалізація за стандартами діловодства (написання звітів, положень, опис ролей та процедур діяльності всередині організації, що формує систему менеджменту студентського самоврядування) та регулярного навчання і тренінгу студентів, обраних на керівні посади студентського самоврядування. Для цього необхідні наставники, що володіють усім комплексом необхідних знань, умінь і навичок, насамперед, з числа колишніх керівників студентської організації. У цьому аспекті, однією з головних задач адміністрації ВНЗ при формуванні студентського самоврядування є створення необхідних умов для ефективного розвитку студентського об'єднання [73]. Важливим кроком у цьому напрямку може стати створення «Центру підтримки студентського самоврядування» як структурного підрозділу ВНЗ.

На основі аналізу вітчизняної практики діяльності органів студентського самоврядування було виділено такі найбільш ефективні організаційні форми студентського самоврядування, що забезпечують формування лідерських якостей студентів є:

1) форми співуправління (координаційні наради Студентських рад з ректором, захист програм і проектів студентського самоврядування на Вченій раді, створення банку даних про студентських контингент за показниками соціальної активності);

2) форми реалізації управлінських повноважень (Студентська рада, оргкомітет, старостат, рада факультету, рада групи, групові і інститутські збори з питання висування кандидатів в органи студентського самоврядування, ректорський марафон);

3) форми реалізації цільових функцій (прес-центр, студклуб, аспірантсько-наукова спільнота, студентська служба безпеки, спорткомітет, профільні об'єднання по факультетах);

4) форми підготовки студентського лідера (кураторський час, самопрезентація першокурсників, клуби, рефлексивні заняття);

5) форми соціального партнерства (молодіжні громадські організації, клуби міжвузівської активності, студентські форуми молодіжних ініціатив);

6) форми оцінки результативності самоврядної діяльності (доповідь голови студентської ради на Вченій раді ВНЗ, підсумкові засідання Студради, дебати, саморефлексія, студентська рада, студентський моніторинг).

Студентське самоврядування – не просто компанія ініціативних людей, а організація з визначеною системою взаємовідносин по вертикалі і горизонталі. Тому така організація повинна будуватися із врахуванням наукових концепцій менеджменту, що передбачають наявність продуманої стратегії розвитку, чіткої організаційної структури, корпоративної культури і системи управління людськими ресурсами. Студентське самоврядування готує до організації роботи по цілям, ресурсам та результату, раціональний контроль діяльності співробітників, координації діяльності у зовнішньому середовищі, дослідження і діагностика проблем.

Організаційно-діяльнісний компонент (кластер) формування у молоді нових якостей через діяльність у органах самоврядування включає вміння працювати з документами (облік вхідних та вихідних документів), оцінку ситуації, навички планування (вироблення цілей, прогнозування) та організації роботи, контроль і самоконтроль. Найвищою стадією розвитку навичок цього компоненту є стратегічне мислення.

Так як у органах студентського самоврядування відбувається процес поділу основних видів роботи, розвиток вміння координувати їх, а також контролювати процес досягнення цілей як надання своєчасної допомоги, іншим кластером формування у молоді нових якостей через діяльність у органах самоврядування можна визначити соціально-комунікативний. Такий включає оцінку сформованих навичок комунікативності, комунікативного контролю, вища стадія розвитку яких – ситуативне моделювання

спілкування. Комунікативний контроль передбачає прагнення контролювати, управляти ситуацією, що, зазвичай, поєднується із бажанням домінувати у взаємодії, уникати конфліктів. Комунікативність студентів не гарантує високий результат соціально-комунікативного критерію, адже у значній частині молоді низький комунікативний контроль. Ситуативне моделювання спілкування передбачає не лише звичні способи поведінки, але й можливості творчо змінювати моделі спілкування в залежності від ситуації та суб'єктів взаємодії. Сформована громадянська культура є вищою стадією ціннісного компоненту формування у молоді нових якостей через діяльність у органах самоврядування.

У ході аналізу функціонального навантаження сучасних студентських організацій було визначено такі організаційні механізми студентського самоврядування у формуванні національної еліти України:

- управлінський (факт виконання функцій управління студентською громадою передбачає здійснення організаційних, координуючих, регулюючих, мотиваційних та контролюючих впливів як голови Студентської ради щодо студентських активістів, так і всього загалу);

- селективний (процес участі у студентських ініціативах здійснює відбір найбільш здібних до лідерства і творчості студентів та відсів таких, що не мають відповідних задатків);

- консолідує (результативність студентських організацій залежить від вміння лідера об'єднати колектив шляхом, зокрема, формування сильної корпоративної культури, цінностей та раціональне використання можливостей організаційного розвитку через діяльність у групах, виконання певних завдань цілими колективами);

- професійний (громадська активність молоді у ВНЗ залежно від його галузевої специфіки суттєво пришвидшує формування професійних компетентностей у студентів, любові та гордості за обрану професію, поглиблює навички майбутньої професійної діяльності молоді через самоврядні ініціативи у навчально-виховній та науково-дослідній роботі);

- інтеракційний (практика систематичних взаємодій активістів із колективом суттєво посилює їхню комунікативну культуру);
- інформаційний (періодичні вертикальні та горизонтальні комунікації всередині студентських організацій, обмін інформацією у невимушеній обстановці, залучення студентів у виробництво нової інформації сприяють зростанню загальної освіченості та інформаційної грамотності молоді);
- конвергенційний (суттєве посилення члена колективу групою, що проявляється у самоврядній діяльності збільшує адаптивні можливості студентських організацій у кризовому та посткризовому контекстах діяльності);
- демократичний (періодична виборність керівництва студентських організацій, відкритість їх діяльності, гласність у прийнятті рішень у межах ВНЗ зміцнює загальну позитивну оцінку громадського самоврядування та демократії як політичного режиму, усвідомлення її переваг, засвоєння практик, правил і формальних процедур її функціонування);
- компетентісний (засвоєння вмінь та навичок адекватно діяти у проблемних ситуаціях громадсько-значимого та особистого життя);
- гуманітарний (діяльність на благо колективного інтересу і у суспільно-значимих цілях сприяє розвитку морально-етичних установок чесності, справедливості, толерантності, розширює межі загальної культури);
- представницький (легітимність студентської організації представляти увесь студентський колектив, задає великий ресурс громадської підтримки для здійснення нею діяльності щодо захисту інтересів молоді).

Політична культура як компонент політичної системи суспільства містить ті орієнтації, політичні вподобання та цінності, що об'єднують громадян у єдине ціле для конструктивної взаємодії в одній країні. Особливість політико-культурного контексту організаційних механізмів студентського самоврядування у тому, що в аспекті студентських ініціатив демократична політична культура виступає не так чинником формування функціонального громадянського суспільства (тобто студентського

самоврядування як інституту громадянського суспільства), як громадянське суспільство стає інструментом зростання політичної культури молоді та інституціалізації державно-громадського характеру управління вищою освітою. Однак, значною мірою, процеси розвитку студентського самоврядування та зростання демократичної політичної культури молоді взаємообумовлюють один одного.

Через наведені організаційні механізми студентського самоврядування окреслюється бачення багатоаспектної спроможності студентських організацій у формуванні політико-культурних установок молоді, що, визначаючи активістську модель політичної поведінки останньої, закладає основи у формування з найкращих представників студентського активу національної еліти із патріотичним державницьким світоглядом. Кожен із проаналізованих організаційних механізмів чинить суттєвий вплив на формування демократичної ідентичності молоді – представників майбутнього політичного класу. Наприклад, інтеракційний, консолідуючий, демократичний механізми впливають на формування установки консенсусного вироблення рішень у студентській громаді. Сформованість відповідних якостей у цьому значенні впливає на перспективну спроможність представників майбутньої еліти досягати консенсусу у політичному процесі. Тут політична культура молоді виступає детермінантою злагодженого, скоординованого сценарію формування та впровадження політики в умовах парламентської республіки, коли досягнення погоджених рішень дуже часозатратне через потребу максимально враховувати позиції всіх стейкхолдерів. У цьому полягає особливість політичної культури як зумовленого тенденціями суспільного розвитку продукту життєдіяльності суспільства у політичній сфері.

Інформаційний, демократичний, гуманітарний організаційні механізми студентського самоврядування впливають на формування ціннісних основ політичної культури молоді, що важливо, зокрема, в контексті євроінтеграційного вектору політичного розвитку України, ідеологем

консолідованої демократії, розвинутого парламентаризму, дотримання широких прав людини і громадянина, які набули статус беззаперечних принципів здійснення політики в сучасній Україні. Впровадження представницького механізму студентського самоврядування через заходи презентації лідерами студентського активу здобутків студентської організації, обміну досвідом, пошуку однодумців сприяє формуванню такого змістового компоненту політичної культури, як зріла та активна участь молоді у роботі соціальних та політичних інститутів. Конвергенційний та компетентісний механізми сприяють у формуванні здатності до вироблення нових сенсів, впорядкування зразків поведінки у різних контекстах суспільного розвитку, що часто вимагає адаптивної реакції у сферах реалізації актуальних цінностей. Таким чином, через усвідомлення, представництво та реалізацію інтересів соціальної групи молоді, що зумовлює появу відповідних світоглядних установок, студентський актив розкриває для себе багатоаспектну сутність політичної культури як явища соціально-політичного життя.

Через управлінський і представницький організаційні механізми студентського самоврядування відбувається впорядкування відносин студентства із іншими соціальними групами, обмін груповими сенсами світобачення. У результаті конструюється такий компонент політичної культури, як загальні громадянські цінності та значущі смисли. Це важливо в умовах дещо ускладненої цивілізаційної ідентичності певної групи громадян, які наразі проживають у окремих східних і південних регіонах України. Отже, вироблення звички до активістської поведінки, плюралізму думок, як компонентів демократичної політичної культури, через неформальну участь, самовиховання молоді у процесах розробки та впровадження студентських ініціатив, проранжованих нами в системі організаційних механізмів студентського самоврядування, позитивно відображається на духовному житті студентства та потенціалі розвитку усєї соціальної сфери українського суспільства загалом.

На думку дослідника І. Тимерманіса, будь-яке студентське об'єднання набуває політичне забарвлення [235]. Ця обставина, посилена принципом широкої гласності у сфері самоврядування, наділяє студентські організації великим потенціалом формування демократичних цінностей та прихильності до демократичних управлінських практик серед молоді.

Ступінь того, наскільки студент усвідомлює і втілює у своїй діяльності вироблену у суспільстві систему цінностей, І. Тимерманіс називає соціальним самовизначенням як сукупність індивідуальних смислів, цінностей та реальних потенційних дій молоді людини. На думку дослідника, критерії і показники соціального самовизначення слід виділяти наступні:

1) інформаційно-гностичний критерій – готовність студентів до соціального самовизначення, що включає в себе такі показники, як знання про свої індивідуальні особливості, наявність системи уявлень про можливості позанавчальної діяльності, рівень проінформованості про вибрані сфери діяльності, що дають можливість студенту більш чітко і грамотно виробити індивідуальний соціальний життєвий план;

2) мотиваційно-цільовий критерій – сформованість у молоді системи цінностей і мотивів, які впливають на життєві цілі. Причому пріоритет цінностей визначально впливає на становлення особистісних орієнтацій;

3) діяльнісно-практичний критерій – психологічна готовність до застосування знань у реальних умовах, самостійність, вміння приймати сміливі рішення у складних ситуаціях, прагнення до активної життєвої позиції;

4) результативно-рефлексивний критерій – адекватна самооцінка, здатність завершувати почату справу, самоконтроль [235, с. 11].

За спостереженнями автора, ілюстрацією успішності діяльності студентського самоврядування у вітчизняних ВНЗ у вихованні лідерських якостей молоді є високі показники у практичному компоненті соціального

самовизначення студентів. Втім, зберігаються низькі показники за мотиваційно-цільовим і результативно-рефлексивним критеріями.

Дослідник І. Тимерманіс виділяє такі етапи формування готовності до соціального самовизначення:

1. адаптивний (ознайомлення з можливостями участі);
2. аналітичний (участь за різними напрямками, випробовування своїх сил);
3. формуючий (участь в організації та проведенні університетських заходів);
4. лідерський (кураторство громадської діяльності, організація міжуніверситетських заходів);
5. рефлексивний (самооцінка, самоконтроль, корекція досягнутих результатів, сформована потреба у систематичній роботі над собою) [235].

Перебудова у студентських колективах відбувається не дуже швидко і протирічно, відношення студентів до самоврядування залишається далеко не двозначним. Демократія ВНЗ – складова суспільної демократії, участь студентів – сприятиме більш високому рівню їхньої соціально-політичної активності. Наразі триває пошук і апробація нових форм самоврядування. Оскільки, кінцева мета соціального управління – особистісне самоуправління (саморегуляція, самоосвіта, самоконтроль, самоаналіз). Тому залучення студентів у самоврядні відносини, їхнє соціальне самовизначення неможливе без навчання їх формам і методам самостійної роботи.

Тривалий час в Україні адміністрація ВНЗ не довіряла органам студентського самоврядування, вважаючи, студенти не мають достатньої зрілості та не будуть проявляти відповідальність. Як відомо, зміст діяльності органів студентського самоврядування у першу чергу полягає у вирішенні реальних проблем студентів і отриманні досвіду самоорганізації свого життя, а не у включенні у існуючу систему керівництва – виконання. У сучасних розвинених західних країнах нині поширюється тенденція винагороджувати активістів студентського самоврядування. Дослідниця Д. Торнтон, провівши

телефонне опитування серед членів студентського уряду коледжів у США (методом випадкового вибору), зафіксувала, що все більше студентських президентів одержує грошову компенсацію за свою діяльність. Це пояснюється зміною в обсязі повноважень, які виконує студентський лідер. Наприклад, Президент студентського уряду університету Атлантик у Флориді розпоряджається бюджетом у розмірі \$2000000, що прирівнюється до бюджету невеликого підприємства, та одержує заробітну плату в розмірі \$10200, а також знижку на оплату за навчання в розмірі \$4600 [36].

Наразі в Україні у нормативно-правовому забезпеченні діяльності органів студентського самоврядування передбачена можливість запровадження додаткової половини ставки спеціаліста для студентського ректора вишу. Однак, як свідчить практика, студентські лідери не завжди погоджуються на таку пропозицію адміністрації ВНЗ, боячись можливої залежності від керівництва ВНЗ потім. Однак, досвід США у цьому напрямку для України буде цінним, адже оплата праці студентських лідерів прямо впливатиме на якісні показники їхньої діяльності

Громадянин в умовах динамічних перетворень має бути готовий до захисту не лише власних, а й державних інтересів. Контекст динамічних освітніх трансформацій в Україні зумовлює факт дещо протирічної ситуації: перетворення виховного простору вищої освіти є однією з важливих умов позитивних змін у суспільному житті, у той же час, якісний стрибок у навчально-виховній сфері можливий лише за умови відповідного контексту широких суспільно-політичних змін суспільного буття.

У контексті вище означеної кореляції потреба нових розробок у сфері виховання студентів демократичних цінностей та орієнтацій видається ще більш актуальною. Вітчизняні експерти [94] одностайні у потребі впровадження наступних реалістичних, досяжних і не дуже ресурсозатратних заходів, які б забезпечили розвиток студентського самоврядування у середньотерміновій перспективі:

- розробка та видання навчальної літератури зі студентського самоврядування;
- постійний моніторинг якості роботи органів студентського самоврядування;
- створення системи взаємодії учнівського самоврядування та органів студентського самоврядування, що забезпечило б прямий контакт між учнем і студентською організацією ВНЗ, в який школяр бажає вступити у майбутньому;
- розвиток мережі студентських незалежних ЗМІ на регіональному та загальнодержавному рівні, пошук незалежних джерел фінансування студентських університетських ЗМІ;
- розробка стратегії розвитку студентського самоврядування на рівні кожного ВНЗ (на 5-10 років наперед), що дозволить стратегічно поглянути на розвиток самоврядування з врахуванням специфіки ВНЗ, його традицій і професійної орієнтації;
- організація у ВНЗ спецкурсів з лідерства, соціального управління для широкого загалу студентів;
- створення чіткої організаційної системи студентського самоврядування з виділенням відповідальних органів координації, інтеграції на кожному рівні;
- створення банку ідей і досвіду студентського самоврядування;
- регулярне проведення університетських і між університетських конференцій з питань студентського самоврядування;
- налагодження системи адаптації першокурсників до навчання у ВНЗ;
- створення спеціальних дослідницьких центрів, що вивчали б складні процеси в середовищі молоді, студентства;
- проведення адміністрацією ВНЗ у тандемі зі студентськими організаціями соціологічних досліджень на тему потреб та очікувань від студентського самоврядування серед молоді;

- посилення соціального партнерства студентських організацій та інших інституцій громадянського суспільства у напрямку поширення позитивного досвіду та здобутків функціонування органів студентського самоврядування в Україні, популяризація кращого міжнародного досвіду ефективного функціонування органів студентського самоврядування через інформаційну кампанію в суспільстві;

- загальне посилення уваги до національно-патріотичного виховання, удосконалення освітніх стандартів і курсів суспільних дисциплін в межах державної освітньої політики, формування навиків політичної поведінки, виховання громадської позиції молоді у виховному просторі інституцій вищої школи.

Якість роботи органу студентського самоврядування має визначатися, перш за все, ефективними проектами у сфері захисту прав студентів та впливу на підвищення якості освіти ВНЗ. Студенти мають визнати, що органи студентського самоврядування не будуть успішними, поки не буде рішення і підтримки переважної більшості громади, яку вони представляють – студентів. Студентські організації нараз потребують, як часто говорять представники оперативної оновленої політичної еліти, кредиту довіри від своєї громади. На думку О. Каюмової, проблема більшості студентських організацій полягає в тому, що вони не пройшли процедуру демократичного обрання або така процедура була лише формальною. Відтак вони не можуть бути легітимними представниками студентства, і саме студентство їм не довіряє [94]. Така фіктивність діяльності студентських організацій є проблемою, що пронизала всі рівні студентського самоврядування – від рівня факультету до всеукраїнського рівня. Звісно, студентське самоврядування як компонент простору вищої школи, для реалізації своїх прихованих, ще не реалізованих можливостей потребує, щоб сам сектор університетської освіти перебував у режимі розвитку, а не функціонування. Адже тоді запит на студентських лідерів буде постійним, коли вища освіта потребуватиме партнера у впровадженні постійних освітніх змін.

У ході дослідження була відмічена важливість використання компетентісного підходу до аналізу студентського самоврядування: наскільки воно спрямовано на формування у випускника комплексу навичок та здібностей, де організаційно-управлінські, комунікативні і творчі якості відіграють не менш важливу роль у порівнянні із спеціально професіональними. Аналіз проблематики самоврядування студентських ВНЗ у соціокультурному ракурсі акцентує безперервний зв'язок освіти і культури. У ході дослідження відмічено наявність цього зв'язку не лише в інституціональному, але і в особистісному плані – якою мірою навчання формує, реалізує, стимулює потреби студента у виробництві, засвоєнні і поширенні цінностей культури. Інтелектуальна база молоді, що отримує вищу освіту визначає значний потенціал студентського самоврядування як технології і форми пошуку активних потенційних членів національної еліти.

Найважливішим аспектом внутрішніх комунікацій у студентському самоврядуванні залишаються неформальні взаємини і їхній вплив на формалізовані процедури управління. Набір найбільш важливих припущень, прийнятих членами організації, що одержують вираження в замовлених організаціях цінностях і орієнтирах їхньої поведінки і дій, називають організаційною культурою. Організаційна культура є сполучною ланкою формальної і неформальної структур у студентському самоврядуванні і через механізм наставництва здатна забезпечити наступність цінностей з покоління в покоління. Професійно і продумано вибудована організаційна культура сприяє вирішенню проблеми плинності кадрів, об'єктивно обумовленої терміном навчання ВНЗ [171].

Висновки до третього розділу

Вищі навчальні заклади України здебільшого розглядають виховну роботу зі студентами як пріоритетні напрямки своєї діяльності, про що свідчать численні концепції виховної роботи, що в останні роки приймаються

вченими радами цих вузів. Концепції пронизують ідеї духовно-морального і громадянсько-патріотичного виховання молоді, розвитку в них соціокультурної толерантності і соціальної відповідальності. Значне місце в концепціях виховної роботи приділяється студентському самоврядуванню як особливому соціальному інституту, що володіє значним навчально-виховним потенціалом. Однак різні ВНЗ мають різне уявлення про роль і місце студентського самоврядування у виховній роботі зі студентами: у ряді випадків студентське самоврядування розглядається як визначальний фактор, що забезпечує успіх усієї виховної діяльності, у інших – лише як автономний компонент виховної системи або елемент системи співуправління.

Сучасні ВНЗ володіють значним інноваційним потенціалом у формуванні в студентів якостей потенціальної національно-державницької еліти. Важливим у цьому контексті є залучення студентів до проектування навчального процесу. Стратегічно поглянути на розвиток самоврядування з врахуванням специфіки кожного ВНЗ сприятимуть заходи зі створення чіткої організаційної системи студентського самоврядування, виокремлення відповідальних органів координації та інтеграції на кожному рівні, створення «банку досвіду» цієї діяльності, розробка у кожному ВНЗ концепції розвитку студентського самоврядування.

Студентське самоврядування створюється як органічна частина системи управління ВНЗ, тому для гармонійного вбудовування студентського об'єднання потрібно, щоб організаційна культура студентського самоврядування була частиною загальної корпоративної культури ВНЗ. Таким чином, необхідними умовами ефективної роботи студентського самоврядування виступають цілеспрямована диференційована робота зі студентами, формування організаційної культури студентських об'єднань, що є органічною частиною загальної корпоративної культури вищого навчального закладу. Створення Центру підтримки студентського самоврядування дозволить створити фундамент для формування корпоративної культури студентів, що відповідає заявленим цілям.

ВИСНОВКИ

У сучасних умовах через поєднання молоддю професійної, соціальної, культурної, політичної компетентностей студентство, як соціально-демографічну групу, все більшою мірою характеризують соціокультурні ознаки. У цьому контексті доцільним видається аналіз студентського самоврядування через призму концепції «соціального партнерства», впровадження цінностей колективного інтересу, тлумачення самоврядних ініціатив, передусім, у світлі принципів рівноправності сторін, добровільності зобов'язань, підзвітності громаді, взаємної відповідальності. Відповідно до сучасного політико-культурного підходу, між сферами освіти та культури існує безперервний зв'язок не лише в інституційному, але й особистісному контекстах: навчально-виховний процес формує, реалізує, стимулює потреби особистості у засвоєнні й поширенні цінностей, сприяє зростанню громадської активності. У дисертаційній роботі студентське самоврядування розглядається як об'єктивний фактор та ресурс розвитку вищої школи, що підвищує колективну відповідальність студентів, керівництва та професорсько-викладацького складу ВНЗ за всі сторони студентського життя.

Можливості повноцінного формування і розвитку національної еліти залежать від рівня розвитку демократичних та соціальних прав і свобод громадян. Водночас ефективність демократизації залежить від максимальної відкритості еліт на всіх рівнях, постійного їх поповнення професійно підготовленими людьми. Інститут студентського самоврядування відповідає основам парадигми плюралізму еліт та виконує роль специфічного «соціального фільтру», що створює нові канали поповнення інтелектуальної еліти нації. Студентські лідери, що пройшли підготовку у своєрідній моделі громадянського суспільства та правової держави, яким є ВНЗ, складають стійкий кадровий резерв для національної еліти з інноваційним реформаторським мисленням, значною адаптивністю до соціальних змін.

Зростання поінформованості та громадянської свідомості сучасного студентства одночасно супроводжується відчуженням молоді від інститутів держави, апатією до політичних еліт, що актуалізує потребу залучення ресурсів ВНЗ до виконання соціального замовлення українського суспільства – підготовку молодих фахівців, що будуть професійно компетентні, морально стійкі, конкурентоздатні, наділені лідерськими якостями, готові самостійно приймати рішення в ситуаціях вибору, здатні нести відповідальність за майбутнє країни. Реалізація політики держави стосовно стратегічного ресурсу країни – молоді – є показником загальної ефективності та адекватності державної стратегії щодо демократизації суспільства. Тож вітчизняні освітні інститути концентрують свої зусилля на покращення можливостей культурного розвитку суспільства, формуючи ціннісні установки особистості, виходячи з його актуальних запитів.

Вітчизняна система студентського самоврядування не повною мірою реалізує свій ресурс у залученні та розвитку потенційних молодіжних лідерів як конкретного прояву еліти нації. Цьому перешкоджають як внутрішні проблеми, що детермінують низьку якість роботи функціонуючих органів студентських організацій, так і зовнішні фактори. Серед внутрішніх проблеми студентських організацій – неавторитетність, недалекоглядність, бюрократизація, режим функціонування «самі для себе», відсутність харизматичних лідерів, низька поінформованість студентів щодо можливостей органів студентського самоврядування вирішувати конкретні проблеми, непрозорість системи виборності та прийняття рішень, швидка плінність досвідчених кадрів, нестійкий інтерес студентів до участі у громадській діяльності як значимій сфері та інші. Проблеми, пов'язані зі зовнішніми факторами впливу на ситуацію в сфері вищої школи, включають недосконалість нормативно-правової бази, відсутність дієвих механізмів державної підтримки молоді в період її становлення, незацікавленість у вирішенні студентських питань серед політиків та державних службовців, зниження загальноосвітнього рівня і мотивації до навчання абітурієнтів,

розмите розуміння ними структур і функцій інститутів державної влади та громадянського суспільства, несформованість відносин співуправління у вищій школі, недовіра та байдужість до студентських ініціатив із боку адміністрації ВНЗ, нерозвиненість інфраструктури та обмеженість ресурсів студентських організацій, хвилеподібний характер активності студентів як відображення суперечливого характеру соціально-економічних процесів у державі, відсутність сильних студентських організацій в регіонах та інші.

Суперечливі процеси інституціалізації студентських ініціатив і самоорганізації, труднощі політичної соціалізації молоді в умовах сучасних трансформацій ускладнюють процеси формування соціально прийнятних форм самореалізації, демократичних компетентностей та стійкої громадянської позиції студентів, що впливає на загальний стан культури громадянськості (установки та орієнтації щодо співпричетності особистості до загальних справ держави, засновані на загальнолюдських цінностях, оптимальному співвідношенні особистих і суспільних інтересів), громадянської відповідальності (вміння та вмотивованість брати на себе соціальну відповідальність), соціальної активності (свідомі дії, спрямовані на позитивні перетворення).

Удосконалення демократичних процесів можливе за участі молодого покоління, студентства зокрема. Наразі важливо створити сприятливі умови для втілення у життя студентських ініціатив, щоб подолати відчуження молодого покоління від державних інститутів, та посприяти молоді на шляху реалізації власних цінностей, побудови моделі консолідованої демократії в Україні. З метою сприяння утвердженню активістських установок та стимулювання громадської активності студентської молоді необхідно запровадити у школах та ВНЗ спеціалізовані дисципліни, спрямовані на формування громадянськості, періодично публікувати у ЗМІ матеріали для підвищення загальної поінформованості студентів про форми та практики громадської самоорганізації, здійснювати широку інформаційно-

роз'яснювальну роботу в суспільстві щодо наявних механізмів демократії участі.

Декларативність політиків у розв'язанні молодіжних проблем, нерозвиненість системи громадських, зокрема й молодіжних організацій в Україні стримують розвиток політичної культури студентства, обмежують можливості реалізації його інтересів, формують дисбаланс політичних відносин і процесів у суспільстві. З одного боку, сучасні студенти цікавляться політикою, з іншого – відчутною є необхідність розвитку вмінь осмислювати і засвоювати політичні знання, об'єктивно пов'язувати їх із практикою. За таких умов вищу школу слід вважати одним із найважливіших соціальних інститутів політичної соціалізації молоді, формування соціально-політичних орієнтацій (через викладання суспільно-політичних навчальних дисциплін, громадську роботу і подібне). Тож, виконання ВНЗ покладених на них завдань та функцій значною мірою залежить від здатності оцінити та підтримати потенційних студентських лідерів. При цьому кожна проблема, що стосується інтересів студентів, не повинна вирішуватися у системі управління ВНЗ без участі органів студентського самоврядування як рівноправного партнера. Варто унеможливити адміністративний тиск на студентські організації, надати їм реальну автономію і простір для суспільно-корисних дій, що створить необхідні умови для появи стабільного запиту на студентських лідерів.

Якість управління ВНЗ, що включає студентське самоврядування, певним чином впливає на дієвість загальносуспільної моделі представницького врядування. Особлива доступна форма ініціативної самостійної діяльності студента як суб'єкта дії, участі кожного в управлінні колективними справами – студентське самоврядування – відіграє важливу роль в утвердженні активістських установок, розвитку лідерських якостей молоді та залученні її до громадського управління. Розширення демократичних основ управління у ВНЗ вивільняє творчий потенціал студентської молоді, а реалізовані таланти і здібності молодої людини відтак

є запорукою утвердження демократії у суспільстві. Можливість проявити себе, усвідомлення відповідальності за колектив, діалогічні процедури пошуку консенсусних рішень, практики ротації лідерів за ініціативою колективу формують у студентів стійкі поведінкові установки, необхідні для співжиття, здійснення функцій управління в умовах демократії.

Якісний результат самоврядування залежить від особистої ініціативи кожного студента. Реальний стан більшості студентських організацій в Україні відповідає баченню функціонального призначення цих органів самими студентами та ступеню їх невисокої авторитетності у студентській громаді. Нарощення довіри між студентськими організаціями і широким загалом молоді – це двосторонній процес, що залежить як від усвідомлення студентами, що органи самоврядування у ВНЗ – це повноцінні представники їхніх інтересів, так і від результативної діяльності самоврядних органів у безпосередніх інтересах студентів.

Існує потреба у знятті суперечностей між відомчими документами та Законом України «Про вищу освіту» (01.07.2014 р.), розширення у нормативно-правових актах переліку механізмів реалізації рішень органів студентського самоврядування. Не відповідають принципу державно-громадського управління сферою освіти й деякі позиції Положення про Всеукраїнську студентську раду при Міністерстві освіти і науки України (3.09.2013 р.). Зростанню ефективності студентського самоврядування, формуванню високого рівня соціокультурного потенціалу, професійної та управлінської самореалізації студентів через участь у діяльності органів студентського самоврядування сприятиме: розробка злагодженої координації органів студентського самоврядування в єдиній системі студентських рад, вироблення узгодженої позиції всіх студентських організацій, проведення професійних тренінгів для керівників та активістів, створення центрів підтримки студентського самоврядування, впровадження безперервного моніторингу розвитку лідерських якостей студентів у діяльності студентського самоврядування, інтегрованість рівнів студентського

самоврядування, забезпечення чіткості у визначенні завдань та змісту відповідної діяльності, розподілі обов'язків, розвиток студентських незалежних засобів масової інформації, видання навчальної та популярної літератури про сучасні практики самоврядування, організація стажування студентських активістів у громадських організаціях, контроль з боку Міністерства освіти і науки України за діяльністю ВНЗ в частині забезпечення прав студентського самоврядування, активізації діяльності Всеукраїнської студентської ради в частині роз'яснювальної роботи серед студентів про можливості самоврядування та інше.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з вивченням державної молодіжної політики на регіональному рівні та її студентської складової, моніторингом динаміки розвитку активістської політичної культури молоді, розробкою моделі цільового фінансування студентських організацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Авер'янова Н. Сучасне студентство в контексті формування національної еліти України [Текст] / Н. Авер'янова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. — 2010. — №14. — С. 30–32.
2. Адизес И. Развитие лидеров : Как понять свой стиль управления и эффективно общаться с носителями иных стилей [Текст] / И. Адизес. — М. : Альпина Бизнес Букс, 2008. — 259 с.
3. Андрущенко В. Демократія як принцип життєоблаштування та підготовки людини до життя засобами освіти [Текст] / В. Андрущенко // Політологічний вісник. Зб-к наук. праць. — К. : ВАДЕКС, 2014. — Вип. 73. — С. 245–252.
4. Андрущенко В. Організоване суспільство. Проблеми організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть. Досвід соціально-філософського аналізу [Текст] / В. Андрущенко. — К. : ТОВ «Атлант ЮЕМСі», 2005. — 498 с.
5. Андрущенко В. Освіта як чинник формування демократичного світогляду студентів [Текст] / В. Андрущенко // Нова парадигма : [журнал наукових праць] / Голов. ред. В. Бех. — К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. — Вип. 119. — С. 3–11.
6. Андрущенко В. Освітня політика (огляд порядку денного) [Текст] / В. Андрущенко, В.Савельєв. — К. : «МП Леся», 2010. — 368 с.
7. Андрущенко В. Роздуми про освіту: статті, нариси, інтерв'ю [Текст] / В. Андрущенко. — К. : Знання України, 2004. — 804 с.
8. Андрущенко В. «Суб'єкт» і «об'єкт» освіти в контексті свободи та відповідальності [Текст] / В. Андрущенко, О. Линовичка // Політологічний вісник : Зб-к наук. праць. — К. : ВАДЕКС, 2014. — Вип. 76. — С. 121–133.
9. Аристотель. Політика [Текст] / Аристотель: [пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка]. — К. : Основи, 2005. — 239 с.

10. Арон Р. Демократия и тоталитаризм [Текст] / Р. Арон. — М. : Проспект, 1994. — 305с.
11. Ашин Г. Современные теории элиты : критический очерк [Текст] / Г. Ашин. — М. : Международные отношения, 1985. — 256 с.
12. Бабіч А. Студентське самоврядування як осередок виховання лідерів [Текст] / А. Бабіч // Студентське самоврядування: досвід, проблеми, перспективи розвитку [Текст] : Збірник тез і статей Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції / Запоріж. держ. інж. акад.; [Відпов. ред. В. Калюжний]. — Запоріжжя : ЗДІА, 2012. — С. 149–150.
13. Бабкіна О. Політична соціалізація як засіб формування політичної культури студентства [Текст] / О. Бабкіна // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 22: Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. — К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. — Вип. 1. — С. 4–10.
14. Баландина Т. Студенческое самоуправление как социокультурный феномен : социологический анализ : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 22.00.06 «Общая педагогика, история педагогики и образования» [Текст] / Т. Ю. Баландина. — Екатеринбург, 2006. — 24 с.
15. Барзилов С. Провинция: элита, номенклатура, интеллигенция [Текст] / С. Барзилов, А. Чернишов // Свободная мысль. — 1996. — № 1. — С. 44–56.
16. Бебик В. Еліта, елітарність, лідерство [Текст] / В. Бебик // Віче. — 1993. — № 7. — С. 107–112.
17. Бебик В.М. Політична культура сучасної молоді [Текст] / В. Бебик, М. Головатий, В. Ребкало. — К. : А.Л.Д., 1996. — 112 с.
18. Безрук О. Політична участь в контексті політичної мобільності [Текст] / О. Безрук // Гілея [науковий вісник]: Зб. наук. праць / Гол. ред. В. Вашкевич. — К. : ВІР УАН, 2014. — Вип. 86 (7). — С. 363–366.
19. Белебега І. Українська еліта [Текст] / І. Белебега. — Харків : Видання журналу «Березіль», 1999. — 345 с.

20. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество [Текст] / Д. Белл. — М. : Академия, 1999. — 640 с.

21. Биков В. Теоретико-методологічні засади моделювання навчального середовища сучасних педагогічних систем [Текст] / В. Биков // Інформаційні технології і засоби навчання : Зб. наук. праць [За ред. В. Бикова, Ю. Жука] / Інститут засобів навчання АПН України. — К. : Атіка, 2005. — С. 5–15.

22. Білецький В. Формування сучасної української еліти [Текст] / В. Білецький // Схід. — 1995. — № 3. — С. 21–25.

23. Білогур В. Студентське самоврядування : європейський досвід і українські реалії [Текст] / В. Білогур // Гілея [науковий вісник]: Зб. наук. праць / Гол. ред. В. Вашкевич. — К. : ВІР УАН, 2012. — Вип. 58 (№3). — С. 541–546.

24. Бодров В. Студентське самоврядування як середовище виховання майбутньої української еліти [Текст] / В. Бодров // Сучасні аспекти виховання студентської молоді : тези доповідей III Всеукр. наук.-практ. конф., Харків, 7–8 квітня. — 2011. — Х. : ХНАМГ, 2011. — 217 с.

25. Бойченко М. Розвиток творчого потенціалу освітніх лідерів : британський досвід [Текст] / М. Бойченко // Витоки педагогічної майстерності : Зб. наук. праць. — Полтава, 2011. — С. 69–74.

26. Бок Д. Университеты и будущее Америки / Д. Бок. — М. : МГУ, 1993. — 123 с.

27. Боков Д. Формирование у студентов готовности к социальному самоопределению в процес се внеучебной деятельности : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» [Текст] / Д. А. Боков. — Рязань, 2012. — 22 с.

28. Бондар Т. Тенденції розвитку студентського самоврядування в системі вищої освіти США [Текст]: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Тамара Іванівна Бондар; Кіровоградський педагогічний інститут, 2009. — 21 с.

29.Бондаренко З. Студентська громада як один з факторів підготовки до волонтерської діяльності [Текст] / З. Бондаренко // Проблеми педагогічних технологій. — 2004. — Випуск 3–4 (28–29). — С. 158–166.

30.Борзых И. Студенческое самоуправление как фактор професіонального воспитания будущих государственных служащих : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 «Теория и методика професіонального образования» [Текст] / И. Н. Борзых. — Тула, 2010. — 24 с.

31.Борисова А. Мережа Інтернет та ресурси розвитку неурядових організацій в Україні [Текст] / А. Борисова // Політологічний вісник : Зб-к наук. праць. — К. : ВАДЕКС, 2014. — Вип. 74. — С. 159–169.

32.Бородін Є. Розвиток студентського самоврядування як напрям державної підтримки молоді в Україні [Електронний ресурс] / Є. Бородін, Т. Тарасенко. — Режим доступу : [http://www.dbuara.dp.ua/vidavnictvo/2010/2010_04\(7\)/10beipmu.pdf](http://www.dbuara.dp.ua/vidavnictvo/2010/2010_04(7)/10beipmu.pdf).

33.Брацун І. Освіта як інститут суспільства [Текст] / І. Брацун // Нова парадигма: [журнал наукових праць] / Голов. ред. В.П. Бех. — К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. — Вип. 119. — С. 83–94.

34.Варламова Л. Студенческое самоуправление как условие формирования гуманистической направленности личности будущих инженеров : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» [Текст] / Л. Д. Варламова. — Якутск, 2009. — 25 с.

35.Василенко І. Виховання громадянських якостей студентів у вищих навчальних закладах Канади засобами самоврядування [Текст] / І. Василенко // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. — 2005. — Вип. 2. — С. 147–152.

36.Василенко І. Виховання громадянськості студентів засобами самоврядування у вищих навчальних закладах Канади : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 «Теорія і методика виховання» [Текст] /

І. Василенко. — Київ, Інститут проблем виховання АПН України, 2009 р. — 19 с.

37.Васильчик Є. Вплив масової культури на зростання радикальних настанов та екстремістських проявів у молодіжному середовищі України [Текст] / Є. Васильчик // Політологічний вісник : Зб-к наук. праць. — К. : ВАДЕКС, 2014. — Вип. 72. — С. 382–396.

38.Васильчик Є. Соціально-економічні чинники ескалації політичного радикалізму та екстремізму у молодіжному середовищі України [Текст] / Є. Васильчик // Гілея [науковий вісник] : Зб. наук. праць / Гол. ред. В. Вашкевич. — К. : ВІР УАН, 2014. — Вип. 86 (7). — С. 312–318.

39.Ващенко К. Маємо «діряву» еліту з точки зору її формування [Електронний ресурс] / К. Ващенко // Українська національна еліта — становлення чи занепад? — Режим доступу : <http://dialogs.org.ua/ru/dialog/page4-110.html>.

40.Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму [Текст] / М. Вебер. — К. : Основи, 1994. — 261 с.

41.Веблен Т. Теория праздного класса: экономическое исследование институций [Текст] / Т. Веблен. — М. : Прогресс, 1984. — 183 с.

42.Вергун Д. Феномен лідерства в контексті соціально-філософського дискурсу [Текст] / Д. Вергун // Політологічний вісник : Зб-к наук. праць. — К. : ВАДЕКС, 2014. — Вип. 75. — С. 81–91.

43.Вища освіта України і Болонський процес. Навчальний посібник [Текст] // За ред. В. Кременя — Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2004. — 383 с.

44.Власенко Ф. Особливості соціалізації індивіда в умовах інформаційного суспільства (соціально-філософський аналіз) [Текст]: автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.03 / Федір Павлович Власенко; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 2008. — 18 с.

45.Вовканич С. Плюралізм еліт і універсалізм елітарності [Текст] / С. Вовканич // Схід. — 1996. — № 4. — С. 30-34.

46.Вовканич С. Пріоритети еліти — інтелект і творчість у злагоді з духовністю [Текст] / С. Вовканич // Сучасність. — 1997. — Ч. 7–8. — С. 189–197.

47.Вознюк Т. Елітні групи в сучасній Україні [Текст] / Т. Вознюк // Ї. — 1998. — №4. — С. 56–61.

48.Воробйова Л. Філософія освіти в добу постмодерна [Текст] / Л. Воробйова // Політологічний вісник : Зб-к наук. праць. — К. : ВАДЕКС, 2014. — Вип. 73. — С. 261–272.

49.Гаврилишин Б. Українська еліта: шляхи відродження [Текст] / Б. Гаврилишин // Український світ. — 1993. — № 12. — С.78–82.

50.Гарбузова Г. Студенческое самоуправление как средство формирования профессиональной идентичности будущих специалистов : автореф. дис. ... канд. псих. наук : 19.00.07 «Педагогическая психология» [Текст] / Г. В. Гарбузова. — Ярославль, 2009. — 23 с.

51.Геллер В. Студентське самоврядування у ВНЗ як умова та результат творчої співпраці педагога і студента [Текст] / В. Геллер // Студентське самоврядування: досвід, проблеми, перспективи розвитку: Збірник тез і статей Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції / Запоріж. держ. інж. акад.; [Відпов. ред. В. Калюжний]. — Запоріжжя : ЗДІА, 2012. — С. 98–101.

52.Гладкий О. До проблеми політичної еліти України [Текст] / О. Гладкий // Нова політика. — 1999. — № 3. — С. 43–45.

53.Головатий М. Молодіжна політика в Україні : проблеми оновлення [Текст] / М. Головатий. — К. : Наукова думка, 1993. — 237 с.

54.Головенько В. Український молодіжний рух: історія та сьогодення [Текст] / В. Головенько, О. Корнієвський. — К. : Наукова думка, 1994. — 114 с.

55.Давидюк М. Соціокультурний підхід до розвитку демократичних цінностей молоді засобами студентського самоврядування [Текст] /

М. Давидюк // Гілея [науковий вісник] : Зб. наук. праць / Гол. ред. В. Вашкевич. — К. : ВІР УАН, 2015. — Вип. 124. — С. 100–112.

56. Давидюк М. Студентське самоврядування як соціальний інститут із формування політико-культурних засад національної еліти [Текст] / М. Давидюк // Гілея [науковий вісник] : Зб. наук. праць / Гол. ред. В. Вашкевич. — К. : ВІР УАН, 2014. — Вип. 11 (90). — С. 384–388.

57. Дегтярєва І. Участь студентів в управлінні вищою освітою Польщі : уроки для України [Текст] / І. Дегтярєва // Теорія і практика державного управління. — 2014. — Вип. 1 (44). — С. 267–275.

58. Дембицька Н. Психологічні особливості політичної соціалізації студентів : автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.05 [Текст] / Наталія Миколаївна Дембицька; Ін-т психології ім. Г.С. Костюка АПН України. — К., 2004. — 20 с.

59. Державно-правова еліта України [Текст] / [редкол. : В. Медведчук та ін.]. — К. : Логос Україна, 2009. — 197 с.

60. Дмитриченко А. Вища освіта і Болонський процес : Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. [Текст] / М. Дмитриченко, Б. Хорошун, О. Язвінська, В. Данчук. — К. : Знання України, 2007. — 440 с.

61. Добровольська В. Роль університетів у вихованні студентської молоді [Електронний ресурс] / В. Добровольська. — Режим доступу : <http://intkonf.org/dobrovolska-vs-rol-universitetiv-u-vihovanni-studentskoyi-molodi/>.

62. Доброскок С. Розвиток студентської науково-дослідної роботи в Запорізькому національному університеті [Текст] / С. Доброскок // Студентське самоврядування: досвід, проблеми, перспективи розвитку : Збірник тез і статей Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції / Запоріз. держ. інж. акад.; [Відпов. ред. В. Калюжний]. — Запоріжжя : ЗДІА, 2012. — С. 25–26.

63. Донцов Д. Дух нашої давнини [Текст] / Д. Донцов; [відп. за вип. Л. Яцинич]. — 2-ге вид. — Дрогобич : Відродження, 1991. — 342 с.

64. Донцов Д. Націоналізм [Текст] / Д. Донцов. — Лондон : Укр. вид. спілка, 1966. — 363 с.
65. Досвід Київського національного торговельно-економічного університету щодо організації виховної роботи зі студентами [Текст] // Інформаційний вісник. Вища освіта. — 2004. — № 16. — С. 37–39.
66. Дунець В. Формування політичної культури молоді в Україні після Майдану 2013–2014 років [Текст] / В. Дунець // Гілея [науковий вісник] : Зб. наук. праць / Гол. ред. В. Вашкевич. — К. : ВІР УАН, 2014. — Вип. 86 (7). — С. 326–330.
67. Дябел Л. Соціалізація студентів-першокурсників в умовах педагогічного університету: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.05 [Текст] / Лариса Іванівна Дябел; Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова. — К., 2008. — 21 с.
68. Еліта політична [Текст] // Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В. Горбатенко; За ред. Ю. Шемчученка, В. Бабкіна, В. Горбатенка. — 2-ге вид., доп. і перероб. — К. : Генеза, 2004. — С. 182–183.
69. Європейська хартія місцевого самоврядування : прийнята в Страсбурзі 15 жовтня 1985 р. [Текст] // Місцеве самоврядування. — 1997. — № 1–2. — С. 90–94.
70. Завалевський Ю. Громадянська освіта і громадянське виховання в закладах освіти [Текст] / Ю. Завалевський, Ю. Прокопович, В. Сагарда. — Чернівці : «Букрек», 2004. — 47 с.
71. Завальна Н. Соціалізація підростаючого покоління в системі українських молодіжних організацій [Електронний ресурс] / Український центр політичного менеджменту. — Режим доступу : www.politik.org/ua/vid/pubcontent.
72. Загальна декларація прав людини [Текст] / Міжнародні документи ООН з прав людини. — К. : Право: Українська Правнича Фундація, 1995. — 12 с.

73. Загородній Ю. Політична соціалізація студентської студентської молоді в Україні: досвід, тенденції, проблеми [Текст] / Ю. Загородній, В. Курило, С. Савченко. — К. : Генеза, 2004. — 144 с.

74. Загородній Ю. Педагогічні умови політичної соціалізації студентської молоді в умовах великого промислового міста [Текст]: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.05 / Юрій Іванович Загородній; Луганський національний педагогічний ун-т ім. Тараса Шевченка. — Луганськ, 2004. — 20 с.

75. Закон України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 р. (№ 1144-XII) [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради. — 2014. — №. 46. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>.

76. Закон України «Про вищу освіту» від 17 січня 2002 року (2984-14) [Текст] // Відомості Верховної Ради. — 2002. — № 20.

77. Запрошуються волонтери [Електронний ресурс] / Сайт університету. Студентський парламент. — Режим доступу : <http://univ.kiev.ua>.

78. Згурський В. Роль студентського самоуправління у вищому навчальному закладі [Текст] / В. Згурський // Студентське самоврядування: досвід, проблеми, перспективи розвитку : Збірник тез і статей Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції / Запоріж. держ. інж. акад.; [Відпов. ред. В. Калюжний]. — Запоріжжя : ЗДІА, 2012. — С. 30–32.

79. Зінчук В. Роль засобів масової інформації у процесі політичної соціалізації студіюючої молоді (на прикладі міста Львова) [Текст] : автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.02 / Зінчук Віктор Петрович; Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. — Л., 2006. — 20 с.

80. Зязюн Л. Особистісні теорії виховання [Текст] / Л. Зязюн // Неперервна професійна освіта : теорія і практика, 2004. — Вип. 1. — С. 136–149.

81. Иванова А. Проблемы формирования властвующей элиты в современной Украине [Текст] / А. Иванова, Л. Манжуловская. —

Харьковские чтения — 1997. — Харьков : ЦЭПП «Радар», 1997. — С. 127–133.

82.Исаев А. Студенческое самоуправление в процессе профессионального образования в туристском вузе : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» [Текст] / А. А. Исаев. — Москва, 2010. — 25 с.

83.Исламшина, Т. Дифференциация ценностных ориентации студентов [Текст] / Т. Исламшина, О. Максимова, Г. Хамзина // Социол. исслед. — 1999. — № 6. — С. 132–136.

84.Ігнатюк О. Формування готовності майбутнього інженера до професійного самовдосконалення : теорія і практика [Текст] / О. Ігнатюк. — Харків : НТУ «ХП», 2009. — 432 с.

85.Іздебська В. Студентське самоврядування як чинник формування самосвідомості молоді / В. Іздебська // Рідна школа. — 2000. — №11. — С. 26–28.

86.Ісхакова Н. Політична соціалізація як складова демократизації сучасного суспільства [Текст] : автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.02 / Наталія Гаріївна Ісхакова; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 2006. — 19 с.

87.Іщенко О. Місцеве самоврядування: світовий досвід та особливості української моделі [Текст] / О. Іщенко. — К. : Ін-т законодав. передбачень і правових експертиз, 2003. — 602 с.

88.Каганець І. Головний ресурс еліти — наука, мистецтво і воля [Електронний ресурс] / І. Каганець // Українська національна еліта — становлення чи занепад? — Режим доступу : <http://dialogs.org.ua/ru/dialog/page4-120.html>.

89.Кант И. Собрание починений : В 8 т., Т. 7 / И. Кант. — М. : ЧОРО, 1994. — 494 с.

90.Карабин Т. Вплив особливостей спілкування в мережі «Internet» на процес соціалізації студентської молоді [Текст] : автореф. дис... канд. психол.

наук: 19.00.05 / Тарас Васильович Карабин; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. — К., 2005. — 20 с.

91. Карлова В. Національна еліта в незалежній Україні : проблеми становлення [Електронний ресурс] / В. Карлова // Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського : офіційний сайт. — Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum_%20/Nvamu_upravl/2010_4/14.pdf.

92. Каспрук В. Рекрутування еліт [Текст] / В. Каспрук // Підтекст. — 1998. — № 23. — С. 11–13.

93. Катинська Л. Студентські колективи та їх самоврядні структури як фактор формування особистості майбутніх професіоналів [Текст] / Л. Катинська, О. Цаль-Цалько // Педагогічний дискурс : Зб. наук. праць / Гол. ред. І. Шоробура. — Хмельницький : ХГПА, 2012. — Вип. 12. — С. 175—178.

94. Каюмова О. Стратегія розвитку органів студентського самоврядування вищих навчальних закладів України на 2011—2021 рр. / О. Каюмова, С. Корнієнко, О. Романцова. — К. : 2011. — 24 с.

95. Кивлюк О.П. Інфоматизація освіти в контексті свободи особистості [Текст] / О.П. Кивлюк // Політологічний вісник : Зб-к наук. праць. — К. : ВАДЕКС, 2014. — Вип. 75. — С. 165–174.

96. Ковальчук О. Розвиток концепції ефективного лідерства в теорії управління західноєвропейською школою [Електронний ресурс] / О. Ковальчук // Порівняльно-педагогічні студії. — №3 (13). — 2012. — Режим доступу : <http://www.pps.undu.org.ua/issue/view/981>.

97. Коган М. Философия культуры [Текст] / М. Коган. — СПб. : Петрополис, 1996. — 416 с.

98. Козловська Л. Еволюція політичної еліти і формування «партії влади» в сучасній Україні [Текст] / Л. Козловська // Перспективи. — 1998. — № 2. — С. 19–21.

99. Колмогорова О. Студенческое самоуправление в вузе как средство профессионального становления личности специалиста : автореф. дис. ...

канд. пед. наук : 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» [Текст] / О. А. Колмогорова. — Магнитогорск, 2007. — 24 с.

100. Колодій А. Реформування чи перезаснування держави: які політичні зміни потрібні Україні? [Текст] / А. Колодій // Україна і світ: прагнення змін : Монографія / Відп. ред. Н. Висоцька. — К. : Дух і Літера, 2010. — С. 16–18.

101. Конончук М. До питання про політичну культуру суспільства, що трансформується [Текст] / М. Конончук // Вісник Харківського національного університету ім. В. М. Каразіна. Серія: «Питання політології». — 2006. — № 37. — С. 241–249.

102. Конституція України. Закон України «Про внесення змін до Конституції України» [Текст]. — К.: Велес, 2005. — 48 с.

103. Конт О. Курс положительной философии [Текст] / О. Конт. — СПб. : Книжный магазин Т-ва «Посредник», 1899. — 678 с.

104. Концептуальні засади реформування політичної системи в Україні. Стан і перспективи розвитку політичної науки [Текст] : матеріали круглого столу (Київ, 13 квітня 2001 р.) / за ред. В. Лугового, В. Князева. — К. : Вид-во УАДУ, 2001. — 264 с.

105. Концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді [Електронний ресурс] // Наказ МОН № 641 від 16.06.15 р. — Режим доступу : http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/47154/.

106. Корж С. Політична культура українського суспільства: типологія та зміст [Текст] / С. Корж // Політологічний вісник : Зб-к наук. праць. — К. : «ІНТАС», 2005. — Вип. 19. — С. 47–58.

107. Корнієвський О. Молодіжний рух та політичні об'єднання в сучасній Україні [Текст] / О. Корнієвський, В. Якушик. — К. : Київ. братство, 1997. — 132 с.

108. Корнієвський О. Молодіжний рух у новітній історії України (друга половина 80-х — початок 90-х років) : авторефер. дис... канд. іст. наук [Текст] / О. А. Корнієвський. — К., 1993. — 25 с.

109. Корнієнко В. Формування політичної культури сучасної владної еліти в Україні [Текст] / В. Корнієнко, В. Добіжа. — Вінниця : Універсум, 2009. — 165 с.

110. Кострюков С. Культура – гарант виховання особистості [Текст] / С. Кострюков // Грані. Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. — 2011. — № 4 (78). — С. 51–53.

111. Кравченко А. Соціологія: учеб. для вузов [Текст] / А. Кравченко. — М. : Академ. Проект, 2000. — 335 с.

112. Кравченко В. Політична еліта: самоствердження чи «нарцісизм»? [Текст] / В. Кравченко // Місцеве самоврядування. — 1997. — № 5/6 (7). — С. 50–53.

113. Кремень В.Г. Освіта і наука в Україні — інноваційний аспект: Стратегія. Реалізація. Результати [Текст] / В.Г. Кремень. — К.: Грамота, 2005. — 448 с.

114. Кремень В. Освіта і наука в Україні: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи) [Текст] / В. Кремень. — К. : Грамота, 2003. — 216 с.

115. Кремень В. Синергетика в освіті : контекст людиноцентризму [Текст] / В. Кремень, В. Ільїн. — К. : Педагогічна думка, 2012. — 366 с.

116. Кремень В. Філософія національної ідеї. Людина. Освіта. Соціум [Текст] / В. Кремень. — К. : Грамота, 2007. — 576 с.

117. Крохмалев Е. Содержание, суть, цели и формы студенческого самоуправления [Текст] / Е. Крохмалев // Студентське самоврядування: досвід, проблеми, перспективи розвитку : Збірник тез і статей Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції / Запоріж. держ. інж. акад.; [Відпов. ред. В. Калюжний]. — Запоріжжя : ЗДІА, 2012. — С. 41–43.

118. Круглікова Н. Механізм формування, проблеми та перспективи розвитку політичної еліти в сучасній Україні [Текст] / Н. Круглікова // Актуальні проблеми державного управління : Зб. наук. праць. — Одеса : Аспропринт, 1999. — Вип.2. — С. 340–345.

119. Крюков О. Політико-управлінська еліта України як чинник державотворення [Текст] / О. Крюков. — К. : Видавництво НАДУ, 2006. — 252 с.
120. Кудименко А. Досвід студентського самоврядування Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка з формування почуття патріотизму, національних та загальнолюдських цінностей [Текст] / А. Кудименко // Студентське самоврядування: досвід, проблеми, перспективи розвитку : Збірник тез і статей Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції / Запоріз. держ. інж. акад.; [Відпов. ред. В. Калюжний]. — Запоріжжя : ЗДІА, 2012. — С. 107–109.
121. Куйбіда В. Принципи і методи діяльності органів місцевого самоврядування [Текст] / В. Куйбіда. — К. : МАУП, 2004. — 432 с.
122. Куліненко Л. Формування нової конфігурації знань як відповідь на виклики інформаційної епохи [Текст] / Л. Куліненко // Нова парадигма : [журнал наукових праць] / Голов. ред. В. Бех. — К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. — Вип. 113. — С. 52–62.
123. Кульова Н. Независимое студенческое самоуправление под вопросом / Н. Кульова // Сайт університету [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.akzia.ru>.
124. Курліщук І Педагогічні засади соціалізації студентської молоді засобами масової комунікації [Текст]: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.05 / Інна Іванівна Курліщук; Луганський національний педагогічний ун-т ім. Тараса Шевченка. — Луганськ, 2008. — 20 с.
125. Кухта Б. Політичні еліти і політичне лідерство [Текст] / Б. Кухта, Н. Теплоухова. — Львів : Кальварія, 1997. — 224с.
126. Лесина Л. Лідерство в освіті : соціологічний аналіз : автореф. дис. ... канд. соціол. наук : 22.00.06 «Соціологія культури, духовної життя» [Текст] / Л. А. Лесина. — Екатеринбург, 2002. — 22 с.
127. Липинський В. Листи до братів-хліборобів [Текст] / В. Липинський. — К. : Київ — Філадельфія, 1995. — 470 с.

128. Литвин В. Науково-освітній потенціал нації: погляд у ХХІ століття [Текст] / Авт. кол. : В. Литвин (кер.), В. Андрущенко, А. Гуржій та ін. — К. : Навч. книга, 2004. — Кн. 3 : Модернізація освіти. — 2004. — 943 с.

129. Литвиненко О. Еліта, якої не існує [Електронний ресурс] / Українська національна еліта — становлення чи занепад? — Режим доступу : <http://dialogs.org.ua/ru/dialog/page4-112.html>.

130. Лук'яненко Л. Від української еліти залежить доля нації [Текст] / Л. Лук'яненко // День. — 2000. — 22 лип. — №130.

131. Лях Т. Волонтерство як суспільний феномен [Текст] / Т. Лях // Проблеми педагогічних технологій: зб. наук. пр. / Волинський державний університет імені Лесі Українки. — Луцьк : Волинський академічний дім, 2004. — Вип. 3-4. — С. 139–144.

132. Майборода О. Українська еліта: з народом чи сама по собі [Текст] / О. Майборода // Вітчизна. — 1998. — № 11–12. — С. 2–8.

133. Майдан-2013: хто стоїть, чому і за що? [Електронний ресурс] / Аналітичні матеріали. — Режим доступу : <http://dif.org.ua/ua/events/gvkrigkaeths.htm>.

134. Макаренко Б. Основні фактори і напрями підвищення гуманістичного потенціалу політичної культури суспільства [Текст] / Б. Макаренко // Гілея [науковий вісник] : Зб. наук. праць / Гол. ред. В. Вашкевич. — К. : ВІР УАН, 2014. — Вип. 86 (7). — С. 382–388.

135. Макаренко Б. Формування політичної культури особистості як основи гуманізації її політичної участі [Текст] / Б. Макаренко // Політологічний вісник : Зб-к наук. праць. — К. : ВАДЕКС, 2014. — Вип. 74. — С. 182–193.

136. Мамардашвили М. Необходимость себя: Введение в философию, доклады, статьи, философские заметки [Текст]. — М. : «Лабиринт», 1996. — 432 с.

137. Мандзій Л.С. Правляча політична еліта України: суть та етапи становлення [Текст] : дис... канд. політ. наук: 23.00.02 /

Любомира Степанівна Мандзій; Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. — Л., 2003. — 172 с.

138. Маркарян А. Теория культуры и современная наука: (логико-методол. анализ) [Текст] / А. Маркарян. — М. : Мысль, 1983. — 284 с.

139. Мартиросян О. Молодежная контркультура как динамическая система модернизации общества [Текст] / О. Мартиросян // Студентське самоврядування: досвід, проблеми, перспективи розвитку : Збірник тез і статей Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції / Запоріж. держ. інж. акад.; [Відпов. ред. В. Калюжний]. — Запоріжжя : ЗДІА, 2012. — С. 114–115.

140. Мастеров Б. Методы практической социальной психологии: Диагностика. Консультирование, тренинг [Текст]: Учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по направлению и специальностям психологи / Б. Мастеров. — М. : Аспект-Пресс, 2004. — 256 с.

141. Матвійчук А. Мотивації та можливості суб'єктів самоврядування [Текст] / А. Матвійчук // Нова парадигма: [журнал наукових праць] / Голов. ред. В. Бех. — К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. — Вип. 119. — С.142–152.

142. Матвійчук А. Організація та функціонування інституту самоврядування [Текст] / А. Матвійчук // Політологічний вісник : Зб-к наук. праць. — К.: ВАДЕКС, 2014. — Вип. 73. — С. 383–399.

143. Машненко В. Місцеве самоврядування: теорія та методологія [Текст]: монографія / В. Машненко. — Х. : ХРІДУ НАДУ «Магістр», 2005. — 238 с.

144. Мейс Дж. Блукання лабіринтом або дисфункціональність українських еліт [Текст] / Дж. Мейс // Сучасність. — 1997. — Ч.3. — С. 59—64.

145. Мережна Ю. Студентська самоврядування та його роль у формуванні патріотизму, національних та загальнолюдських цінностей [Текст] / Ю. Мережна // Студентське самоврядування: досвід, проблеми,

перспективи розвитку: Збірник тез і статей Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції / Запоріж. держ. інж. акад.; [Відпов. ред. В. Калюжний]. — Запоріжжя : ЗДІА, 2012. — С. 121–122.

146. Миллс Р. Властующая элита [Текст] / Р. Миллс. — М. : Изд-во иностр. лит., 1959. — 543 с.

147. Михайлова К. Політична еліта посттоталітарного суспільства: соціологічний портрет [Текст]: автореф. дис... канд. соціол. наук: 22.00.01 / Михайлова Катерина Геннадіївна; Харківський держ. ун-т. — Х., 1997. — 17 с.

148. Михальченко М. Розмови про еліту — для еліти? [Текст] / М. Михальченко // Молодь України. — 1995. — 28 березня.

149. Молода еліта: бути «вітрилами» чи стати за «штурвал»? [Текст] / Круглий стіл редакції журналу «Людина і влада» в Укр. академії державного управління при Президентіві України // Людина і влада. — 1999. — № 2–3. — С. 29–35.

150. Молодь почувається сьогодні розчарованою, але прагне громадської активності [Електронний ресурс] // Соціологічні дослідження. — Режим доступу : http://www.dif.org.ua/ua/events/molod_naiya.htm.

151. Морарь М. Формування політичного лідерства в Україні в умовах державної незалежності: здобутки і проблеми [Текст] / М. Морарь // Гілея [науковий вісник]: Зб. наук. праць / Гол. ред. В. Вашкевич. — К. : ВІР УАН, 2014. — Вип. 86 (7). — С. 338–343.

152. Моска Г. Правящий класс [Текст] / Г. Моска // Социс. — 1994. — № 10. — С. 187–198.

153. Назаров М. Інтернаціоналізація вищої освіти: поняття стратегії [Текст] / М.Х. Назаров // Гілея [науковий вісник] : Зб. наук. праць / Гол. ред. В. Вашкевич. — К. : ВІР УАН, 2014. — Вип. 88 (9). — С. 277–280.

154. Наумкіна С. Тенденції розвитку політичної еліти в Україні другої половини 90-х років [Текст] / С. Наумкіна // Актуальні проблеми державного

управління : Зб. наук. праць. — Одеса : Аспропринт. — Вип. 2. — 1999. — С. 56–64.

155. Національна доктрина розвитку освіти України в XXI столітті [Текст] // Освіта України. — 2001. — 18 липня. — № 29. — С. 4–7.

156. Невмержицька О. Студентське самоуправління у контексті демократизації вищої освіти України : автор. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.10 «Філософія освіти» [Текст] / Олена Олександрівна Невмержицька. — Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. — 18 с.

157. Нове покоління незалежної України (1991—2001 рр.) : Щорічна доповідь Президентів України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні (за підсумками 2001 р.) [Текст] / Кол. авторів: В. Головенько та О. Яременко (керівники) та ін. — К. : Державний інститут проблем сім'ї та молоді, 2002. — 211 с.

158. Норт Д. Институты и экономический рост: историческое введение [Текст] / Д. Норт // HESS. — 1993. — Т.1. — Вып. 2. — С. 69–91.

159. Овчаренко Г. Педагогічні умови соціалізації студентів мистецько-педагогічних спеціальностей у позанавчальній діяльності [Текст]: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.05 / Овчаренко Ганна Едуардівна; Луганський національний педагогічний ун-т ім. Тараса Шевченка. — Луганськ, 2005. — 20 с.

160. Овчинников В. Студенческое самоуправление в России : социологический анализ : автореф. дис. ... канд. социол. наук : 22.00.04 «Социальная структура, социальные институты и процессы» [Текст] / В. В. Овчинников. — Москва, 2007. — 24 с.

161. Окара А. Порядок денний: що робити на Майдані зараз (12 вчинків задля Перемоги) [Електронний ресурс] / А. Окара // Українська правда. Блоги. — 2013. — 29 листопада. — Режим доступу : <http://blogs.pravda.com.ua/authors/okara/5298e6abf116e>.

162. Остапенко М. Політична культура сучасної студентської молоді в Україні (на прикладі вузів м. Києва) [Текст] : автореф. дис... канд.

політ. наук: 23.00.03 / Марина Анатолівна Остапенко; Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. — К., 2000. — 17 с.

163. Осьмак С. Студентське самоврядування як форма виховання демократичної політичної культури студентів [Текст] // Студентське самоврядування: досвід, проблеми, перспективи розвитку : Збірник тез і статей Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції / Запоріж. держ. інж. акад.; [Відпов. ред. В. Калюжний]. — Запоріжжя : ЗДІА, 2012. — С. 126–128.

164. Отрох Н. Феномен обдарованості в контексті інноватики [Текст] / Н. Отрох // Політологічний вісник : Зб-к наук. праць. — К. : ВАДЕКС, 2014. — Вип. 75. — С. 157–164.

165. Павлюх М. Феномен українського Майдана: історическая и генетическая память [Текст] // День. — № 234. — 2013. — 19 грудня.

166. Панейко Ю. Теоретичні основи самоврядування [Текст] / Ю. Панейко. — Л. : Літопис, 2002. — 196 с.

167. Парсонс Т. О структуре социального действия [Текст] / Т. Парсонс. — М. : Академ. Проект, 2002. — 877 с

168. Парсонс Т. Публічна політика: Вступ до теорії й практики аналізу політики [Текст] / Т. Парсонс; пер. з англ. В. Ткаченко. — К. : Видав. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. — 549 с.

169. Пахарев А. Политическое лидерство и лидеры [Текст] / А. Пахарев. — К. : Знание Украины, 2001. — 270 с.

170. Пашков В. Віртуалізація освіти: пріоритети і ризики [Текст] / В.Пашков // Гілея [науковий вісник] : Зб. наук. праць / Гол. ред. В. Вашкевич. — К. : ВІР УАН,, 2014. — Вип. 86 (7). — С. 288–291.

171. Певзнер В. Педагогический потенциал студенческого самоуправления в современном вузе : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» [Текст] / В. М. Певзнер. — Великий Новгород, 2005. — 30 с.

172. Перегуда Є. Євромайдан : аналіз інституційних чинників [Текст] / Є. Перегуда // Політологічний вісник : Зб-к наук. праць. — К. : ВАДЕКС, 2014. — С. 147–158.

173. Пірен М. Політична еліта та проблеми політичної елітаризації українського суспільства [Текст] / М. Пірен // Вісник Української Академії державного управління при Президентові України. — 2001. — № 1. — С. 242–250.

174. Платон. Держава [Текст] / Платон [пер. з давньогрец. Д. Коваль]. — К. : Основи, 2005. — 355 с.

175. Плотніков П. Соціально-педагогічні основи соціалізації молоді промислового регіону [Текст]: автореф. дис... док. пед. наук.: 13.00.05 / Петро Васильович Плотніков; Харківський національний педагогічний ун-т ім. Г. С. Сковороди. — Харків, 2005. — 41 с.

176. Подольська Є. Новітні соціальні технології: основні завдання, напрямки та форми виховної роботи з вітчизняними та іноземними студентами [Текст] / [Є. Подольська, Т. Зайченко, К. Іванова й ін.]; Під ред. член-кор. НАН України професора В. Черниха. — Х. : Видавництво НФаУ, 2000. — 124 с.

177. Поздняков М. Синергетична інтерпретація етносуб'єктивності [Текст] / М. Поздняков // Політологічний вісник : Зб-к наук. праць. — К. : ВАДЕКС, 2013. — Вип. 71. — С. 121–130.

178. Політична еліта України: теорія і практика трансформації [Текст] / В. Журавський, О. Кучеренко, М. Михальченко та ін.. — К. : Логос, 1999. — 263 с.

179. Політична культура [Текст] // Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В. Горбатенко; За ред. Ю. Шемчученка, В. Бабкіна, В. Горбатенка. — 2-ге вид., доп. і перероб. — К. : Генеза, 2004. — С. 507—508.

180. Політологічний енциклопедичний словник [Текст] / Упорядник В. Горбатенко; За ред. Ю. Шемчученка, В. Бабкіна, В. Горбатенка. — 2-ге вид., доп. і перероб. — К. : Генеза, 2004.. — 491 с.

181. Поліщук О.С. Соціалізація особистості як громадянина України: соціально-філософський аналіз [Текст]: автореф. дис ... канд. філос. наук: 09.00.03 / Олександр Сергійович Поліщук; АПН України, Ін-т вищ. освіти. — К., 2009. — 16 с.

182. Положення про Всеукраїнську студентську раду при Міністерстві освіти і науки України [Електронний ресурс] // Наказом Міністерства освіти і науки України № 1260 від 03.09.2013 р. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>.

183. Положення про студентське самоврядування у вищих навчальних закладах [Текст] // Інформаційний вісник. Вища освіта. Київ. — № 7. — 2002. — С.3–11.

184. Посібник для молодіжних громадських організацій / Упорядник О. Дмитренко. — К. : Вид-во «Досконалий друг», 2003. — 250 с.

185. Поташник М. Управление развитием школы / М. Поташник, В. Лазарев. — М. : Новая школа, 1995. — 464 с.

186. Потопа К. Соціально-педагогічні умови організації студентського самоврядування у вищих навчальних закладах : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 «Соціальна педагогіка» [Текст] / К. Потопа. — Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2006. — 22 с.

187. Потопа К. Соціально-педагогічні умови організації студентського самоврядування у вищих навчальних закладах [Текст] : дис... канд. пед. наук: 13.00.05 / Катерина Леонідівна Потопа; Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. — К., 2006. — 189 с.

188. Правляча еліта сучасної України [Текст] / М. Шульга [та ін]; Ін-т соціології НАН України, Укр. центр дослідж. миру, конверсії та конфлікт. ситуацій. — К., 1998. — 68 с.

189. Приходько М. Громадянськість як соціальна цінність самоуправління студентів вищих навчальних закладів Канади [Текст] / І. Василенко, М. Приходько // Социальные технологии: актуальные проблемы теории и практики: междунар. межвуз. сб. науч. работ. — К., 2004. — Вып. 22. — С. 245–255.

190. Приходько М. Експліцитний розвиток студентського самоврядування у контексті освітньої парадигми управлінсько-педагогічної науки [Текст] / М. Приходько // Педагогічний альманах. — 2009. — Вип. 4. — С. 185–190.

191. Приходько М. Студентське самоврядування у вищих навчальних закладах Великої Британії, Канади, Франції [Текст] / М. Приходько // Вісник Запорізького національного університету. Серія : Педагогічні науки. — Запоріжжя, 2006. — №1. — С. 160–165.

192. Приходько С. Політичні аспекти теорії еліти в українській суспільно-політичній думці ХХ ст. [Текст] / С. Приходько. — К. : Стилос, 1999. — 47 с.

193. Про обговорення проекту «Концепції розвитку студентського самоврядування в Україні» [Текст] : Лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту №1/9-870 від 08.12.11 р.

194. Про становище молоді в Україні (щодо підтримки молоді сім'ї, посилення соціального захисту дітей та молоді у 2001—2006 рр.) : Щорічна доповідь Президентові України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України [Текст] / Кол. авторів : В. Головенько та О. Яременко (керівники) та ін. — К. : Державний інститут проблем сім'ї та молоді, 2007. — 182 с.

195. Пробийгорова Н.В. Тенденції процесу політичної соціалізації молоді в сучасній Україні [Текст]: автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.02 / Наталія Володимирівна Пробийгорова; Дніпропетровський національний ун-т. — Дніпропетровськ, 2006. — 18 с.

196. Пустоловська О. Мобільність еліт: досвід політологічного дослідження [Текст] / О. Пустоловська // Політологічний вісник : Зб-к наук. праць. — К. : ВАДЕКС, 2013. — Вип. 71. — С. 334–342.

197. Пустоловська О. Політична еліта в Україні: проблеми формування та розвитку у науковому дискурсі років незалежності [Текст] / О. Пустоловська // Політологічний вісник : Зб-к наук. праць. — К. : ВАДЕКС, 2013. — Вип. 70. — С. 368–376.

198. Розпутенко І. Державне будівництво «по-українськи» [Текст] / І. Розпутенко. — К. : «К.І.С.» — 2007. — 154 с.

199. Рябчик М. Залежність від шляху / М. Рябчик // Українська правда. — 2010, 7 січня. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/4b4230ef64bd0/>.

200. Савченко С. В. Соціалізація студентської молоді в умовах регіонального освітнього простору: монографія [Текст] / С. Савченко; Луганський національний педагогічний університет імені Тараса Шевченка. — Луганськ : Альма Матер, 2003. — 406 с.

201. Садова О. Удосконалення кадрового забезпечення в органах виконавчої влади [Текст] / О. Садова // Студентське самоврядування: досвід, проблеми, перспективи розвитку : Збірник тез і статей Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції / Запоріж. держ. інж. акад.; [Відпов. ред. В.С. Калюжний]. — Запоріжжя : ЗДІА, 2012. — С. 75–76.

202. Сайтарли І. Аксіологічні критерії соціокультурної типології у Т. Парсонса [Текст] / І. Сайтарли // Політологічний вісник : Зб-к наук. праць. — К. : ВАДЕКС, 2014. — Вип. 75. — С. 42–51.

203. Саламанюк Т. Студенти на Майдані: 5 уроків протесту. Недостатній радикалізм і відсутність адекватних лідерів [Електронний ресурс] / Т. Саламанюк // Центр дослідження суспільства. — Режим доступу : http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/52710/Studenty_na_Majdani_5_urokiv_protestu_Nedostatnij.

204. Самсонова Т. Концепція «правлящего класса» Г. Моски [Текст] / Т. Самсонова // Социс. — 1994. — № 10. — С. 176–186.

205. Свиридова К. Політична активність студентської молоді [Текст] / К. Свиридова // Політологічний вісник : Зб-к наук. праць. — К. : ВАДЕКС, 2014. — Вип. 72. — С. 409–420.

206. Семенченко Ф. Базові характеристики політичних цінностей [Текст] / Ф. Семенченко // Політологічний вісник : Зб-к наук. праць. — К. : ВАДЕКС, 2013. — Вип. 71. — С. 263—274.

207. Семенченко Ф. Типологізація та функції політичних цінностей [Текст] / Ф. Семенченко // Нова парадигма: [журнал наукових праць] / Голов. ред. В. Бех. — К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2013. — Вип. 118. — С. 98–107.

208. Сергієнко Т. Студентське самоврядування в соціально-виховному середовищі вищої школи України [Текст] / Т.Сергієнко // Студентське самоврядування: досвід, проблеми, перспективи розвитку : Збірник тез і статей Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції / Запоріж. держ. інж. акад.; [Відпов. ред. В. Калюжний]. — Запоріжжя : ЗДІА, 2012. — С. 73–75.

209. Севастьянова О. Соціально-педагогічні умови соціалізації студентської молоді у виховному процесі вищого навчального закладу [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.05 / Олена Анатоліївна Севаст'янова; Луган. нац. пед. ун-т ім. Т.Шевченка. — Луганськ, 2007. — 20 с.

210. Ситниченко Є. Філософські аспекти аналізу мережної парадигми управління освітою [Текст] / Є. Ситниченко // Гілея [науковий вісник] : Зб. наук. праць / Гол. ред. В. Вашкевич. — К. : ВІР УАН, 2014. — Вип. 88 (9). — С. 280–283.

211. Скуратівський В. Українська національна еліта — це люди, які працюють над націотворенням [Електронний ресурс] / В. Скуратівський //

Українська національна еліта — становлення чи занепад? — Режим доступу : <http://dialogs.org.ua/ru/dialog/page4-133.html>

212. Слуквін М. Студентські протести Майдану та участь у них лівих [Електронний ресурс] / М. Слуквін. — Режим доступу : <http://commons.com.ua/studentski-protesti-majdanu/>.

213. Смелзер Н. Социология [Текст] / Н. Смелзер [пер. с англ. В. Ядова]. — М. : Феникс, 1984. — 687 с.

214. Соарес К. Молодость, переходный период и нестабильность [Текст] / К. Соарес // Междунар. журн. соц. отношений. — 2000. — № 31. — С. 99–108.

215. Сокурская Л. Студенчество на пути к другому обществу [Текст] / Л. Сокурская. — Х., Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина, 2006. — 576 с.

216. Старовойт О. Природа людини як творця інноваційної культури [Текст] / О. Старовойт // Нова парадигма : [журнал наукових праць] / Гол. ред. В. Бех. — К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. — Вип. 121. — С. 126–133.

217. Степанова М. Студенческое самоуправление [Електронний ресурс] / Школа демократии и лидерства. — Режим доступу : www.intbel.ru.

218. Степко М. Студентське самоврядування як невід'ємна складова демократизації школи [Текст] / М. Степко, Я. Болюбаш, В. Шинкарук, К. Лемківський, В. Даниленко // Освіта України. — 2005. — №59/60. — С. 12–13.

219. Стратегія розвитку державної молодіжної політики на період до 2020 року [Електронний ресурс] / Портал Верховної Ради. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/532/2013>.

220. Студенти [Електронний ресурс]. / Вінницький коледж менеджменту. — Режим доступу : <http://www.vn.iatp.org.ua/vcm/styudenty.htm>.

221. Студентське братство Луганської області / Студентське братство Луганської області [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.stud.org.ua/ourmemua.htm>

222. Студентське самоврядування в Україні: досвід та перспективи: аналітичний огляд [Текст] / За ред. О. Овчарук. — К. : «К.І.С.», 2006. — 52 с.

223. Студентське самоврядування як невід’ємна складова демократизації вищої школи : Рекомендації щодо проведення у вищих навчальних закладах першої лекції [Текст] / Уклад. : М. Степко, Я. Болюбаш, В. Шинкарук, К. Левківський, В. Даниленко. — К. : Знання, 2005. — 55 с.

224. Студентське самоврядування як фактор оптимізації навчального процесу у вищій школі : Аналітична записка [Електронний ресурс] // Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України. Відділ гуманітарної політики. — Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1416/>.

225. Студентське самоврядування: досвід, проблеми, перспективи розвитку [Текст] : Збірник тез і статей Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції / Запоріж. держ. інж. акад.; [Відпов. ред. В. Калюжний]. — Запоріжжя : ЗДІА, 2012. — 199 с.

226. Студентські організації НаУКМА [Електронний ресурс] / НаУКМА. — Режим доступу : ukma.kiev.ua.

227. Студенческое самоуправление / Студенческий интернет-клуб [Електронний ресурс] — Режим доступу : www.internetclub.ru.

228. Ступак О. Досвід та проблеми студентського самоврядування в Україні [Текст] / О. Ступак // Студентське самоврядування: досвід, проблеми, перспективи розвитку : Збірник тез і статей Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції / Запоріж. держ. інж. акад.; [Відпов. ред. В. Калюжний]. — Запоріжжя : ЗДІА, 2012. — С. 76-78.

229. Сунгуровський М. Українська національна еліта — «лебідь, рак і щука»... [Текст] / М. Сунгуровський // Україна і світ сьогодні. — 2000. — 19–25 серпня. — № 33.

230. Сціборський М. Націократія [Текст] / М. Сціборський. — Вінниця : ДП Державна картографічна фабрика, 2007. — 106 с.
231. Теплоухова Н. Політична еліта і лідерство [Текст] / Н. Теплоухова // Віче. — 1994. — № 5 — С. 15–21.
232. Терещенкова О. Місце і роль студентського самоврядування в системі управління вищим навчальним закладом [Текст] / О. Терещенкова // Гуманізація навчально-виховного процесу. — Слов'янськ, 2009. — Вип. XLVII. — С. 98–105.
233. Терещенкова О. Студентське самоврядування як фактор формування основ управлінської культури [Текст] / О. Терещенкова // Вісник ЛНУ ім. Тараса Шевченка. — 2009. — № 23 (186). — Ч. 4. — С. 284–290.
234. Тертичний Т. Теорія і практика студентського самоврядування [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://bo.net.ua/cgi-bin/>.
235. Тимерманис И. Политические аспекты студенческого самоуправления (на материалах петербургских вузов) : автореф. дис. ... канд. пол. наук : 23.00.02 «Политические институты, процессы и технологии» [Текст] / Игорь Евгеньевич Тимерманис. — Санкт-Петербург, 1998. — 18 с.
236. Товажнянський Л. Формування і реалізація концепції підготовки формування національної гуманітарно-технічної еліти в Національному технічному університеті «Харківський політехнічний інститут»: Навч. посіб. [Текст] / Л. Товажнінський, О. Романовський, О. Пономарьов. — Харків : НТУ «ХПІ», 2002. — 160 с.
237. Токвиль А. Демократия в Америке [Текст] / А. Токвиль. — М. : Прогресс, 1992. — 430 с.
238. Томенко М. Партійна еліта України — 2000 [Текст] / М. Томенко, В. Олійник. — К. : Логос, 2000. — 204 с.
239. Трегубов А. Развитие студенческого самоуправления в период демократизации советского общества (середина 50-х-середина 60-х годов) : автореф. дис. ... канд. ист. наук : 07.00.02 «Отечественная история» [Текст] / Алексей Евгеньевич. Трегубов. — Ставрополь, 1995. — 23 с.

240. Трибулькевич Е. Исследование проблемы студенческого самоуправления по публикациям в украинских периодических изданиях [Текст] / Е. Трибулькевич // Биоресурсы и природопользование. — 2014. — №5–6. — С. 162–169.

241. Тупиця О. Профспілки як групи інтересів у системі соціально-трудоу відносин трансформаційного суспільства [Текст] / О. Тупиця // Політологічний вісник : Зб-к наук. праць. — К.: ВАДЕКС, 2013. — Вип. 70. — С. 347–356.

242. Турбай А. Компроміс як принцип сучасної політики [Текст] / А. Турбай // Політологічний вісник : Зб-к наук. праць. — К. : ВАДЕКС, 2014. — Вип. 74. — С. 406–414.

243. Українська асоціація студентського самоврядування [Електронний ресурс] // Досягнення. — Режим доступу : <http://www.uass.org.ua>.

244. Українське суспільство 1992–2008. Соціологічний моніторинг [Текст] / [За ред. В. Ворони, М. Шульги]. — К. : Ін-т соціології НАН України, 2008. — 656 с.

245. Українське суспільство 1994–2004 : соціологічний моніторинг [Текст] / [За ред. Н. Паніної]; Ін-т соціології НАН України, ТОВ «Соціс» — Центр соц. і політ. досліджень», Фонд «Демократ. ініціативи». — К. : Заповіт, 2004. — 63 с.

246. Управління освітою / Монографія [Текст] / Редкол. : В. Бех (голова) та ін. — К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2013. — 546 с.

247. Утюж І. Гедоністична сутність гри в освіті [Текст] / І. Утюж // Політологічний вісник : Зб-к наук. праць. — К. : ВАДЕКС, 2014. — Вип. 73. — С. 273–283.

248. Федосеев Д. Политическая социализация студенческой молодежи : автореф. дис. ... канд. пол. наук : 23.00.02 «Политические институты, процессы и технологии» [Текст] / Д. И. Федосеев. — Краснодар, 2004. — 28 с.

249. Філософія політики: Короткий енцикл. словник [Текст] / Авт. упоряд.: В. Андрущенко та ін. — К. : Знання України, 2002. — 670 с.
250. Формування політичної еліти в Україні [Текст] / Ред.-упоряд. Н. Демчук, Л. Кудіна. — К. : Молодіжна Альтернатива, 2004. — 53 с.
251. Хантингтон С. Третья волна. Демократизация в конце XX века [Текст] / С. Хантингтон. — М. : РОССПЭН, 2003. — 400 с.
252. Харченко Л. Становлення політико-управлінської еліти в Україні (історико-методологічний аспект) [Текст]: автореф. дис. ... д-ра політ. наук: 23.00.01 / Харченко Людмила Вікторівна; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. — Л., 2013. — 32 с.
253. Харчова О. Студентське самоврядування як форма виховання демократичної політичної культури студентів [Текст] / О. Харчова // Студентське самоврядування : досвід, проблеми, перспективи розвитку: Збірник тез і статей Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції / Запоріж. держ. інж. акад.; [Відпов. ред. В. Калюжний]. — Запоріжжя : ЗДІА, 2012. — С. 137–140.
254. Хорішко Л. Інституалізація політичної еліти як умова стабільного розвитку політичної системи [Текст] / Л. Хорішко, А. Панченко // Гілея : науковий вісник. Збірник наукових праць. — К. : ВІР УАН, 2012. — Вип. 67 (№ 12). — С. 688–692.
255. Хорішко Л. Політична еліта як суб'єкт модернізації політичної системи [Текст] / Л. Хорішко // Перспективи та напрямки модернізації політичної системи України. — Запоріжжя : Вид-во Запорізького національного університету, 2014. — С. 114–129.
256. Цукерман Г. Психология саморазвития [Текст] / Г. Цукерман, Б. Мастеров. — М.: Интерпакс, 1995. — 288 с.
257. Чельцов М. Формирование гражданской позиции студенческой молодежи высшего учебного заведения : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 «Теория и методика обучения и воспитания» [Текст]. 13.00.02 — к.пед.н. / М. В. Чельцов. — Москва, 2006. — 32 с.

258. Чи є в Україні національна еліта? [Електронний ресурс] / Точка зору. — Режим доступу : http://www.dif.org.ua/ua/events/molod_naiya.htm.

259. Шафеева Н. Студенческое самоуправление как фактор развития лидерских качеств студентов : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» [Текст] / Н. Д. Шафеева. — Москва, 2013. — 21 с.

260. Шафигуллина Н. Развитие форм организации студенческого самоуправления в педагогическом вузе : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» [Текст] / Н. Шафигуллина. — Казань, 2005. — 24 с.

261. Шашенко С. Соціальне становлення студентської молоді у позааудиторний час у вищих навчальних закладах: автореф. дис... канд. пед. наук: спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» [Текст] / С. Шашенко. — К., 2004. — 20 с.

262. Шеїна Л. Студентське самоврядування як засіб соціалізації молоді : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 «Соціальна педагогіка» [Текст] / Л. О. Шеїна. — Луганськ, 2010. — 22 с.

263. Шеїна Л. Студентське самоврядування як засіб соціалізації молоді [Текст] : дис... канд. пед. наук: 13.00.05 [Текст] / Лариса Олександрівна Шеїна; Луганський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — Луганськ, 2010. — 196 с.

264. Шелюк Л. Демократизація освіти як принцип її реформування в Україні [Текст] / Л. Шелюк // Політологічний вісник : Зб-к наук. праць. — К. : ВАДЕКС, 2014. — Вип. 73. — С. 253–260.

265. Шеховцов А. Українська революція є європейською і національною [Текст] / Антон Шеховцов // Радіо Свобода. 17 грудня 2013 р. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.radiosvoboda.org/content/article/25203341.html>.

266. Шигапова Л. Формирование лидерских качеств студентов вуза в деятельности органов самоуправления. : автореф. дис. ... канд. пед. наук :

13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» [Текст] / Л. Шигапова. — Казань, 2008. — 22 с.

267. Шмаков С. Три ступени самоуправления [Текст] / С. Шмаков // Пространство для поступка [Под общей редакцией С. Вагнер]. — Запорожье : ГО «Юнь Запоріжжя», 2003. Ч. 1. — С. 20–36.

268. Шморгун О. Політична еліта: влада і організація [Текст] / О. Шморгун // Політологічні читання. — 1994. — № 1. — С.17–24.

269. Шульга М. Правляча еліта [Текст] / М. Шульга // Віче. — 1997. — № 8. — С. 46–57.

270. Щедрова Г. Громадянське суспільство та політична культура: теоретичний і прикладний аспекти [Текст] / Г. Щедрова. — Луганськ : Вид-во «Елтон – 2», 2009. — 308 с.

271. Щедрова Г. Роль політичної культури у процесі формування політичної конкуренції еліт [Текст] // Політологічні записки: Збірник наукових праць. — 2011. — Вип. 4. — С. 6–15.

272. Щедрова Г. Формування політичної конкуренції еліт в сучасній Україні [Текст] / Г. Щедрова, С. Щедров. — Луганськ : Ельтон-2, 2013. — 303 с.

273. Щекин Г. Политическая элита Украины: попытка анализа и оценки [Текст] / Г.Щекин // Персонал. — 1997. — №1. — С. 91–107.

274. Щепанський, Я. Елементарные понятия социологии [Текст] / Я. Щепанський. — М. : Прогресс, 1969. - 240 с.

275. Юридична енциклопедія [Текст]: В 6 т. / За ред. Ю. Шемчученко. — К. : «Укр. енцикл.», 2001. — Т.3. — 793 с.

276. Ярчук Ю. Формування культури здорового способу життя в системі пріоритетів державної освітньої політики [Текст] / Ю. Ярчук // Політологічний вісник : Зб-к наук. праць. — К. : ВАДЕКС, 2013. — Вип. 70. — С. 176–180.

277. Almond G. The civic culture: Political attitudes and democracy in five nations [Text] / G. Almond, S. Verba. — Princeton, New Jersey : Princeton University Press, 1963. — 562 p.

278. Apple M.W. Lessons from Democratic Schools [Text] / Michael W. Apple, James A. Beane // Democratic Schools. — Alexandria : ASCD, 1995. — P. 83–105.

279. Arendt H. On Revolution [Text] / H. Arendt . — New York : Penguin books, 1990. — 350 p.

280. Burks H., B. Steffle. The questions of professional consulting [Text] / H. Burks, B. Steffle. — New York : Penguin books, 1999. — 274 p.

281. Citizenship and democracy in a global era [Text] / Ed. by A. Vandenberg. — New York : St. Martin's Press, 2000. — 307 p.

282. Cogan J. An international perspective on education [Text] / J. Cogan, R. Derricott. — London : Kogan Page, 2000. — 197 p.

283. Dower N. An introduction to global citizenship [Text] / N. Dower. — Edinburgh : Edinburgh University Press, 2003. — 184 p.

284. Global ethics and civil society [Text] / Ed. by J. Eade and D. O'Byrne. — Aldershot : Ashgate, 2005. — 180 p.

285. Governance as social and political communication [Text] / Ed. by H. Bang. — Manchester : Manchester University Press, 2003. — 271 p.

286. Handbook of citizenship studies [Text] / Ed. by I. Isin and B. Turner. — London, Thousand Oaks, New Delhi : SAGE Publications, 2002. — 340 p.

287. Jackson R. Rethinking religious education and plurality: issues in diversity and pedagogy [Text] / R. Jackson. — New York : Routledge Falmer, 2004. — 221 p.

288. Kotter J. A force for change: how leadership differs from management [Text] / J. Kotter // New York : The Free Press, 1995. — P. 124–125.

289. Mazzini J. The duties of man [Text] / J. Mazzini. — London : Dent, 1907. — 220 p.

290. Mercer C. Towards cultural citizenship: tools for cultural policy and development [Text] / C. Mercer. — Stockholm : Bank of Sweden Tercentenary Foundation, 2002. — 195 p.

291. O'Byrne D. The dimensions of global citizenship : political identity beyond the nation-state [Text] / D. O'Byrne. — London, New York : Frank Cass, 2003. — 282 p.

292. Parsons T. Economy and society [Text] / T. Parsons, N. Smrlses. — New York. : Penguin books. — 369 p.

293. Remaking governance [Text] / Ed. by J. Newman. — Bristol (UK) : Policy, 2005. — 225 p.

294. Rosenholtz, S. Teacher's Workplace : The Social Organization of Schools [Text] / S. Rosenholtz. — New York : Teachers College Press, 1991. — 112 p.

295. Schmoker M. Result : the Key to Continuous School Improvement [Text] / M. Schmoker. — Alexandria : ASCD, 2000. — 121 p.

296. Spencer H. The principles of ethic [Text] / H. Spencer. — New York : Penguin books, 1994. — 348 p.

297. Statut Parlamentu Studentów Rzeczypospolitej Polskiej przyjęty przez Zjazd PSRP [Internet Resource] // 6 marca 2010 r. — Mode to access : <http://www.psrp.org.pl>.

298. Sugimoto S. Multiculturalism: a discourse analysis of the Citizenship and Immigration Canada and Canadian Heritage Websites [Text] / S. Sugimoto. — Toronto : University of Toronto Press, 2008. — 87 p.

299. Waring D. A Game of Socialization [Internet Resource] / D. Waring. — Mode to access : <http://www.dianawaring.com>.

300. Wernet S. Postcourse evaluations of WebCT (Web Course Tools) classes by social work students [Text] / S. Wernet, R. Olliges, T. Delicath // Research on Social Work Practice. — 2000. — № 10 (4). — P. 487–503.

301. Woźnicki J. The role of student organization : wystąpienie prof. Jerzego Woźnickiego na konferencji CoE w Moskwie w dniu 2 listopada 2006 r. [Internet Resource] / J. Woźnicki. — Mode to access : <http://www.frp.home.pl>.

ДОДАТКИ

Додаток А

Витяг із Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р.

[...] Розділ VII. Управління вищим навчальним закладом

[...] Стаття 40. Студентське самоврядування.

1. У вищих навчальних закладах та їх структурних підрозділах діє студентське самоврядування, яке є невід'ємною частиною громадського самоврядування відповідних навчальних закладів. Студентське самоврядування - це право і можливість студентів (курсантів, крім курсантів-військовослужбовців) вирішувати питання навчання і побуту, захисту прав та інтересів студентів, а також брати участь в управлінні вищим навчальним закладом.

Студентське самоврядування об'єднує всіх студентів (курсантів, крім курсантів-військовослужбовців) відповідного вищого навчального закладу. Усі студенти (курсанти), які навчаються у вищому навчальному закладі, мають рівні права та можуть обиратися та бути обраними в робочі, дорадчі, виборні та інші органи студентського самоврядування.

Студентське самоврядування забезпечує захист прав та інтересів студентів (курсантів) та їх участь в управлінні вищим навчальним закладом. Студентське самоврядування здійснюється студентами (курсантами) безпосередньо і через органи студентського самоврядування, які обираються шляхом прямого таємного голосування студентів (курсантів).

2. У своїй діяльності органи студентського самоврядування керуються законодавством, статутом вищого навчального закладу та положенням про студентське самоврядування вищого навчального закладу.

3. Органи студентського самоврядування діють на принципах:

- 1) добровільності, колегіальності, відкритості;
- 2) виборності та звітності органів студентського самоврядування;

3) рівності права студентів (курсантів) на участь у студентському самоврядуванні;

4) незалежності від впливу політичних партій та релігійних організацій (крім вищих духовних навчальних закладів).

4. Студентське самоврядування здійснюється на рівні студентської групи, інституту (факультету), відділення, гуртожитку, вищого навчального закладу. Залежно від контингенту студентів (курсантів), типу та специфіки вищого навчального закладу студентське самоврядування може здійснюватися на рівні курсу, спеціальності, студентського містечка, структурних підрозділів вищого навчального закладу.

Органи студентського самоврядування можуть мати різноманітні форми (парламент, сенат, старостат, студентський ректорат, студентські деканати, студентські ради тощо).

Представницькі, виконавчі та контрольно-ревізійні органи студентського самоврядування обираються строком на один рік. Студенти (курсанти), обрані до складу органів студентського самоврядування, можуть бути усунені із своїх посад за результатами загального таємного голосування студентів. Для ініціювання такого голосування потрібно зібрати підписи не менш як 10 відсотків студентів (курсантів) вищого навчального закладу.

Керівник студентського самоврядування та його заступники можуть перебувати на посаді не більш як два строки.

З припиненням особою навчання у вищому навчальному закладі припиняється її участь в органі студентського самоврядування у порядку, передбаченому положенням про студентське самоврядування вищого навчального закладу.

Орган студентського самоврядування може бути зареєстрований як громадська організація відповідно до законодавства з урахуванням особливостей, встановлених цим Законом.

5. Органи студентського самоврядування:

1) беруть участь в управлінні вищим навчальним закладом у порядку, встановленому цим Законом та статутом вищого навчального закладу;

2) беруть участь в обговоренні та вирішенні питань удосконалення освітнього процесу, науково-дослідної роботи, призначення стипендій, організації дозвілля, оздоровлення, побуту та харчування;

3) проводять організаційні, просвітницькі, наукові, спортивні, оздоровчі та інші заходи;

4) беруть участь у заходах (процесах) щодо забезпечення якості вищої освіти;

5) захищають права та інтереси студентів (курсантів), які навчаються у вищому навчальному закладі;

6) делегують своїх представників до робочих, консультативно-дорадчих органів;

7) приймають акти, що регламентують їх організацію та діяльність;

8) беруть участь у вирішенні питань забезпечення належних побутових умов проживання студентів у гуртожитках та організації харчування студентів;

9) розпоряджаються коштами та іншим майном, що перебувають на балансі та банківських рахунках органів студентського самоврядування;

10) вносять пропозиції щодо змісту навчальних планів і програм;

11) вносять пропозиції щодо розвитку матеріальної бази вищого навчального закладу, у тому числі з питань, що стосуються побуту та відпочинку студентів;

12) мають право оголошувати акції протесту;

13) виконують інші функції, передбачені цим Законом та положенням про студентське самоврядування вищого навчального закладу.

6. За погодженням з органом студентського самоврядування вищого навчального закладу приймаються рішення про:

1) відрахування студентів (курсантів) з вищого навчального закладу та їх поновлення на навчання;

2) переведення осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі за державним замовленням, на навчання за контрактом за рахунок коштів фізичних (юридичних) осіб;

3) переведення осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі за рахунок коштів фізичних (юридичних) осіб, на навчання за державним замовленням;

4) призначення заступника декана факультету, заступника директора інституту, заступника керівника вищого навчального закладу;

5) поселення осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі, у гуртожиток і виселення їх із гуртожитку;

6) затвердження правил внутрішнього розпорядку вищого навчального закладу в частині, що стосується осіб, які навчаються;

7) діяльність студентських містечок та гуртожитків для проживання осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі.

7. Вищим органом студентського самоврядування є загальні збори (конференція) студентів (курсантів), які:

1) ухвалюють положення про студентське самоврядування вищого навчального закладу, визначають структуру, повноваження та порядок проведення прямих таємних виборів представницьких та виконавчих органів студентського самоврядування;

2) заслуховують звіти представницьких, виконавчих і контрольно-ревізійних органів студентського самоврядування, дають їм відповідну оцінку;

3) затверджують процедуру використання майна та коштів органів студентського самоврядування, підтримки студентських ініціатив на конкурсних засадах;

4) затверджують річний кошторис витрат (бюджет) органів студентського самоврядування, вносять до нього зміни та доповнення, заслуховують звіт про його виконання;

5) обирають контрольно-ревізійну комісію з числа студентів (курсантів) для здійснення поточного контролю за станом використання майна та виконання бюджету органів студентського самоврядування.

8. Адміністрація вищого навчального закладу не має права втручатися в діяльність органів студентського самоврядування.

9. Керівник вищого навчального закладу забезпечує належні умови для діяльності органів студентського самоврядування (надає приміщення, меблі, оргтехніку, забезпечує телефонним зв'язком, постійним доступом до Інтернету, відводить місця для встановлення інформаційних стендів тощо), про що укладається відповідна угода.

10. Фінансовою основою студентського самоврядування є:

1) кошти, визначені вченою радою вищого навчального закладу в розмірі не менш як 0,5 відсотка власних надходжень, отриманих вищим навчальним закладом від основної діяльності;

2) членські внески студентів (курсантів), розмір яких встановлюється вищим органом студентського самоврядування вищого навчального закладу. Розмір місячного членського внеску однієї особи не може перевищувати 1 відсотка прожиткового мінімуму, встановленого законом.

11. Кошти органів студентського самоврядування спрямовуються на виконання їхніх завдань і здійснення повноважень відповідно до затверджених ними кошторисів.

Органи студентського самоврядування публічно звітують про використання коштів та виконання кошторисів не рідше одного разу на рік.

Стаття 41. Наукові товариства студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених

1. У вищих навчальних закладах та їхніх структурних підрозділах діють наукові товариства студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених, які є частиною системи громадського самоврядування відповідних вищих навчальних закладів.

2. У роботі наукового товариства студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених беруть участь особи віком до 35 років (для докторантів - 40 років), які навчаються або працюють у вищому навчальному закладі.

3. Наукове товариство студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених забезпечує захист прав та інтересів осіб, які навчаються або працюють у вищому навчальному закладі, зокрема щодо питань наукової діяльності, підтримки наукоємних ідей, інновацій та обміну знаннями.

4. У своїй діяльності наукові товариства студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених керуються законодавством, статутом вищого навчального закладу та положенням про наукові товариства студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених.

5. Наукові товариства студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених діють на принципах:

- 1) свободи наукової творчості;
- 2) добровільності, колегіальності, відкритості;

3) рівності права осіб, які навчаються, на участь у діяльності наукових товариств студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених.

6. Наукові товариства студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених:

- 1) приймають акти, що регламентують їх організацію та діяльність;
- 2) проводять організаційні, наукові та освітні заходи;

3) популяризують наукову діяльність серед студентської молоді, сприяють залученню осіб, які навчаються, до наукової роботи та інноваційної діяльності;

4) представляють інтереси студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених перед адміністрацією вищого навчального

закладу та іншими організаціями з питань наукової роботи та розвитку академічної кар'єри;

5) сприяють підвищенню якості наукових досліджень;

6) сприяють обміну інформацією між молодими вченими та дослідниками;

7) сприяють розвитку міжвузівського та міжнародного співробітництва;

8) взаємодіють з Національною академією наук України та національними галузевими академіями наук, науковими та науково-дослідними установами;

9) виконують інші функції, передбачені положеннями про наукові товариства студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених, цим та іншими законами України.

7. За погодженням з науковим товариством студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених керівництво вищого навчального закладу приймає рішення про відрахування осіб, які здобувають ступінь доктора філософії, з вищого навчального закладу та їх поновлення на навчання.

8. Органи управління наукових товариств студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених формуються на демократичних засадах шляхом виборів. Структура наукового товариства студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених та організаційний механізм його діяльності визначаються положенням, яке затверджується вищим колегіальним органом громадського самоврядування вищого навчального закладу.

9. Адміністрація вищого навчального закладу не має права втручатися в діяльність наукових товариств студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених, крім випадків, коли така діяльність суперечить законодавству, статуту чи завдає шкоди інтересам вищого навчального закладу.

10. Керівник вищого навчального закладу всебічно сприяє створенню належних умов для діяльності наукового товариства студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених (надає приміщення, меблі, оргтехніку, забезпечує телефонним зв'язком, постійним доступом до Інтернету, відводить місця для встановлення інформаційних стендів тощо).

11. Фінансовою основою діяльності наукового товариства студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених є кошти, визначені вченою радою вищого навчального закладу.

Джерело: Про вищу освіту. Закон від 01.07.2014 р. № 1556-VII [Електронний ресурс] // Портал Верховної Ради України. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

Додаток Б

Витяг із Положення про Всеукраїнську студентську раду при Міністерстві освіти і науки України від 03.09.2013 р.

I. Загальні положення

1. Це Положення регламентує діяльність Всеукраїнської студентської ради при Міністерстві освіти і науки України (далі – Рада), що утворена з метою формування та реалізації державної політики у сфері освіти і науки та розвитку студентського самоврядування у вищих навчальних закладах України.

2. Рада є постійно діючим консультативно-дорадчим органом Міністерства освіти і науки України (далі – МОН України).

3. До складу Ради на добровільних засадах входять органи студентського самоврядування вищих навчальних закладів України.

4. Рада діє на засадах демократичності, добровільності, рівноправності всіх її членів, самоврядування, законності та гласності.

5. Рада у своїй діяльності керується Конституцією та законами України, актами Президента України, Кабінету Міністрів України, іншими актами законодавства та цим Положенням.

6. Кожна особа, яка навчається у вищому навчальному закладі України, має право бути обраною до органів Ради.

7. МОН України всебічно сприяє створенню належних умов для діяльності Ради.

II. Мета та завдання Ради

1. Метою діяльності Ради є сприяння створенню умов для самореалізації особистості студентів, підвищенню їх соціальної активності, формуванню у студентів організаторських навичок, лідерських якостей, підвищенню відповідальності за результат своєї праці, а також вдосконаленню навчального процесу, підвищенню якості навчання, забезпеченню виховання духовності та культури студентів.

2. Основними завданнями Ради є:

- всебічне сприяння створенню та розвитку студентського самоврядування у вищих навчальних закладах;
- сприяння забезпеченню постійного зв'язку та координації дій між МОН України, іншими органами державної влади, органами місцевого самоврядування і органами студентського самоврядування вищих навчальних закладів щодо розв'язання проблем студентів, а також під час розроблення та виконання державних програм у сфері вищої освіти, науки, соціального становлення та розвитку студентської молоді;
- вивчення та аналіз суспільних процесів у сфері вищої освіти, науки, соціального становлення та розвитку студентської молоді, розроблення та внесення за результатами такого аналізу відповідних пропозицій МОН України та іншим органам державної влади і місцевого самоврядування;
- підготовка пропозицій щодо формування і реалізації державної політики у сфері вищої освіти, науки, спорту та молодіжної політики, а також пропозицій щодо шляхів, механізмів та способів розв'язання соціально-економічних проблем студентів;
- сприяння створенню умов для вільного розвитку особистості студента шляхом залучення його до різноманітних видів творчої діяльності, зокрема науково-дослідної, професійної, культурної, громадської, спортивної;
- представлення на міжнародному та загальнодержавному рівнях інтересів українських студентів;
- участь у підготовці пропозицій щодо розроблення проектів нормативно-правових актів та програм з найважливіших питань суспільного життя, правового і соціального захисту студентів;
- участь у підготовці та реалізації проектів, спрямованих на розв'язання соціально-економічних, правових, освітніх, культурних та інших проблем студентської молоді;
- сприяння:

- розширенню регіонального, всеукраїнського та міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти, науки, молоді, соціального становлення та розвитку студентської молоді;

- формуванню правового громадянського суспільства, національно-громадянської позиції студента, вихованню політичної, економічної, правової культури, формуванню фахівця нової генерації, інтелектуала, господаря в своїй державі;

- всебічному гармонійному розвитку студентів, їх духовному та фізичному вдосконаленню, вихованню в них патріотизму, поваги до України, а також почуттів національної свідомості та гідності тощо;

- працевлаштуванню випускників вищих навчальних закладів та студентів у вільний від навчання час;

- участь у підготовці і здійсненні заходів, спрямованих на залучення студентів до соціально-економічного, культурного життя суспільства, підвищення соціального зростання і наукової активності студентів;

- розвиток взаємозв'язків, здійснення обміну делегаціями та інші види співробітництва з підприємствами, установами та організаціями всіх форм власності та громадянами.

3. Рада відповідно до покладених на неї завдань має право:

- брати участь у розробленні проектів нормативно-правових актів з питань, що належать до її компетенції, зокрема вищої освіти;

- одержувати в установленому порядку від центральних і місцевих органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій інформацію, необхідну для виконання покладених на Раду завдань;

- залучати до участі у своїй роботі представників центральних і місцевих органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій (за погодженням з їх керівниками), а також незалежних експертів (за згодою);

- здійснювати громадський контроль за виконанням Закону України «Про вищу освіту», інших актів законодавства України щодо організації і забезпечення діяльності органів студентського самоврядування, забезпечення захисту прав та інтересів осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах, щодо їх участі в управлінні діяльністю вищих навчальних закладів;

- організувати студентські конференції, семінари, засідання «круглих столів», наради, громадські слухання, наукові, культурно-масові, спортивні та інші заходи з питань, що належать до компетенції Ради;

- популяризувати серед студентів мету та завдання діяльності Ради;

- розвивати міжнародне студентське співробітництво з обміну досвідом;

- висвітлювати в засобах масової інформації свою позицію з найважливіших питань студентського життя;

- оскаржувати в установленому законодавством порядку до інстанцій вищого рівня дії посадових осіб, адміністрацій вищих навчальних закладів і органів студентського самоврядування, які обмежують права студентів;

- співпрацювати та координувати свою діяльність з іншими молодіжними (студентськими) об'єднаннями, осередками тощо, діяльність яких не має політичного або релігійного характеру;

- здійснювати інші заходи, що впливають з мети діяльності Ради та не заборонені законодавством України.

Джерело: Положення про Всеукраїнську студентську раду при Міністерстві освіти і науки України від 23.09.2013 р. [Електронний ресурс] // Портал Верховної Ради України. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1633-13>.

Додаток В

Витяг із Примірного положення про студентське самоврядування у вищих навчальних закладах України (Наказ Міністерства освіти і науки України № 1010 від 15. 11. 2007 р.)

Загальні положення

1. Це Положення регламентує порядок створення і функціонування студентського самоврядування у вищих навчальних закладах України.
2. Студентське самоврядування у вищому навчальному закладі є гарантованим державою правом студентів, курсантів, екстернів, асистентів-стажистів, інтернів, клінічних ординаторів (далі - Студенти) самостійно або через представницькі органи вирішувати питання, віднесені до їх повноважень.
3. У студентському самоврядуванні беруть участь Студенти, які навчаються у вищому навчальному закладі за всіма формами навчання. Кожен Студент має право обирати й бути обраним до органів студентського самоврядування.
4. Органи студентського самоврядування створюються на добровільних виборних засадах за ініціативою Студентів і є складовою громадського самоврядування вищого навчального закладу.
5. У своїй діяльності органи студентського самоврядування керуються законодавством України, рішеннями спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади в галузі освіти та науки, відповідного центрального органу виконавчої влади, який має у підпорядкуванні вищий навчальний заклад, Статутом вищого навчального закладу і Положенням про студентське самоврядування в конкретному вищому навчальному закладі.
6. Перелік повноважень органів студентського самоврядування визначається Положенням про студентське самоврядування у вищому навчальному закладі (далі – Положення) й узгоджується з керівництвом вищого навчального закладу.

7. У своїй діяльності органи студентського самоврядування не дублюють роботу первинної профспілкової організації студентів, а співпрацюють з нею.
8. Органи студентського самоврядування можуть співпрацювати з органами студентського самоврядування інших навчальних закладів та молодіжними організаціями, діяльність яких не має політичного або релігійного характеру.
9. Органи студентського самоврядування є вільними від втручання політичних партій та рухів, громадських і релігійних організацій.
10. Керівництво вищого навчального закладу зобов'язане створювати умови для забезпечення діяльності та розвитку студентського самоврядування.
11. Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» представники студентського самоврядування та первинних профспілкових організацій студентів мають право брати участь у роботі колегіальних органів вищого навчального закладу та його структурних підрозділів.

Мета і завдання органів студентського самоврядування

12. Метою студентського самоврядування є створення умов для самореалізації особистості Студентів і формування у них організаторських навичок, лідерських якостей, відповідальності за результат своєї праці тощо. Діяльність органів студентського самоврядування спрямована на удосконалення навчального процесу, підвищення його якості, забезпечення виховання духовності та культури Студентів, зростання у студентської молоді соціальної активності.
13. Основні завдання органів студентського самоврядування:
 - захист прав та інтересів Студентів;
 - забезпечення виконання Студентами своїх обов'язків;
 - сприяння навчальній, науковій та творчій діяльності Студентів;
 - сприяння поліпшенню умов проживання й відпочинку Студентів;
 - сприяння створенню різноманітних студентських гуртків, товариств, об'єднань, клубів за інтересами та координація їх діяльності;
 - співробітництво з органами студентського самоврядування інших вищих навчальних закладів;

- сприяння працевлаштуванню випускників вищих навчальних закладів та залученню Студентів до вторинної зайнятості у вільний від навчання час;
- забезпечення участі у вирішенні питань міжнародного обміну Студентами.

Структура й організація роботи органів студентського самоврядування

14. Студентське самоврядування здійснюється на рівні вищого навчального закладу, його структурних підрозділів (факультету (інституту), відділення), курсу, академічної групи, груп за спеціальностями, гуртожитку, студентського містечка з урахуванням типу та специфіки діяльності вищого навчального закладу.

На всіх рівнях органи студентського самоврядування є виборними. Їх формування (таємним чи відкритим голосуванням) та термін повноважень визначаються Положенням про студентське самоврядування у відповідному вищому навчальному закладі.

Первинна структурна одиниця студентського самоврядування створюється на рівні академічної групи.

15. Вищим органом студентського самоврядування є загальні збори або конференція студентів вищого навчального закладу, які:

- ухвалюють Положення про студентське самоврядування у вищому навчальному закладі, в якому визначається структура, повноваження та порядок обрання виконавчих органів студентського самоврядування, порядок звітності та інформування Студентів про поточну діяльність органів студентського самоврядування;

- формують і затверджують склад виконавчого органу студентського самоврядування та обирають його голову (заступників), визначають термін їх повноважень; виконавчий орган студентського самоврядування є колегіальним на засадах рівного представництва від усіх органів студентського самоврядування нижчих рівнів;

- спільно з первинною профспілковою організацією студентів визначають порядок обрання представників із складу Студентів до вищого

колегіального органу громадського самоврядування, вченої ради вищого навчального закладу та їхніх структурних підрозділів (загальних зборів або конференції вищого навчального закладу);

- не менше одного разу на рік заслуховують звіти органів студентського самоврядування і виносять ухвалу щодо їхньої діяльності;

- розглядають найважливіші питання життєдіяльності Студентів, окреслені основними завданнями органів студентського самоврядування.

Позачергова конференція (загальні збори) скликається на вимогу 10 відсотків Студентів вищого навчального закладу або в інших випадках, якщо це передбачено Положенням про студентське самоврядування у вищому навчальному закладі.

Джерело: Примірне положення про студентське самоврядування у вищих навчальних закладах України (Наказ Міністерства освіти і науки України від 15.11.2007 р.) [Електронний ресурс] // Вища освіта. — Режим доступу : http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/3141/.

Додаток Д

Статут Студентської Ради Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

1. Загальні положення.

1.1. Студентська Рада університету — виконавчий орган студентського самоврядування при Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, рішення якої мають консультативно-дорадчий характер, здійснює самостійну громадську діяльність студентів щодо реалізації функцій управління університетом, яка визначається ректоратом, директоратами та іншими адміністративними підрозділами і здійснюється студентами відповідно до мети і завдань, що стоять перед студентськими колективами.

1.2. Студентська Рада у своїй діяльності керується чинним законодавством, нормативними актами Міністерства освіти і науки України, Статутом НПУ імені М.П. Драгоманова, студентським волевиявленням (Конференція) та власним Положенням (затвердженим на Конференції).

1.3. Діяльність Студентської Ради не дублює діяльність Профспілкової організації і здійснюється за допомоги і підтримки ректорату, директоратів, профспілкового комітету студентів, зокрема, у вирішенні питань фінансового забезпечення, забезпечення приміщенням, обладнанням, документацією та ін.

1.4. Перелік питань, що належать до компетенції Студентської Ради, узгоджується з керівництвом університету та визначається Статутом університету.

1.5. Студентська Рада — важливий елемент удосконалення навчально-виховної роботи. Її діяльність спрямована на інтенсифікацію процесів зростання соціальної активності у студентському середовищі, ініціативності та відповідальності за доручені справи, а також сприяння гармонійному розвитку особистості студентів і аспірантів, набуття ними якостей та навичок

лідера, організатора, керівника.

1.6. Основна мета Студентської Ради — сприяння сумлінному виконанню студентами своїх обов'язків; захист їхніх законних прав та інтересів; надання можливості гармонійного, творчого та інтелектуального розвитку.

1.7. Студентська Рада представляє інтереси всіх студентів університету незалежно від раси, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, громадянства, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак.

1.8. Студентська Рада не є політичною, релігійною чи комерційною організацією.

2. Функції, завдання, напрями діяльності Студентської Ради.

2.1. Сприяє формуванню в студентів університету патріотичних почуттів, поваги до України, рідного міста, а також почуттів національної свідомості, гідності.

2.2. Сприяє створенню умов для вільного розвитку особистості студента шляхом його залучення до різноманітних видів творчої діяльності — науково-дослідницької, технічної, культурної, громадської, спортивної, соціальної тощо.

2.3. Забезпечує захист прав та інтересів студентів, сприяє задоволенню їх потреб у сфері навчання, побуту, оздоровлення, відпочинку тощо.

2.4. Бере участь у створенні навчальних програм, науковій діяльності, соціальному вихованні молоді, працевлаштуванні та міжнародній діяльності (за підтримки Ректорату).

2.5. Сприяє створенню та діяльності студентських гуртків, товариств, об'єднань, студій, клубів і благодійних фондів за вподобаннями студентів.

2.6. Сприяє участі студентів у місцевих регіональних, міжрегіональних, всеукраїнських, міжнародних та інших студентських проектах, конкурсах, конференціях.

2.7. Бере участь в організації дозвілля та культурного відпочинку

студентів: проводить вечори відпочинку, дискотеки, конкурси, огляди, свята, фестивалі, конференції, спортивні заходи, дні інститутів, факультетів тощо.

2.8. Бере участь у роботі стипендіальних комісій з розподілу стипендіального фонду та фонду соціальної допомоги серед студентів із урахуванням їх соціальних проблем, досягнень у навчанні, громадській та науковій роботі, культурі, спорті тощо.

2.9. Координує діяльність старост академічних груп.

2.10. Пропагує здоровий спосіб життя.

2.11. Здійснює контроль за дотриманням студентами дисципліни та правил внутрішнього розпорядку.

2.12. Залучає студентів до участі в охороні громадського порядку на території університету.

2.13. Представляє університет у міжнародних студентських та молодіжних організаціях, взаємодіє з органами студентського самоврядування вищих навчальних закладів, займається організацією міжнародних освітніх, наукових, культурних та спортивних студентських обмінів.

2.14. Здійснює пошук робочих місць для студентів університету/на постійну і тимчасову роботу, сприяє створенню нових робочих місць для студентів у межах університету, працевлаштуванню випускників та подальшій їх підтримці на робочих місцях.

2.15. Співпрацює із Первинною Профспілковою організацією та Радою Студмістечка на засадах домовленості і взаємодопомоги у таких сферах: соціально-побутовий захист, житлово-побутова робота, оздоровлення та відпочинок студентів.

2.16. Студентська Рада здійснює свою діяльність за підтримки і допомоги Ректорату, Первинної Профспілкової організації, Студентської Ради студмістечка та інших установ і організацій.

3. Права та обов'язки Студентської Ради:

Студентська Рада:

3.1. Допомагає адміністрації університету, інститутів у виконанні завдань навчально-виховної роботи.

3.2. Допомагає адміністрації університету, інститутів у роботі, спрямованій на поліпшення умов та якості навчання, побуту та відпочинку студентів, реалізації їх творчого потенціалу.

3.3. Регулярно інформує студентів з усіх питань життєдіяльності університету, звітує перед студентами університету про виконану роботу.

3.4. Аналізує та узагальнює зауваження та пропозиції студентів щодо організації навчального процесу, соціально-побутових проблем та інших питань життєдіяльності університету і звертається до адміністрації з пропозиціями щодо їх вирішення.

3.5. Вносить пропозиції щодо контролю за якістю навчального процесу, бере участь у вирішенні конфліктних ситуацій, що виникають між студентами та представниками адміністрації або викладачами.

3.6. Вносить пропозиції щодо залучення коштів університету для реалізації заходів, передбачених програмою діяльності органів Студентської Ради.

3.7. Бере участь у вирішенні суперечливих питань пов'язаних з накладанням дисциплінарних стягнень на студентів, які порушили правила внутрішнього розпорядку університету.

3.8. Бере участь у роботі стипендіальних комісій.

3.9. Одержує від адміністрації університету об'єктивну і повну інформацію з питань, що стосуються студентів, здійснює її аналіз та пропонує відповідні заходи.

3.10. Одержує від адміністрації університету необхідні засоби для реалізації своїх функцій та завдань згідно угоди між Студентською Радою та адміністрацією університету: фінансову підтримку, приміщення, матеріально-технічне забезпечення, відкритий доступ до нормативних актів університету тощо.

3.11. Бере участь у розробці документів, що регламентують діяльність

університету з усіх питань, пов'язаних із студентським життям.

3.12. Бере участь в інформаційному забезпеченні життєдіяльності університету.

3.13. Проводить соціологічні дослідження та вносить пропозиції щодо вирішення проблем, виявлених в процесі цих досліджень.

3.14. Проводить роботу, спрямовану на підтримання високого рівня іміджу університету.

4. Організаційна структура Студентської Ради.

4.1. Студентське самоврядування функціонує на рівні: академічних груп, курсів, кафедр, інститутів, студмістечка та університету в цілому. Головною структурною одиницею системи студентського самоврядування є: на рівні інституту — академічна група.

4.2. В університеті створюються і діють органи студентського самоврядування: Студентська Рада університету; Виконавчий комітет Студентської Ради університету; Студентські Ради інститутів; Виконавчі комітети Студентських рад інститутів.

4.3.1 Студентське самоврядування університету.

Конференція студентів університету Вищим органом Студентської Ради університету є Конференція студентів університету. На розгляд Конференції виносять найважливіші питання студентського життя, визначені основними напрямками діяльності студентського самоврядування. Делегатів на Конференцію студентів університету обирають на Конференціях студентів інститутів за нормою представництва, яку визначає Студентська Рада університету. Кількість делегатів має бути пропорційна кількості студентів інституту. Загальна кількість делегатів має бути не менше 1% від кількості студентів університету. До складу делегатів Конференції студентів університету входять члени Студентської Ради університету. Конференцію студентів університету скликає Студентська Рада університету за власним рішенням, на вимогу не менше ніж 10% студентів університету або на вимогу не менше 1/3 Студентських рад інститутів. Конференцію студентів

університету проводять не рідше одного разу на навчальний рік. Про час, місце проведення та порядок денний конференції, що затверджуються Студентською Радою університету, оголошується не пізніше, ніж за 10 робочих днів до Конференції. Засідання Конференції є правомочним за наявності не менше $2/3$ від загальної кількості делегатів. Рішення Конференції приймають шляхом прямого голосування простою більшістю голосів присутніх делегатів Конференції. Конференція студентів університету обирає головуючого, президію, секретаріат та лічильну комісію Конференції за пропозицією діючого голови Студентської Ради університету або виконуючого його обов'язки. Протокол Конференції підписують головуючий та секретар Конференції. Рішення Конференції студентів університету є обов'язковими для виконання Органами студентського самоврядування та носять рекомендаційний характер для адміністрації університету.

4.3.2. Конференція студентів університету:

- заслуховує звіт голови Студентської Ради університету;
- ухвалює Положення про студентське самоврядування НПУ імені М.П. Драгоманова, вносить зміни та доповнення до нього;
- визначає чергові завдання, стратегію і напрями діяльності студентського самоврядування університету.

Студентська Рада університету.

Вищим представницьким органом студентського самоврядування університету є Студентська Рада університету. До складу Студентської Ради університету входять голова Студентської Ради університету, секретар Студентської Ради університету, заступники голови Студентської Ради університету, голови студентських рад інститутів. Студентська Рада університету обирає голову Студентської Ради університету, секретаря Студентської Ради університету, першого заступника голови та заступників голови Студентської Ради університету шляхом таємного голосування. Засідання Студентської Ради університету відбуваються не рідше одного

разу на місяць.

Позачергові засідання скликає Голова Студентської Ради університету; не менше ніж 1/3 членів Студентської Ради університету. Засідання Студентської Ради університету є правомочним за наявності не менше 2/3 членів Студентської Ради університету. Рішення Студентської Ради університету приймають шляхом прямого голосування простою більшістю голосів присутніх членів Студентської Ради університету. Рішення Студентської Ради університету підписує голова Студентської Ради університету та секретар Студентської Ради університету, дата та номер реєстрації є обов'язковими. З рішеннями Студентської Ради університету можуть ознайомитися всі бажаючі студенти та аспіранти НПУ ім. М.П. Драгоманова. Рішення Студентської Ради університету є обов'язковими для виконання головою Студентської Ради університету, членами Студентської Ради університету та членами Виконавчого комітету Студентської Ради університету.

Студентська Рада університету:

- організовує діяльність студентського самоврядування університету;
- здійснює організаційне керівництво діяльністю студентського самоврядування в університеті;
- визначає позицію студентського самоврядування в університеті з актуальних питань студентського життя;
- представляє студентське самоврядування університету в органах управління університетом, органах місцевої та державної влади, місцевих, регіональних, всеукраїнських та міжнародних громадських організаціях;
- приймає рішення в межах своїх повноважень;
- скликає Конференцію студентів університету;
- обирає голову Студентської Ради університету;
- обирає секретаря Студентської Ради університету, першого заступника голови Студентської Ради університету, заступників голови Студентської Ради університету;

- формує перелік відділів Виконавчого комітету Студентської Ради університету;
- обирає керівників відділів Виконавчого комітету Студентської Ради університету за поданням голови Студентської Ради університету;
- щомісяця заслуховує звіти керівників відділів Виконавчого комітету Студентської Ради університету;
- бере участь у діяльності Вченої Ради університету, за представницькою квотою не менше ніж 10% від усього складу Вченої Ради університету;
- делегує повноважних представників, обраних таємним голосуванням на зборах Студентської Ради університету, до складу ректорату;
- вирішує питання про входження до регіональних, всеукраїнських та міжнародних об'єднань, спілок та союзів, укладає з ними відповідні угоди;
- заслуховує щорічні звіти керівників органів студентського самоврядування університету;
- звітує про свою роботу на Конференції студентів університету.

4.3.2.1. Голова Студентської Ради університету.

Голова Студентської Ради університету обирається Студентською Радою університету з числа студентів університету таємним або відкритим голосуванням терміном на один рік на перших після проведення Конференції зборів Студентської Ради університету. Реєстрація кандидатів на посаду голови Студентської Ради університету здійснюється Студентською Радою університету на підставі особистої заяви кандидата або подання студентських колективів (котре оформлюється протоколом), характеристики, завіреної директором Інституту, довідки про відсутність академічної заборгованості та заборгованості по виплаті контракту), які подаються не пізніше ніж за 5 робочих днів до проведення Конференції студентів університету. Розпорядження голови Студентської Ради університету є обов'язковими для членів Студентської Ради університету та членів Виконавчого комітету Студентської Ради університету. Голова Студентської Ради університету:

- дотримується чинного законодавства;

- виконує рішення Конференції студентів університету;
- виконує рішення Студентської Ради університету;
- щорічно звітує про результати діяльності Студентської Ради університету;
- здійснює організаційне керівництво Студентською Радою університету;
- здійснює організаційне керівництво Виконавчим комітетом Студентської Ради університету;
- розподіляє обов'язки між заступниками голови Студентської Ради університету;
- головує на засіданнях Студентської Ради університету;
- здійснює представницькі функції у випадках, не обговорених Студентською Радою університету;
- підписує від імені Студентської Ради університету усі види угод та інші документи;
- може делегувати окремі повноваження своїм заступникам, іншим членам Студентської Ради університету та членам Виконавчого комітету університету.

4.3.2.2. Секретар Студентської Ради університету.

Секретаря Студентської Ради університету обирає Студентська Рада університету відкритим або таємним голосуванням з числа студентів університету терміном на один рік. Секретар є обраним, якщо за нього проголосувала більшість членів Студентської Ради університету.

Обов'язки секретаря Студентської Ради університету:

- веде протокол засідань Студентської Ради університету;
- разом із головою Студентської Ради університету підписує від імені Студентської Ради університету усі види угод та інші документи;
- організовує роботу секретаріату, ефективний та своєчасний документообіг;
- відповідає за тлумачення внутрішніх нормативних документів.

4.3.2.3. Перший заступник голови Студентської Ради університету:

Першого заступника голови Студентської Ради університету обирає Студентська Рада університету відкритим або таємним голосуванням з числа студентів університету за поданням голови Студентської Ради університету терміном на один рік. Перший заступник голови Студентської Ради університету:

- здійснює повноваження голови Студентської Ради університету за відсутності голови Студентської Ради університету;
- здійснює інші повноваження за дорученням голови Студентської Ради університету;
- допомагає голові Студентської Ради університету у його поточній роботі;
- підпорядковується голові Студентської Ради університету.

4.3.3. Виконавчий комітет Студентської Ради університету: Вищим виконавчим органом студентського самоврядування університету є Виконавчий комітет Студентської Ради університету. Виконавчий комітет Студентської Ради університету складається з відділів, перелік яких затверджує Студентська Рада університету. Керівників відділів Виконавчого комітету Студентської Ради університету обирає Студентська Рада університету за поданням голови Студентської Ради університету. Особовий склад відділу Виконавчого комітету Студентської Ради університету формує керівник відповідного відділу. Керівники відділів Виконавчого комітету Студентської Ради університету щомісяця звітують перед Студентською Радою університету. Відділи Виконавчого комітету Студентської Ради університету виконують завдання відповідно до напрямку їх діяльності.

Виконавчий комітет Студентської Ради університету:

- представляє студентське самоврядування університету в органах управління університетом, місцевої та державної влади;
- приймає рішення в межах своїх повноважень;
- щомісячно звітує Студентській раді університету;
- вивчає й узагальнює діяльність органів студентського самоврядування в

інститутах університету та в інших навчальних закладах України та світу;

- перевіряє і поширює позитивний досвід роботи органів студентського самоврядування;

- організовує роботу з методичного забезпечення органів студентського самоврядування;

- систематично організовує зустрічі з членами адміністрації та співробітниками університету.

4.4. Вищі органи студентського самоврядування інституту.

4.4.1. Конференція студентів інституту:

Вищим органом студентського самоврядування інституту є Конференція студентів інституту. На розгляд Конференції виносять найважливіші питання студентського життя, визначені основними напрямками діяльності студентського самоврядування інституту. Делегатів на Конференцію студентів інституту обирають на зборах студентів академічних груп за нормою представництва, яку визначає Студентська Рада інституту, але не менше одного студента від академічної групи інституту. До складу делегатів Конференції студентів інституту за посадами входять члени Студентської Ради інституту. Конференцію студентів інституту скликає Студентська Рада інституту за власним рішенням або на вимогу не менше ніж 10% студентів інституту або за ініціативою Студентської Ради університету Конференцію студентів інституту проводять не рідше одного разу на навчальний рік. Про час, місце та порядок денний її проведення оголошується не пізніше, ніж за 10 робочих днів до Конференції. Засідання Конференції проводиться за наявності не менше 2/3 загальної кількості делегатів. Рішення Конференції приймають шляхом прямого голосування простою більшістю голосів присутніх делегатів конференції. Конференція студентів інституту обирає головуючого, президію, секретаріат та лічильну комісію Конференції. Протокол Конференції підписують головуючий та секретар конференції. Рішення Конференції студентів інституту є обов'язковими для виконання Студентською Радою інституту та носять рекомендаційний характер для

адміністрації інституту. Конференція студентів інституту:

- таємним голосуванням обирає голову Студентської Ради інституту;
- заслуховує звіт голови Студентської Ради інституту;
- визначає принцип формування Студентської Ради інституту — норму представництва студентів у Студентській раді інституту;
- визначає чергові завдання, стратегію і напрями дій студентського самоврядування інституту.

4.4.2. Студентська Рада інституту.

Вищим представницьким органом студентського самоврядування інституту є Студентська Рада інституту.

До складу Студентської Ради інституту входять: голова Студентської Ради інституту; секретар Студентської Ради інституту; заступники голови Студентської Ради інституту; представники студентів інституту, які обрані за нормою представництва (яка затверджена Конференцією студентів інституту); голова (представник) Студентської Ради гуртожитку.

Представники студентів інституту, які обираються до Студентської Ради інституту, як правило, є старостами потоків. Студентська Рада інституту таємним голосуванням обирає секретаря Студентської Ради інституту, першого заступника та заступників голови Студентської Ради інституту за поданням голови Студентської Ради інституту. Засідання Студентської Ради інституту відбувається не рідше одного разу на місяць. Позачергові засідання скликає голова Студентської Ради інституту за власним рішенням або не менше ніж 1/3 членів Студентської Ради інституту, або за ініціативи Студентської Ради університету.

Засідання Студентської Ради інституту є правомочним за наявності не менше 2/3 членів Студентської Ради інституту. Рішення Студентської Ради інституту приймаються шляхом прямого голосування простою більшістю голосів присутніх членів Студентської Ради інституту.

Рішення Студентської Ради інституту підписує голова Студентської Ради інституту та секретар Студентської Ради інституту. Рішення Студентської

Ради інституту є обов'язковими для виконання головою Студентської Ради інституту, членами Студентської Ради інституту, та членами Виконавчого комітету Студентської Ради інституту.

Завдання Студентської Рада інституту:

- організовує діяльність студентського самоврядування інституту;
- здійснює організаційне керівництво роботою студентського самоврядування інституту;
- визначає позицію студентського самоврядування інституту з актуальних питань студентського життя;
- представляє студентське самоврядування в органах управління інституту;
- приймає рішення в межах своїх повноважень;
- скликає Конференцію студентів інституту;
- обирає секретаря Студентської Ради інституту, першого заступника голови Студентської Ради інституту, заступників голови Студентської Ради інституту;
- формує перелік відділів Виконавчого комітету Студентської Ради інституту;
- обирає керівників відділів Виконавчого комітету Студентської Ради інституту за поданням голови Студентської Ради інституту;
- щомісяця заслуховує звіти керівників відділів Виконавчого комітету Студентської Ради інституту;
- бере участь у Вченій Раді інституту але не менше ніж 10% від усього складу Вченої Ради інституту;
- заслуховує щорічні звіти керівників органів студентського самоврядування інституту;
- щорічно звітує перед Студентською Радою університету;
- звітує про свою роботу на Конференції студентів інституту.

4.4.2.1. Голова Студентської Ради інституту.

Голова Студентської Ради інституту обирається на Конференції

студентів інституту з числа студентів інституту відкритим або таємним голосуванням терміном на один рік. Реєстрація кандидатів на посаду голови Студентської Ради інституту здійснюється Студентською Радою університету на підставі особистої заяви або подання студентських колективів (котре оформлюються протоколом), які подаються не пізніше 5 робочих днів до дати проведення Конференції студентів інституту. Розпорядження голови Студентської Ради інституту є обов'язковими для членів Студентської Ради інституту та членів Виконавчого комітету Студентської Ради інституту. Голова Студентської Ради інституту:

- дотримується чинного законодавства;
- виконує рішення Конференції студентів інституту;
- виконує рішення Студентської Ради інституту;
- щорічно звітує про результати діяльності Студентської Ради інституту;
- здійснює організаційне керівництво Студентською Радою інституту;
- здійснює організаційне керівництво Виконавчим комітетом Студентської Ради інституту;
- розподіляє обов'язки між заступниками голови Студентської Ради інституту;
- головує на засіданнях Студентської Ради інституту;
- здійснює представницькі функції;
- разом із секретарем Студентської Ради інституту підписує від імені Студентської Ради інституту усі види угод та інші документи;
- може делегувати окремі повноваження своїм заступникам та іншим членам Студентської Ради інституту та членам Виконавчого комітету Студентської Ради інституту.

4.4.2.2. Секретар Студентської Ради інституту.

Секретаря Студентської Ради інституту обирає Студентська Рада інституту відкритим або таємним голосуванням з числа студентів інституту терміном на один рік. Секретар є обраним, якщо за нього проголосувала більшість членів Студентської Ради інституту. Обов'язки секретаря

Студентської Ради інституту:

- веде протокол засідань Студентської Ради інституту;
- разом із головою Студентської Ради інституту підписує від імені Студентської Ради інституту усі види угод та інші документи;
- організовує роботу секретаріату, ефективний та своєчасний документообіг;
- відповідає за тлумачення внутрішніх нормативних документів.

4.4.2.3. Перший заступник голови Студентської Ради інституту.

Першого заступника голови Студентської Ради інституту обирає Студентська Рада інституту відкритим або таємним голосуванням з числа студентів інституту, факультету за поданням голови Студентської Ради інституту терміном на один рік. Перший заступник голови Студентської Ради інституту:

- здійснює повноваження голови Студентської Ради інституту за відсутності голови Студентської Ради інституту;
- здійснює інші повноваження за дорученням голови Студентської Ради інституту;
- допомагає голові Студентської Ради інституту у його поточній роботі;
- підпорядковується голові Студентської Ради інституту.

Заступник голови Студентської Ради інституту. Заступника голови Студентської Ради інституту обирає Студентська Рада інституту таємним голосуванням з числа студентів інституту за поданням голови Студентської Ради інституту терміном на один рік. Заступник голови Студентської Ради інституту:

- здійснює повноваження голови Студентської Ради інституту відповідно до розподілу обов'язків;
- здійснює відповідно до розподілу обов'язків керівництво роботою напрямів діяльності Студентської Ради інституту;
- здійснює інші повноваження за дорученням голови Студентської Ради інституту;

- допомагає голові Студентської Ради інституту у його поточній роботі;
- підпорядковується голові Студентської Ради інституту.

4.4.3. Виконавчий комітет Студентської Ради інституту.

Вищим виконавчим органом студентського самоврядування інституту є Виконавчий комітет Студентської Ради інституту. Виконавчий комітет Студентської Ради інституту складається з відділів, перелік яких затверджує Студентська Рада інституту. Керівників відділів Виконавчого комітету Студентської Ради інституту обирає Студентська Рада інституту за поданням голови Студентської Ради інституту. Особовий склад відділу Виконавчого комітету Студентської Ради інституту формує керівник відповідного відділу. Керівники відділів Виконавчого комітету Студентської Ради інституту щомісяця звітують перед Студентською Радою інституту. Відділи Виконавчого комітету Студентської Ради інституту виконують завдання відповідно до напрямку їх діяльності. Відділи Виконавчого комітету Студентської Ради інституту співпрацюють з відповідними відділами Виконавчого комітету Студентської Ради університету. Виконавчий комітет Студентської Ради інституту:

- представляє студентське самоврядування інституту в органах управління інституту;
- приймає рішення в межах своїх повноважень;
- щомісячно звітує Студентській раді інституту;
- систематично організовує зустрічі з членами адміністрації та співробітниками інституту.

4.5. Староста потоку.

4.5.1. Обов'язки старост потоків. Староста потоку зобов'язаний:

- представляти інтереси студентів свого потоку в Студентській раді інституту, деканаті та стипендіальній комісії;
- проводити збори студентів свого потоку;
- оперативно інформувати Студентську раду і деканат про проблеми студентів та доводити до Студентської Ради та деканату пропозиції з боку

студентів;

- інформувати студентів свого потоку про роботу Студентської Ради та всі заходи, які проводяться в інституті та в університеті.

4.5.2. Вибори старост потоків.

Староста потоку обирається серед старост академічних груп одного потоку. Терміном на один рік. Староста потоку обирається на відкритих зборах старост академічних груп одного потоку. Збори вважаються дійсними за наявності 2/3 усіх старост академічних груп одного потоку та заступника чи голови Студентської Ради інституту. Староста потоку обирається прямим голосуванням простою більшістю голосів. Якщо неможливо обрати старосту потоку, то тимчасово виконуючого обов'язки старости потоку призначає голова Студентської Ради інституту. Голова Студентської Ради інституту тимчасово призначає виконуючого обов'язки старости потоку, до зборів старост академічних груп цього потоку, якщо був переобраний староста академічної групи, що був старостою цього потоку.

4.5.3. Підпорядкування старост потоків.

4.5.3.1. Старости академічних груп підпорядковуються старості свого потоку та голові Студентської Ради інституту.

4.5.3.2. Старости потоку підпорядковуються голові Студентської Ради інституту та його першому заступнику.

4.5.4. Староста потоку переобирається:

4.5.4.1. На підставі особистої заяви до голови Студентської Ради інституту;

4.5.4.2. При відрахуванні з інституту;

4.5.4.3. Якщо на зборах Студентської Ради, під час голосування, було винесено догану старості потоку, за невиконання своїх обов'язків.

4.6. Староста академічної групи. Діяльність старост визначається Положенням про організацію навчального процесу НПУ ім. М. П. Драгоманова та Положенням про старосту академічної групи НПУ ім. М. П. Драгоманова.

5. Умови діяльності.

5.1. Студентська Рада університету може бути юридичною особою. Студентська Рада університету має реєстраційний субрахунок університету, штампи та інші реквізити.

Фінансування діяльності Студентської Ради університету може здійснюватися за рахунок:

- спонсорських коштів;
- добровільних студентських внесків;
- коштів або майна, які надходять безоплатно або у вигляді безповоротної фінансової допомоги або добровільних пожертвувань;
- цільових коштів, спрямованих на основну діяльність студентського самоврядування;
- адміністрація університету, інститутів в та гуртожитків всебічно сприяє роботі органам студентського самоврядування університету на всіх рівнях;
- ректор університету, директори інститутів, директор студмістечка, завідувачі гуртожитками своїми розпорядженнями, згідно угоди між Студентською Радою університету, інститутів, студмістечка та гуртожитків та адміністрацією Університету, надають у безоплатне користування приміщення з телефонним зв'язком, доступом до університетської мережі та мережі Інтернет, а також необхідне майно, оргтехніку та витратні матеріали до неї, необхідну нормативну документацію;
- адміністрація університету надає органам студентського самоврядування приміщення та необхідні технічні засоби для проведення заходів, пов'язаних з їх діяльністю, згідно з угодою між Студентською Радою.

6. Додаткові положення.

6.1. Це положення та будь-які зміни і доповнення до нього стають правомірними після їх ухвалення на Конференції студентів університету.

6.2. З метою оперативного покращення процесу організації самоврядування в університеті Студентська Рада університету може приймати окремі положення, що не виходять за рамки цього положення.

Джерело: Студентська рада НПУ ім. М. П. Драгоманова [Електронний ресурс]. — Режим доступу : URL : http://www.npu.edu.ua/index.php/ua/?option=com_content&view=category&layout=blog&id=151&Itemid=153&lang=ua. — Назва з екрана (від 19.03.2013 р.).